

HELSINGIN YLIOPISTO

Samettista peliä Tšekkoslovakiassa

Argumentaatio valtion jakautumisen taustalla

Maarit Kallio
Pro gradu -tutkielma
Länsi- ja eteläslaavilaiset kielet ja kulttuurit
Kielten osasto
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Maarit Kallio		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Samettista peliä Tšekkoslovakiassa. Argumentaatio valtion jakautumisen taustalla		
Oppiaine – Läroämne – Subject Länsi- ja eteläslaavilaiset kielet ja kulttuurit		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 113
Tiivistelmä – Referat – Abstra		
<p>Tutkimus käsittelee samettivallankumouksen jälkimaininkeina tapahtunutta Tšekkoslovakian valtion jakautumista. Tarkastelussa on ensisijaisesti kesän 1992 parlamenttivaalivoittajien Václav Klausin ja Vladimír Mečiarin hallitusneuvotteluissa ja niiden ympärillä käymä argumentaatio sekä sen analysointi diskurssianalyysin keinoin. Tutkimuksessa selvitetään, millä perustein Tšekkoslovakia purettiin. Klaus ja Mečiar eivät tavoitelleet valtion jakautumista, mutta heidän muut tavoitteensa johtivat eroon. Mečiar vaati Slovakialle itsenäisempää roolia ja kansainvälisoikeudellista subjektiviteettia, kun taas Klausin tavoitteissa oli toimiva federaatio, joka veisi läpi radikaalit talousuudistukset. Mečiarin tavoitteet eivät olleet linjassa valtion säilyttämisen kanssa, joten lopulta Klaus tulkitsi Mečiarin puheet itselleen sopivalla tavalla päästäkseen jatkamaan talousuudistuksia. Valtio päädyttiin jakamaan lähes vahingossa Klausin toimiessa aloitteellisemmin tässä tehtävässä. Hallitusneuvotteluiden kulku kuvataan tutkimuskirjallisuuden kautta, mutta Klausin ja Mečiarin lehdistölle antamat näkemykset on poimittu <i>Lidové Noviny</i> ja <i>Rudé Právo</i> artikkeleista ajanjaksolta 8.6.-26.11.1992.</p> <p>Jakautuminen on monisyinen tapahtumaketju, joten tutkimuksessa avataan niitä argumentteja, joiden varaan Tšekkoslovakia perustettiin sekä kuvataan yhteisen valtiohistorian kipukohtia, jotka kulminoituivat kesän 1992 hallitusneuvotteluissa. Tšekkoslovakiasta ei koskaan täysin tullut todellista kuviteltua yhteisöä, sillä tšekkoslovakialaisuus ei juurtunut kansalaiseen, vaan kansalliset identiteetit jäivät voimakkaammiksi. Laajamittaista kannatusta jakautumiselle ei ollut, joten poikkeuksellista on sen vahva poliittinen luonne, vaikka kansan äänestämä vaalitulokset jakaantumista vahvasti enteilikin. Tästä syystä tutkimuksessa tuodaan esiin myös tšekkiläisen lehdistön luomaa kuvaa tilanteesta sekä kansalaisten yleistä mielipidettä.</p> <p>Poliittiselta eliitiltä puuttui kärsivällisyyttä, kun he tekivät kokemattomina ja paineen alla ratkaisevia päätöksiä. Klaus ja Mečiar eivät osanneet vaalien jälkeen muuttaa viestintäänsä, vaan he jatkoivat lehdistössä kommentointia vaaliretorisin keinoin, vaikka tarkoitus oli neuvotella yhdessä hallituksen muodostamisesta. Molemmat lukittuivat omiin argumentaatiopositioihinsa, josta kumpikaan ei ollut valmis liikahtamaan ennen kuin Klaus rikkoi pelin kaavan ja tulkitsi Mečiarin haluavan jakaa yhteisen valtion. Argumentaatiopositioihin lukkiutuminen oli seurausta siitä, että valtiohistorian kipukohtat eli menneisyyden kokemukset eivät herättäneet keskinäistä luottamusta, joten odotushorisontti ei näyttänyt kummankaan silmissä lupaavalta. Klaus piti talousuudistusten vuoksi yllä kiireen tuntua ja päätyi lopulta antamaan Mečiarille enemmän kuin tämä olisi halunnut. Tämän jälkeen hän ei ollut valmis hyväksymään enää mitään muita ratkaisuja kuin valtion jakautumisen ja suhtautui mm. kansanäänestysvaatimukseen vihamielisesti. Lehdistölle antamissa kommentteissaan hän kuitenkin pystyi etäännyttämään itsensä aloitteellisesta päätöksentekijän roolista ja luomaan itsestään kuvaa vastuunkantajana ikävässä tilanteessa, johon Mečiar oli hänet pakottanut. Klaus pystyi muodostamaan omasta ratkaisustaan dominoivan diskurssin, mikä johti kahden uuden itsenäisen valtion syntyyn 1.1.1993 alkaen.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Tšekkoslovakian jakautuminen, Václav Klaus, Vladimír Mečiar, diskurssianalyysi, kokemustila ja odotushorisontti, argumentaatiopositio, kuviteltu yhteisö, Lidové Noviny, Rudé Právo, Tšekin tasavalta, Slovakian tasavalta		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, keskustakampuksen kirjasto		
Muuta tietoa – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1 Johdanto	5
1.1 Aiheen esittely ja tutkimuskysymys	5
1.2 Aiheen täsmennys ja hypoteesit	6
1.3 Aiheen sijoittuminen tutkimusperinteeseen ja lähdeaineiston esittely	8
1.4 Metodologia ja peruskäsitteet	11
1.4.1 Diskurssianalyysi	11
1.4.2 Argumentaatiopositio	16
1.4.3 Kokemustilan ja odotushorisonnin käsite	17
1.4.4 Kuviteltu yhteisö	18
2 Järkiperäistä yhteiseloä Tšekkoslovakiassa	19
2.1 Tšekkoslovakian syntyprosessi	19
2.2 Syitä Tšekkoslovakian valtion perustamiselle	21
2.3 Tšekkejä ja slovakkeja yhdistävät ja erottavat tekijät valtiota perustettaessa ...	22
2.3.1 Historialliset erot	23
2.3.2 Yhteiskunnalliset erot	24
2.3.3 Taloudelliset erot	25
2.3.4 Erot kansallisessa tietoisuudessa	25
2.3.5 Erityiskysymykset	26
2.4 Yhteisen valtiohistorian murroskohdat	27
2.4.1 Toinen maailmansota ja kommunistinen vallankumous	27
2.4.2 Prahan kevät ja normalisoinnin kausi	29
2.4.3 Samettivallankumous ja kommunismin kaatuminen	31
2.5 Tšekkejä ja slovakkeja yhdistävät ja erottavat tekijät valtiohistorian aikana	33
3 Samettivallankumouksesta kohti samettieroä	36
3.1 Samettivallankumouksen jälkeiset ristiriidat	36
3.2 Suosikkien matka kohti kesän 1992 parlamenttivaaleja	39
4 Diskurssit jakautumisen taustalla	43
4.1 Yleisiä jakautumista selittäviä tekijöitä	43

4.2	Vaalivoittajien hallitusneuvottelut kesällä 1992.....	45
4.2.1	<i>Tilanteen tunnustelua Brnossa.....</i>	46
4.2.2	<i>Kahden vaihtoehdon kohtaaminen Prahassa.....</i>	50
4.2.3	<i>Tilanne ajautuu peruuttamattomaksi Prahassa.....</i>	55
4.2.4	<i>Brnon poliittinen sopimus.....</i>	58
4.3	Käytännön toimet kohti Tšekkoslovakian jakautumista.....	60
4.3.1	<i>Heinäkuun jatkoneuvottelut.....</i>	63
4.3.2	<i>Elokuun jatkoneuvottelut.....</i>	65
4.3.3	<i>Syyskuun lainsäädännöllinen valmistelu.....</i>	66
4.3.4	<i>Lokakuun unionikeskustelu.....</i>	68
4.3.5	<i>Marraskuun viimeistelyt.....</i>	71
4.4	Klausin ja Mečiarin erilaiset argumentaatiopositiot.....	72
4.5	Kokemustilojen ja odotushorisonttien kohtaamattomuus.....	74
4.6	Tšekkoslovakia kuviteltuna yhteisönä.....	75
4.7	Median rooli Tšekkoslovakian jakautumisen kuvaajana.....	77
4.8	Suuren yleisön mielipide.....	80
5	Yhteenveto.....	86
6	Sametové hry v Československu – argumentace na pozadí rozpadu státu.....	89
6.1	Úvod.....	89
6.2	Hypotéza a objasnění tématu.....	89
6.3	Metodologie.....	90
6.4	Vznik Československa.....	92
6.5	Osudové okamžiky Československa.....	93
6.6	Letní volby v roce 1992.....	95
6.7	Diskurzy za rozpadem.....	96
6.8	Argumentační pozice, horizont očekávání a imaginární společnosti.....	101
6.9	Role medií.....	103
6.10	Veřejné mínění.....	103
6.11	Závěr.....	104
7	Lähteet.....	106

1 Johdanto

1.1 Aiheen esittely ja tutkimuskysymys

Tšekkoslovakian valtio oli lähes 75 vuoden ajan osa Euroopan karttaa. Se syntyi vuonna 1918 ensimmäisen maailmansodan raunioille ja sen hajoamiseen liittyvä kehitys sai alkusysäyksensä neuvostovallan vaikutuksen himmenemisestä 1980-luvun viimeisinä hetkinä. Samettivallankumouksessa kaatuneen kommunismin jälkimainingeissa tšekit ja slovakit pääsivät vapaasti esittämään omat näkemyksensä maansa tulevaisuudesta, mikä johti lopulta valtion hajoamiseen vuoden 1992 lopussa.

Työssäni käsittelen Tšekkoslovakian jakautumista siitä näkökulmasta, miten kesän 1992 parlamenttivaalien voittajien Václav Klausin ja Vladimír Mečiarin hallitusneuvotteluissa ja niiden ympärillä käymä keskustelu johti Tšekkoslovakian valtion jakautumiseen kahdeksi itsenäiseksi valtioksi – Tšekin tasavallaksi ja Slovakian tasavallaksi. Työni taustaksi tulen peilaamaan jakautumiseen johtanutta keskustelua Tšekkoslovakian perustamiseen liittyvään ajatteluun tuodakseni esiin, millä tavalla ne argumentit, joiden varaan valtio oli aiemmin luotu, lakkasivat Tšekkoslovakian jakautumiseen yhteydessä vaikuttamasta. Tässä peilaamisessa on huomioitava, että Václav Klaus ja Vladimír Mečiar eivät suoranaisesti olleet valtion jakamisen puolella tai sitä vastaan, vaan heidän muut tavoitteensa ja argumentaationsa näiden asioiden puolesta johtivat Tšekkoslovakian jakautumiseen. Tästä syystä tutkimuskysymykseni täsmentyykin ennen kaikkea siihen, millä perustein ja millaista argumentaatiota käyttäen Tšekkoslovakia purettiin. Kiinnostavaa Tšekkoslovakian jakautumisessa on sen poliittinen luonne, joten yhtenä tutkimuskysymyksenäni tulee olemaan se, millä tavalla yleinen mielipide suhtautui valtion jakamiseen ja millä tavalla tšekkiläinen lehdistö kuvasi tilannetta.

Tšekkoslovakian jakautumista voidaan pitää mielenkiintoisena ja merkittävänä tutkimusaiheena jakautumisprosessin rauhanomaisuuden vuoksi, sillä samoihin aikoihin Jugoslaviassa käytiin verinen perintösota eri kansallisuuksien välillä. Maiden synty- ja purkautumisprosessit noudattavat sekä ajankohdallisesti että kansalliselta merkitykseltään hyvin yhtenäistä linjaa, mutta Jugoslavian kohdalla purkautuminen realisoitui erittäin väkivaltaisella tavalla. Tšekkoslovakian kohdalla tätä yritettiin viimeiseen asti välttää ja hoitaa jakautuminen poliittisena ja sopimukseen pohjautuvana rauhanomaisena toimena (Pehe 1992: 88). Mielenkiintoisesta vertailukohdasta huolimatta tarkoitukseni ei ole lähteä vertailemaan näitä prosesseja keskenään, vaan tuon asian esiin korostaakseni Tšekkoslovakian jakautumisen poikkeuksellisuutta. Rauhanomaisuutensa vuoksi jakautuminen on saanut yllättävän vähän

huomiota, vaikka sen arvo ja merkityksellisyys on nimenomaan jakautumisen väkivallattomuudessa ja päätöksen poliittisuudessa. Vastaavanlaista ilmiötä ei juurikaan tunneta historiasta. (Pehe 1992: 84.)

1.2 Aiheen täsmennys ja hypoteesit

Samettivallankumouksen jälkeistä yhteistä aikaa tšekien ja slovakien valtiossa kesti vain kolmen vuoden ajan. Kansojen väliset kitkat nousivat vallankumouksen jälkeen nopeasti pinnalle, sillä osapuolten oli hyvin vaikea päästä yksimielisyyteen perustuslain uudistuksesta sekä talouskehityksen suuntaviivoista (Hilde 1999: 647). Vanhat ristiriidat kulminoituivat lopulta kesän 1992 parlamenttivaalien jälkeisiin hallitusneuvotteluihin, joissa Vladimír Mečiar vaati Slovakialle itsenäisempää roolia ja kansainvälisoikeudellista subjektiviteettia, kun taas Václav Klausin tavoitteissa oli keskitetty valtiomalli, toimiva federaatio, joka edesauttaisi radikaalien talousuudistusten läpivientiä. Slovakian intresseissä radikaalit talousuudistukset eivät olleet, vaan Slovakian kannalta hitaampi tahti olisi ollut sille suotuisampaa. Hallitusneuvottelut kriisiytyivät hyvin nopeasti siihen pisteeseen, että valtiohallinnon toiminta oli vaarassa jumiutua paikoilleen. (Rychlík 2002: 273–284.) Tässä vaiheessa Klaus päätyi tulkitsemaan Mečiarin puheita itselleen sopivalla tavalla halutessaan jatkaa talousuudistuksiaan mahdollisimman nopeasti ja päästä eroon tahtia hidastavista slovakeista (Hilde 1999: 663, Rychlík 2002: 273–284). Hypoteesini mukaan keskustelu ikään kuin ajautui siihen pisteeseen, että valtio päädyttiin melkein kuin vahingossa jakamaan Klausin toimiessa aloitteellisemmin tässä tehtävässä. Hallitusneuvottelut eivät olleet kestäneet vielä kovinkaan kauan, vaan jakautumispäätös syntyi nopealla aikataululla ja Mečiarin puheenvuoroja sopivalla tavalla tulkitsemalla. Klausin aloitteellisuuden perustan Draperin (1993), Innesin (2001) ja Rychlíkin (2002) antamalle tapahtumakuvaukselle, vaikkakaan esimerkiksi Stein (2000) ei Klausin roolia tässä mielessä korostakaan. Draper (1993: 26) kuvaa tilannetta osuvasti: ”Mečiar ikään kuin jyskytti Klausin ovea haluamatta todella murtaa sitä. Mečiarin yllätykseksi Klaus avasi oven ja Mečiar kaatui siitä sisään.”

Tšekkoslovakian jakautumisen taustat eivät luonnollisestikaan ala vasta samettivallankumouksesta, vaan kommunismista vapautuminen antoi sykäyksen sille, että jakautuminen ylipäättään tuli mahdolliseksi ja valtiossa saattoi vapaasti esittää hallinnon muodostamisesta erilaisia mielipiteitä. Kahden kansan yhteiselo Tšekkoslovakian valtiossa ei ollut täysin ongelmaton valtion syntymisen ja jakautumisen välillä, vaan sen koko historiasta on poimittavissa tiettyjä ongelma- ja murroskohtia, jotka aiheuttivat kitkaa kansojen välillä läpi

Tšekkoslovakian olemassaolon. Ongelmien taustoja voidaan löytää mm. alueiden erilaisesta taloudellisesta rakenteesta, tšekkien ja slovakkien erilaisista maailmankuvista, Prahan kevään jälkeisestä normalisoinnin ajan vaikutuksista, suhtautumisesta kommunismin jälkeiseen tilanteeseen sekä osittain slovakialaisesta nationalismista. (Hilde 1999: 648.)

Musilin (1995b: 9–10) mukaan valtion jakautumista voidaan tarkastella kahdesta eri lähtökohdasta katsoen. Ensimmäisen yksinkertaistetun näkemyksen mukaan Tšekkoslovakia oli keinotekoinen kahden erilaisen kansallisen yhteisön yhdistelmä, jolloin jakautuminen oli välttämätön ja luonnollinen tulos, joka päästi Tšekin jatkamaan perinteistä valtiollisuuttaan ja mahdollisti samalla Slovakian kansallisen emansipaation täyttymyksen. Toisen näkemyksen mukaan valtion jakautumisen aiheuttivat olosuhteiden tuomat epäonnekkaat yhteensattumat, eikä sitä voida pitää täysin väistämättömänä lopputuloksena. Kyse oli ennemminkin tšekki- ja slovakkipoliitikkojen kokemuksen, mielikuvituksen ja kykyjen puutteesta, mutta myös seurausta siitä, että poliittinen eliitti osasi taitavasti käyttää kansallista ”korttia” oman ryhmänsä intressien ajamiseksi. Poliittiselta eliitiltä puuttui kärsivällisyyttä, kun he joutuivat paineen alla tekemään ratkaisevia päätöksiä. Omassa tutkimuksessani pitäydyn ensisijaisesti tässä toisessa jakautumiseen johtavassa näkemyksessä. Tätä näkemystä tukee se, ettei yleinen mielipide ollut jakautumisen kannalla. Musilin (1995a: 77) mukaan kansat olivat erotessaan jopa lähempänä toisiaan kuin valtiota perustettaessa. Myös Kraus ja Stranger (2000a: 7–8) nostavat yhtenä selittävänä tekijänä esiin kommunismin jälkeisen poliittisen eliitin rationaalisuuteen pyrkivät, mutta arvaamattomat toimet. Innes (2001) arvioi kirjansa prologissa, että vallankäyttäjät sortuivat jopa väärinkäytöksiin Tšekkoslovakiaa jakaessaan. Vaikka käytänkin poliittisen eliitin toimia ensisijaisena näkökulmanani jakautumisen selittämisessä, yhdyn Musilin (1995b: 3) näkemykseen siitä, ettei Tšekkoslovakian jakautumista voida ymmärtää ilman koko valtiohistorian analysointia. Tästä syystä tuon työssäni taustaksi esiin tiettyjä valtiohistorian murroskohtia selittämään kesän 1992 hallitusneuvotteluihin kulminoituvia kiistoja sekä kokoon yhteen eri tutkijoiden esittämiä tyypillisimpiä jakautumista selittäviä tekijöitä.

Tuon lyhyesti esiin myös kansalaisten mielipidemittauksissa esiin nostamia ajatuksia tilanteesta, sillä kahden itsenäisen valtion perustaminen ei saanut yleistä kannatusta, vaikka presidentti Václav Havel varoittikin jakautumisen vaarasta jo ennen vaaleja. (Hilde 1999: 652, Rychlík 2002: 276.) Kun hallitusneuvottelut ajautuivat kesällä 1992 umpikujaan ja Tšekkoslovakia päädyttiin jakamaan, suunnitelma piti saada vielä myöhemmin syksyllä hyväksytyä liittokokouksessa, jossa ei ollut laajamittaista kannatusta jakautumiselle. Hallitusosapuolten piti saada perusteltua valtion jakaminen myös liittokokoukselle ja saada hyväksyntä suunnitelman täytäntöönpanolle. (Rychlík 2002: 285–287.) Hypoteesini mukaan

Tšekkoslovakian jakautuminen oli pienen piirin poliittinen toimi, joka saatiin vietyä läpi siitä huolimatta, ettei mitään laajamittaista tai yleistä kannatusta jakautumiselle ollut olemassa.

1.3 Aiheen sijoittuminen tutkimusperinteeseen ja lähdeaineiston esittely

Työni sijoittuu osaksi Tšekkoslovakian jakautumista käsittelevää poliittisen historian tutkimusta, mutta laajemmassa mittakaavassa se sijoittuu poliittisen historian kentällä osaksi kommunisti-imperiumin romahdukseen ja Itä- ja Keski-Euroopan transitiioon liittyvää tutkimusta, sillä vasta rautaesiripun murtuminen ja samettivallankumouksen jälkeinen kehitys mahdollistivat Tšekkoslovakian jakautumiseen johtaneen tilanteen muodostumisen. Valtion jakautuminen on näin ollen osa sitä poliittisten muutosten ketjua, jonka kommunistivallan romahdus näissä maissa aiheutti. Koska tutkin työssäni kahdesta kansallisuudesta koostuvan valtion jakautumista, työni sivuaa luonnollisesti myös nationalismin tutkimusta. Historiallis-yhteiskuntatieteellisen tutkimusperinteen kautta työssäni korostuu poliittis-historiallinen lähdeaineisto. Lisäksi hyödynnän tähän perinteeseen liittyviä teoreettisia käsitteitä, joita ovat Reinhart Koselleckin (2004) kokemustilan ja odotushorisontin käsite, Benedict Anderssonin (2007) kuvitellun yhteisön käsite sekä Michael Billigin (1991) käsite argumentaatiopositioista.

Tšekkoslovakian jakautumisesta on näkökulmasta riippuen vallalla erilaisia tulkintoja, mikä tuo haastetta riittävän perusteltuun tulkintaan pääsemisessä, sillä monet asiaa kuvanneista ovat itsekin olleet osana tapahtumaketjua. Lähdeaineistona käytän mm. Jan Rychlíkin kirjoja *Rozpad Československa - Česko-slovenské vztahy 1989–1992* (2002) ja *Češi a Slováci ve 20. století* (2012). Rychlík on toiminut Klausin neuvonantajana hallitusneuvotteluiden aikana, mikä saattaa vaikuttaa hänen objektiivisuuteensa sekä tapaansa käsitellä aihetta. Rychlík (2002: 9–10) kirjoittaa kirjansa esipuheessa pyrkineensä tietoisesti välttämään subjektiivisen näkökulman tuomista tutkimukseen. Hän on ilmeisesti onnistunut välttämään liiallisen tšekkiläisen näkökulman korostamisen, sillä kirja-arvostelussaan Nisonen (2003: 98) mainitsee Rychlíkin tutkimuksen pääpainon olevan pikemminkin slovakialaisessa näkökulmassa.

Rychlíkin (2002, 2012) kuvaama poliittis-historiallinen näkökulma on tärkeä, koska hän on päässyt seuraamaan jakautumiseen johtaneita tapahtumia poliittisen sisäpiirin lähellä, mutta tämä kuvaus ei yksinään selitä kaikkia jakautumiseen johtaneita taustavaikutteita. Tästä syystä käytän hänen teostensa rinnalla tapahtumien taustoittamiseen mm. Jiří Musilin toimittamaa kirjaa *The End of Czechoslovakia* (1995), jonka kirjoittajakunta koostuu pääsääntöisesti tšekkiläisistä ja slovakialaisista tutkijoista, jotka pyrkivät kuvaamaan tapahtumaa useamman eri ulottuvuuden kautta. Samettivallankumouksen jälkeen Tšekkoslovakiassa tehtiin suuria

poliittisia ja taloudellisia muutoksia maiden pyrkiessä kohti demokraattista hallintomallia ja markkinataloutta. Muutokset olivat suuria ja saivat aikaan sosiaalista, poliittista ja taloudellista epävarmuutta ja epävakautta. Näin ollen on tärkeää ymmärtää taustoja ja jakautumiseen johtanutta kehitystä myös näiden sekä kulttuuristen taustatekijöiden valossa, joita Musilin (1995) teoksessa pyritään tuomaan esiin. Pääpaino työssäni on poliittisten päättäjien toimissa, mikä korostaa erityisesti Rychlíkin teosten tärkeyttä lähdeaineistona, mutta poliittisina päätöksentekijöinä Klaus ja Mečiar olivat itsekin kulttuuristen, sosiaalisten ja taloudellisten taustavaikuttajien kasvatteja poliittisissa tehtävissään toimiessaan, mikä on luonnollisesti vaikuttanut heidän tapansa toimia ja reagoida tilanteisiin.

Musilin (1995) teoksen rinnalla käytän laajemman näkökulman luomiseen Michael Krausin ja Allison Stangerin toimittamaa kirjaa *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution* (2000), jonka kirjoittajat ovat sekä yhdysvaltalaisia tutkijoita että tšekkiläisiä ja slovakialaisia kirjoittajia, joista osa on ollut politiikassa mukana jakautumisen ajankohtana. Krausin ja Stangerin (2000) teos on julkaistu hieman myöhemmin, mikä antaa enemmän perspektiiviä, koska tapahtumaketjua on voitu tässä vaiheessa arvioida etäämmältä. Lisäksi yhdysvaltalaiset tutkijat pystyvät oletettavasti arvioimaan tapahtunutta objektiivisemmalla tavalla. Teoksessa kuvataan varsinainen poliittis-historiallinen tapahtumaketju suppeasti ja keskitytään analysoimaan erilaisia taustavaikuttajia ja selittäviä tekijöitä. Oman työni kannalta tärkeää on se, että teoksessa on huomioitu myös median rooli yhtenä taustavaikuttajana, vaikka Johnson (2000: 164, 178) ei lehdistön roolia omassa artikkelissaan pidäkään erityisen tärkeänä. Hän mainitsee, etteivät toimittajat osanneet ottaa merkittävää yhteiskunnallista roolia, vaan vanhasta tottumuksesta antoivat tukensa vallassa olevien pyrkimyksille ja tavoitteille. Näen tämän kyseenalaistamattomuuden kuitenkin tärkeänä taustavaikuttajana, mikä omalla tavallaan antaa lehdistölle oman oleellisen roolinsa tapahtumaketjussa. Oman työni kannalta se mahdollistaa sen, että käyttämästäni sanomalehtiaineistosta nousevat esiin Klausin ja Mečiarin näkemykset hyvin suoraan ilman suurempaa välitulkitusta, jolloin suurelle yleisölle tarkoitettu viesti tulee lehdistön kautta aidommin esiin. De Certeau (2013: 257) mukaan poliitikoille on tärkeää saada yleisö uskomaan tietty kuva vastustajasta. Tässä tapauksessa lehdistö välitti analysoimattomuudellaan tuota viestiä tehokkaasti.

Muita jakautumista käsitteleviä ja kuvaavia oleellisia lähteitä ovat Abbey Innesin *Czechoslovakia. The Short Goodbye* (2001:x-xii), jossa korostetaan hyvin samantyyppistä näkökulmaa, jonka olen valinnut oman työni jakautumista selittäväksi päätekijäksi. Innes näkee jakautumisen syntyneen poliittisena prosessina, jonka päätekijänä toimi armottoman

pragmaattinen tšekkiläinen oikeisto, joka sai ärsykkeensä slovakialaisesta populistisesta ja opportunistisesta politiikasta. Hän myös korostaa vahvasti poliittisten toimijoiden kommunistista taustaa jakautumisen aiheuttajana, mikä sai heidät pitämään itseään auktoriteetteina valtioon nähden. Innesin (2001:220) mukaan valtion jakautuminen antoi sekä Klausille että Mečiarille mahdollisuuden rakentaa kaksi oman mielikuvansa mukaista valtiota. Työlleni valitsemasta näkökulmasta huolimatta koen Innesin (2001) vahvasti poliittista näkökulmaa korostavan kuvan hieman suppeana, joten pidän tärkeänä pitää rinnalla myös Musilin (1995) sekä Krausin ja Allisonin (2000) teoksissa esiin tulevaa laajempaa kuvaa taustavaikuttajista, koska Tšekkoslovakian jakautuminen ei ole irrallinen poliittis-historiallinen tapahtuma, vaan monenlaisten tapahtumaketjujen kulminoituma.

Näiden lisäksi olen taustahistoriaa ja tapahtumaketjua kuvatessani hyödyntänyt lähdeaineistona laajamittaisemmin seuraavia teoksia: Eric Steinin *Czecho/Slovakia. Ethnic Conflict, Constitutional Fissure, Negotiated Breakup* (2000), Karel Vodičkan toimittamat *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky Česko-Slovenského rozchodu* (1993) ja *Dělení Československa. Deset let poté...* (2003), Karel Pacnerin *Osudové okamžiky Československa* (2012) sekä tšekkien ja slovakien suhteisiin erikoistuneen slovakkitoimittaja Karol Wolfin *Podruhé a naposled aneb mírové dělení Československa* (1998).

Käyttämäni metodin myötä työni on osa diskurssianalyttistä tutkimusperinnettä. Diskurssianalyysi on menetelmänä aineistolähtöinen, joten lähteiden kohdalla on huomioitava se, etteivät ne ole yksiselitteisiä tuotteita, vaan mahdollisesti hyvinkin ambivalentteja ja avoimia erilaisille tulkinnoille (Fairclough 1992: 75). Tämän huomioiden olen pyrkinyt tapahtumien taustoittamisessa ja historiallisen perspektiivin luomisessa käyttämään mahdollisimman laajaa tutkimuskirjallisuutta. Varsinaisen tutkimustyöni rakennan kuitenkin Václav Klausin ja Vladimír Mečiarin jakautumisprosessin aikaisten lehdistössä esittämien julkisten kommenttien varaan. Olen kerännyt *Lidové Noviny*n ja *Rudé Právo*n artikkeleista Klausin ja Mečiarin kommentteja hallitusneuvotteluiden alusta (8.6.1992) jakautumisen vahvistaneen liittokokoukseen asti (26.11.1992). Kommentit koskevat sekä hallitusneuvotteluiden kulkua että Tšekkoslovakian jakamiseen liittyviä käytäntöjä. Kirjallisuus toimii kronologisena taustajuonena tapahtumille, mutta Klausin ja Mečiarin kommenttien kautta luon kuvaa siitä, miten he itse tulivat julkisuuteen ja perustelivat kantansa suurelle yleisölle tapahtumaketjun aikana. Samalla tuon esiin lehdistön luomaa kuvaa tilanteen kulusta.

Lidové Noviny ja *Rudé Právo* on valittu tutkimuskohteiksi lehtien erilaisten profiilien vuoksi. *Lidové Noviny* on suurin tšekkiläinen päivälehti, joka pyrkii liberaaliin ja suurta yleisöä

miellyttävään linjaan, kun taas *Rudé Právo* edustaa kommunistisen puolueen pää-äänenkannattajana vanhoillisempaa näkökulmaa, sillä se on hankkinut samettivallankumouksen jälkeisen lukijakuntansakin tämän aatteen piiristä. Sanomalehtiaineiston heikkoutena voidaan pitää slovakilehdistön puutetta, jonka olen aineiston rajaamiseksi päättänyt jättää tutkimuksen ulkopuolelle. Analyysini tulee siis perustumaan tšekkiläisen lehdistön antamiin mielikuviin jakautumista. Yleistä mielipidettä jakautumisen suhteen tuon lehdistössä esitettyjen mielipidemittausten kautta.

Tšekkoslovakian jakautumista on luonnollisesti tutkittu usean eri tutkijan toimesta, mutta rauhanomaisuutensa ja hallinnollisen luonteensa vuoksi se ei ole saavuttanut tutkimusaiheena valtavan suurta kiinnostusta. Pääasiassa tutkimuskirjallisuudessa on keskitytty kuvaamaan hallitusneuvotteluiden tapahtumakulkua tai historiallisia, kulttuurisia, sosiaalisia sekä taloudellisia taustavaikuttajia jakautumiselle. Omassa työssäni pyrin tämän lisäksi luomaan diskurssianalyysin keinoin uudenlaista syvyyttä tapahtumien kulkuun analysoimalla Klausin ja Mečiarin lehdistölle antamia kommentteja, jotka monin paikoin vaikuttavat ennemminkin vaaliretoriikan jatkamiselta kuin hyvässä yhteisymmärryksessä käytäviltä hallitusneuvotteluilta. Diskurssianalyysin antamien mahdollisuuksien avulla luon siis omani tulkintani Tšekkoslovakian jakautumisesta.

1.4 Metodologia ja peruskäsitteet

1.4.1 Diskurssianalyysi

Metodologisesti työni tutkimusosa perustuu diskurssianalyysin pohjalle. Faircloughin (2010: 390, 504–505) mukaan kielen ja diskurssien merkitys sosiaalisessa muutoksessa on saanut entistä enemmän huomiota ja niiden tärkeys on tunnustettu laajasti erityisesti Keski- ja Itä-Euroopan transitiomaiden tutkimuksessa. Koska sosiaalinen muutos sisältää muutoksen rakenteissa, käytännöissä ja tapahtumissa, se tuo usein esiin myös uusia diskursseja. Kielen käyttöä voidaan lähtökohtaisesti käsitellä joko todellisuuden kuvana tai todellisuuden rakentamisena. Diskurssianalyysisessä tutkimuksessa tukeudutaan tähän jälkimmäiseen käsitykseen, jonka mukaan kieli on osa todellisuutta itseään. (Jokinen & al. 2008a: 9). Kielenkäyttö on yksi sosiaalisten käytäntöjen muodoista. Diskurssi on vaikutustapa (*mode of action*) ja esitystapa (*mode of representation*), jonka avulla maailmassa toimitaan. Diskurssi vaikuttaa kaikkiin sosiaalisen järjestelmän rakenteisiin, jotka taas muokkaavat ja rajoittavat sitä joko suoraan tai epäsuorasti. (Fairclough 1992: 63–64.) Kieli on siis sekä rakennettua

(*constructed*) että rakentavaa (*constructive*) (Potter & Wetherell 1987: 35). Faircloughin (1992: 64) mukaan diskurssilla on kolme erilaista vaikutusaspektia: vaikutus sosiaalisiin identiteetteihin ja subjektipositioihin, ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin sekä tieto- ja uskomusrakenteisiin. Työssäni tutkitaan Tšekkoslovakian perustamiseen ja jakautumiseen liittyvää keskustelua, joten diskurssianalyysin tarkoitus on toimia apuvälineenä kuvaamassa sitä, millä tavalla kielenkäyttö voi muokata ja rakentaa todellisuutta hyvinkin konkreettisella tavalla – synnyttää ja purkaa valtioita. Diskurssianalyysi toimii työssäni väljänä teoreettisena viitekehystenä, joka ei rajaa työhön kohdistuvia valintoja liian tiukasti, sillä se sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia (Potter & Wetherell 1987: 175, Jokinen & al. 2008b: 17).

Diskurssianalyysiä sovellettaessa toimintaa on aina tarkasteltava tietyssä ajassa ja paikassa (Jokinen & al. 2008b: 30). Tšekkoslovakian jakautumista on käsiteltävä oman aikansa kontekstissa, joka sijoittuu osaksi Euroopassa tapahtunutta yleistä kehitystä liittyen kommunismin romahtamiseen ja sen mukanaan tuomiin muutoksiin. On huomioitava, että maailmantilanne on ollut kyseisellä hetkellä epävarma, sillä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen muutoksen pysyvyydestä ei ollut vielä mitään varmuutta. Itä-Euroopan kehityssuunnasta ei ollut mitään takuuta, ja Jugoslavian kriisi onnistui yllättämään raakuudellaan koko Euroopan. Romahtaneen kaksinapaisen maailmanjärjestyksen uusi rakentuminen oli vasta aluillaan. Erityisesti Klausin lausunnoissa korostuu johdonmukaisesti kiire tehdä päätöksiä ja ratkaisuja. Kyse on voinut olla puhtaasta epävakauden pelosta, sillä tilastot osoittavat demokratiakehityksen transitiovaiheessa olevien maiden tulevan aggressiivisemmiksi ja sotaisemmiksi (Mansfield & Snyder 1995). Jugoslavian tilanne antoi tarpeeksi todisteita sille, että tilanne täytyi pitää koko ajan tiukasti hallinnassa. Lisäksi taustalla on voinut vaikuttaa myös halu viedä asioita nopeasti toivottuun suuntaan, sillä syksyllä 1992 Tšekissä jopa 59% kannatti uusien vaalien järjestämistä (LN 30.9.1992: 3).

Diskurssianalyysin viitekehys rakentuu viidestä erilaisesta teoreettisesta olettamasta, joita ovat olettamukset kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta, merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta, toimijoiden kiinnittymisestä merkityssystemeihin ja kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta (Jokinen & al. 2008b: 17–18). Tästä syystä diskurssianalyysin avulla on mahdollista tutkia ja analysoida Klausin ja Mečiarin vuoropuhelua sekä heidän julkisuuteen antamia kommentteja, joissa tuodaan voimakkaasti esiin heidän omia näkökulmiaan valtionhallinnon järjestämisestä sekä pyritään perustelemaan niitä omista lähtökohdista ja intresseistä käsin. Diskurssianalyysin mielekkyys työni tutkimusmenetelmänä

näky siinä, että diskurssianalyysin mukaan merkitysten muotoutumisessa keskeistä on vuorovaikutuksen kulku. Keskustelupuheenvuoroja on analysoitava suhteessa keskustelun kulkuun, sillä puheenaiheiden rajaukset, kannanotot ja keskustelujen väliset suhteet eivät ole autonomisia, vaan rakentuvat ja tarkentuvat keskustelun kulussa. (Jokinen & al. 2008b: 31). Tšekkoslovakian jakautumiseen johtaneessa vuoropuhelussa erityisen olennaista on se, millä tavalla osapuolten välisiä puheenvuoroja on käytetty ja tulkittu.

Kieli ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan merkityksellistää, järjestää, rakentaa, uusintaa ja muuntaa sitä sosiaalista todellisuutta, jossa me elämme. Kielenkäytöllä on seurauksia tuottava luonne, sillä sen avulla väitetään jotain todellisuudesta ja rakennetaan todellisuutta. (Jokinen & al. 2008b: 18, 41.) Sensuurin lakkauttaminen vapautti diskurssit Tšekkoslovakiassa ja samaan aikaan puoluekartalla tapahtui valtava muutos. Yksiaänisen yksipuoluejärjestelmän jälkeen uudet diskurssit nousivat pintaan ja samalla olisi pitänyt päättää, millä tavalla uutta demokraattista valtiota viedään eteenpäin. Diskurssien ristiveto hajotti lopulta koko valtion. Klaus ja Mečiar näkivät maailman eri tavoin ja pyrkivät järjestämään ja muuttamaan sitä haluamaansa suuntaan. Kumpikaan ei pystynyt vakuuttamaan toisiaan, joten lopulta Klaus kallistui kahden itsenäisen valtion kannalle, mikä oli yksinkertaisin tapa päästä ulos pattitilanteesta.

Kielellä voi olla tilannekohtaisia funktioita, sillä ihmiset käyttävät kieltä luodakseen versioita sosiaalisesta maailmasta (Potter & Wetherell 1987: 33). Funktio ei välttämättä tarkoita toimijan itsensä tarkoittamaa vaikutusta, vaan jotkut funktiot ovat potentiaalisesti läsnä tai aktualisoituvat vuorovaikutussuhteissa (Jokinen & al. 2008b: 42). Tšekkoslovakian jakautumiseen johtanut keskustelu vaikuttaa Rychlíkin (2002: 283–284) kuvaamana siltä, että Klaus päätyi lopulta hakemaan Mečiarilta sellaista puheenvuoroa, jonka hän pystyi tulkitsemaan omiin tavoitteisiinsa nähden sopivalla tavalla. Hän saa vietyä keskustelun sellaiseen pisteeseen, että Mečiarin sanomiset voidaan nähdä eri valossa kuin hän on varsinaisesti tarkoittanut. Kielenkäyttö ja sen tulkinta voivat siis johtaa hyvinkin suureen todellisuuden muutokseen. Poliittisten päättäjien puheenvuorot rakensivat sitä todellisuutta, jossa tšekkiläiset ja slovakialaiset tulisivat jatkossa elämään.

Yksilöillä voi olla erilaisia joustavasti vaihtelevia roolipositioita, joten myös kielenkäyttö voi vaihdella erilaisissa tilanteissa, ja samakin henkilö voi tuottaa keskenään ristiriitaisia versioita (Jokinen & al. 2008b: 38). Erityisesti Mečiarin puheenvuorot tuntuivat vaihtelevan riippuen siitä, millaiselle yleisölle ne oli esitetty. Lausuntojen sävy vaihteli paljon myös tilanteen ja hetken mukaan. Mečiar esiintyi vaihtelevalla linjalla sovittelevasti, hyökkäävästi, järkevästi tai vähemmän järkevästi. Klaus tuntui pysyttelevän johdonmukaisemmin

valitsemallaan valtiomiesmäisyyteen pyrkivänä järjen äänenä, mikä johti samojen asioiden ja perustelujen toistamiseen useaan otteeseen.

Diskurssianalyysiä voidaan käyttää myös valtasuhteiden kuvaamisessa ja sen kautta voidaan kiinnittää huomiota siihen, millä tavalla valtasuhteita tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä (Fairclough 1992: 12, 36, Jokinen & al. 2008b: 43). Kielellä itsellään ei ole valtaa, mutta se saa valtansa valta-asemassa olevien ihmisten kielenkäytön kautta (Wodak 2009: 35). Valtasuhteiden verkostoissa jotkut diskurssit voivat saada muita merkittävämmän jalansijan, jolloin näistä saattaa muodostua yhteisesti jaettuja ja itsestäänselvyyksinä pidettyjä totuuksia, jotka vaientavat vaihtoehtoisia totuuksia (Jokinen & al. 2008b: 29). Tšekkoslovakian jakautuminen oli pienen piirin poliittinen päätös, joka saatiin vietyä läpi eri tahojen vastustuksesta huolimatta. Jakautumisen välttämättömyydestä saatiin luotua ylhäältä käsin hegemoninen totuus, jolla oli konkreettisia seurauksia valtion rakenteelle. Vaihtoehtoisia totuuksia ei varsinaisesti pyritty vaientamaan, mutta pienen piirin tavoite saatiin näyttäytymään ainoalta mahdolliselta ratkaisulta.

Fairclough (1992: 67) näkee diskurssin poliittisena ja ideologisena toimintatapana (*mode of political and ideological practise*). Diskurssi poliittisena toimintatapana luo, säilyttää ja muuttaa valtasuhteita sekä niitä kollektiivisia yhteisöjä, joiden välillä valtasuhteita vallitsee. Ideologisena toimintatapana diskurssi määrää, luonnollistaa, säilyttää ja muuttaa merkityksiä maailmasta erilaisista voimasuhdeasemista käsin. Diskursiiviset käytännöt luonnollistavat tiettyjä valtasuhteita ja ideologioita. Diskurssien keskinäinen organisoituminen tuo esiin sen, millaiset sosiaalisen todellisuuden jäsenystävät dominoivat ja vievät elintilaa muilta diskursseilta. Tämä luo kulttuurisia itsestäänselvyyksiä ja kyseenalaistamattomia totuuksia. Diskurssien moninaisuutta, kompleksisuutta ja ristiriitaisuutta pyritään syrjäyttämään yksinkertaistamisen eli luonnollistamisen avulla. (Jokinen & Juhila 2008: 76-77, 89-91.)

Luonnollistamisella pyritään häivyttämään diskurssin ideologinen luonne ja saamaan se näyttämään neutraalilta, sillä ideologia toimii tehokkaimmin huomaamattomana. Luonnollistamisen olennaisena osana on rationalisoiminen, joka tarjoaa selityksiä ja legitimointia maalaisjärkeen ja itsestäänselvyyksiin vetoamalla. Ajatus itsestäänselvyydestä on kuitenkin ideologista vallankäyttöä, koska itsestäänselvyyden useimmiten määrittelee se, joka käyttää yhteiskunnassa valtaa. Ideologisessa mielessä kyse on valtasuhteiden säilyttämisestä. (Fairclough 1989: 84, 92, 107.) Konsensus voidaan rakentaa viittaamalla useimpien ihmisten käsityksiin, riippumattomana pidettyihin asiantuntijoihin tai kulttuurillisiin konventioihin. (Edwards & Potter 1992: 107-126, Jokinen & Juhila 2008: 94.)

Erityisesti Klaus pyrki esittämään oman asiansa rationaalisuuden näkökulmasta antaen ymmärtää slovakien tavoittelevan järjettömyyksiä. Tämä oli Klausille kulttuurisestikin helppo lähestymistapa, koska tšekkejä on perinteisesti pidetty järkevämpänä osapuolena, kun taas slovakit edustavat emotionaalisempaa ja intuitiivisempaa käyttäytymistä (Přihoda 1995:132.) Kun tietyt asiat saadaan näyttämään normaaleilta, toiset asiat muuttuvat epänormaaleiksi ja mahdottomiksi (Fairclough 1977: 170-194). Voidaankin pohtia, mikä oli äänestäjien kyky arvioida tilannetta äänestyspäätöstä tehdessään. Klausin ja Mečiarin puolueet onnistuivat keräämään vaaleissa suurimman äänisaaliin, joten kumpikin oli omissa tasavalloissaan saanut vakuutettua äänestäjät siitä, mikä on järkevää, oikeutettua, normaalia ja mahdollista.

Tiettyjen diskurssien käyttö ei vain oikeuta puhujan toimia, vaan myös säilyttää valtasuhteita sekä hallinta- ja alistusrakenteita. (Potter & Wetherell 1987: 108–109.) Valta ei ole pysyvää, vaan sitä pitää puolustaa, sillä ilman valtaa olevat pyrkivät sitä kohti. Valta voitetaan, pidetään ja menetetään aina sosiaalisten kamppailujen kautta. Diskurssin hallitseminen on voimakas vallan säilyttämisen mekanismi. Diskurssissa käytävällä kamppailulla on tärkeä merkitys sen suhteen, millaiset uskomukset, sosiaaliset suhteet ja subjektipositiot saavat oikeutuksen ja millaisiksi diskurssien keskinäiset suhteet muotoutuvat. (Fairclough 1989: 68, 74–75, 101–102.) Hegemonisessa kamppailussa on siis kyse jatkuvasta vallan ja vastarinnan välisestä jännitteestä. Vakiintuneet diskurssit ovat aina uhattuina, koska mikään tulkinta sosiaalisesta todellisuudesta ei ole lopullinen. (Jokinen & Juhila 2008: 101–102) Faircloughin (2010: 61) mukaan hegemonia on johtajuutta sekä talouden, politiikan, kulttuurin ja ideologioiden yhteiskunnallista dominointia. Hegemonia on yhteiskunnallista valtaa, jonka voi saavuttaa vain osittain ja väliaikaisesti. Tšekkoslovakian hallitusneuvotteluissa valtanäkemyksestä kamppailtiin hyvin ehdottomasti. Kyse ei ollut vain siinä hetkessä saavutettavasta poliittisesta vallasta, vaan pitkällä aikavälillä valtiohallinnon valtasuhteista tulevaisuudessa. Klaus onnistui käyttämään tilanteessa valtaansa. Hän ei saavuttanut alkuperäistä tavoittoa, mutta käytti hyväkseen hetken, jolloin oli mahdollista saavuttaa hänelle kelpaava ratkaisu, jonka hän pystyi viemään maaliin keräten ympärilleen tarvittavan määrän kannattajia.

1.4.2 Argumentaatiopositio

Poliitikkojen kielenkäyttö on politiikan tekoa. Poliitikassa käytävillä kielellisillä kamppailuilla saattaa olla merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. (Jokinen 2008: 189.) Näin ollen kielenkäytöllä on suuri merkitys valtasuhteiden tuottamisessa, ylläpitämisessä ja muuttamisessa. Kielenkäyttö muodostaa niitä statuksia ja rooleja, joihin ihmiset perustavat oikeutensa käyttäen valtaa. (Fairclough 1989: 1, Fowler 1985: 62.) Poliitikkojen puheita analysoidessa käytän apunani Michael Billigin käsitettä argumentaatiopositio, jonka mukaan esitetyt argumentit, mielipiteet ja asenteet ovat tilannesidonnaisia asemoitumisia julkiseen keskusteluun, jossa puolustettavat positiot ovat suhteessa kilpaileviin positioihin. (Billig 1991: 43, 143–144, Billig 1996: 118, 207, kts. Jokinen 2008: 191.) Mielipiteen esittäminen ei ole vain oman käsityksen ilmaisemista, vaan asettumista julkisen väittelyn alaiseksi, sillä se on osoitus hyväksyvän tai vastustavan kannan ottamisesta ja halukkuudesta osallistua keskusteluun. Mielipiteen esittäjän voidaan olettaa haluavan puolustaa omaa kantaansa ja kritisoida vastakkaisia näkemyksiä. Yleisön kannatus ja hyväksyntä pyritään saamaan oman argumentaatioposition taakse vakuuttelemalla ja suostuttelemalla, jotta oma argumentaatiopositio näyttäisi järkevämmältä ja kannattavammalta, koska poliittisessa keskustelussa ei ole olemassa yhtä oikeaa ja loogista vastausta, vaan argumentteja voidaan arvioida aina sekä puolesta että vastaan. (Billig 1991: 39, Billig 1996: 123, Perelman 1996: 8, 16–17, 20, 25, 28, 171, kts. Jokinen 2008: 191–192.) Puhe täytyy saada kuulostamaan siltä, että oma käsitys todellisuudesta näyttää vakaalta, tosiasioihin perustuvalta ja pysyvältä (Wetherell & Potter 1992: 95). Poliitikot haluavat kuulijoidensa kunnioittavan heitä ja hyväksyvän heidän auktoriteettinsa (Wodak 1989: 143), joten poliittiset ideologiat tuottavat ja luovat aktiivisesti liittoutumia sekä uudenlaisia identiteetti- ja subjekti-positioita (Wetherell & Potter 1992: 61).

Goffman (1959) tekee esiintymisessä eron näyttämön (*frontstage*) ja takahuoneen (*backstage*) välille. Wodakin (2009: 9) mukaan nämä kaksi käsitettä ovat oleellisia poliitikkojen käytöksen analysoinnissa ja ymmärtämisessä. Näyttämö on se, jossa performanssi esitetään yleisön ollessa paikalla, kun taas takahuoneessa vain esiintyjien kesken voidaan astua ulos roolista ilman pelkoa performanssin epäonnistumisesta. (Goffman 1959: 32, 109–110, 114–116.) Klausin ja Mečiarin kohdalla argumentaatiopositio on erittäin kiinnostava, sillä julkinen mielipide vastusti Tšekkoslovakian jakautumista. Tästä huolimatta kumpikin osapuoli oli valmis ajamaan vahvasti omaa näkemystään, vaikka vaarana oli koko valtion hajoaminen.

Näille näkemyksille olivat äänestäjät antaneet vaaleissa kannatuksensa, joten tätä näytelmää he pääsivät myös julkisuudessa seuraamaan.

1.4.3 Kokemustilan ja odotushorisontin käsite

Käytän metodologisena apukeinona myös Reinhart Koselleckin (2004) kahta historiallista kategoriaa kuvaavaa kokemustilan ja odotushorisontin -käsitettä perustelemassa syntyprosessin ja jakautumisprosessin suhdetta toisiinsa. Koselleckin (2004: 259–263) mukaan nykyhetki on aina kokemustilan ja odotushorisontin välistä vuorovaikutusta, mikä tarkoittaa, että koetut tapahtumat vaikuttavat nykyisyyteen ja niihin perustuvat odotukset tuovat tulevaisuuden nykyhetkeen. Näin ollen tulevaisuuden ennustaminen juontaa juurensa menneisyyden kokemuksiin. Toiveet, pelot ja huolet sekä järkeileminen, vastaanottavaisuus ja uteliaisuus vaikuttavat odotuksiin ja muokkaavat niitä. Kokemuksen kautta monet eri aikakerrokset ovat yhtä aikaa läsnä ilman, että niitä voidaan asettaa kronologiseen järjestykseen. Odotukset ovat aina rajallisempia menneisyyden kokemuksiin verrattuna, sillä niitä voidaan aina arvioida uudelleen. Kokemukset on jo kerätty ja niiden odotetaan toistuvan ja vahvistavan itseään.

Koselleck (2004: 262) näkemyksen mukaan historian tapahtumat ovat enemmän tai vähemmän sitä, mitä annetut olosuhteet sisältävät. Asiat voivat kuitenkin mennä eri tavalla kuin on odotettu. Tästä syystä historiallinen tulevaisuus ei voi koskaan olla suoraan historiallisen menneisyyden tuotetta. Kun kokemuksiin perustuvat odotukset täyttyvät, kyseessä ei ole yllätys, mutta kun odotukset eivät täytykään, on mahdollista yllättyä ja saada uusia kokemuksia. Kokemusten ja odotusten välinen alati muuttuva jännite saa aikaan uusia ratkaisuja ja muokkaa historiaa. Todennäköisen tulevaisuuden ennustaminen kuitenkin juontaa juurensa menneisyyden olosuhteisiin, jolloin kokemustila avautuu kohti tulevaisuutta muokaten itsestään samalla odotushorisontin. Poliitikko pyrkii aina tulevaisuuteen, mutta sen painolastina ovat aina menneisyyden kokemukset. Menneisyyden kokemusten voidaan katsoa vaikuttaneen myös Tšekkoslovakian jakautumisen taustalla olevaan poliittiseen toimintaan. Valtion syntyprosessi taustoineen ja yhteinen valtiohistoria vaikuttivat siihen, miksi valtio lopulta päädyttiin jakamaan. Yhteisen valtion olemassaololle ei enää ollut niitä perusteita, joiden varaan se aikaisemmin oli rakennettu. Muut perusteet ja odotukset tulevaisuudesta ajoivat Tšekkoslovakian valtion ohi.

1.4.4 Kuviteltu yhteisö

Koska tutkimukseni liittyy myös nationalismin tutkimukseen, tulen hyödyntämään Benedict Andersonin (2007) *Kuvitellut yhteisöt* -kirjan käsitteitä perustelemassa tšekkoslovakialaisuuden juurtumattomuutta. Anderson (2007: 39–41) määrittelee kansakunnat kuvitelluiksi poliittisiksi yhteisöiksi, jotka on kuviteltu sisäisesti rajallisiksi ja täysivaltaisiksi. Kuvitellulla tarkoitetaan sitä, että yhteisöt ovat niin laajoja, etteivät niiden jäsenet voi tuntea kaikkia yhteisöön kuuluvia, vaikka jäsenten mielissä elää käsitys heidän jakamastaan yhteydestä. Kansakunnat unelmoivat vapaudesta ja sen vakuutena on täysivaltainen valtio. Kansakunnat on myös kuviteltu yhteisöksi, sillä epätasa-arvoisuudesta ja ristiriidoista huolimatta kansakunta käsitetään syväksi kaiken läpileikkaavaksi toveruudeksi. Oman työni kannalta kiinnostava on Andersonin (2007: 9) perusväite, jonka mukaan kansakunnat ovat kuviteltuja yhteisöjä ja siten historiallisia, ihmisen luomia olentoja. Tšekkoslovakian kohdalla valtion olemassaolo perustui pitkälti kahdesta kansasta tarkoituksella rakennettuun valtiomalliin, jonka sisällä lähisukulaisuudesta huolimatta syntyi ristiriitoja, jotka johtivat kahden kansallisvaltion perustamiseen ja perinteisen kansallisvaltiomallin toteuttamiseen. Yhteys jäsenten välillä ei ollut riittävän pitävä tehdäkseen Tšekkoslovakiasta todellisen kuvitellut yhteisön.

2 Järkiperäistä yhteiseloä Tšekkoslovakiassa

2.1 Tšekkoslovakian syntyprosessi

Ensimmäinen maailmansota antoi sysäyksen uudelle maailmanjärjestykselle, joka perustui itsemääräämisoikeuden periaatteelle (Kraus 2000: 200). Tšekkoslovakian perustaminen vuonna 1918 korosti tämän aikakauden henkeä sekä sitä geopolitiittista tilannetta, joka Eurooppaan syntyi akselivaltojen tappion jälkeen ensimmäisessä maailmansodassa (Kučera & Pavlík 1995: 15). Ajan hengen mukaan pyrittiin irtautumaan suurista valtakunnista kansallisvaltioiksi. Näin syntyi 28.10.1918 myös itsenäinen Tšekkoslovakia. (Järvinen 2011: 95–96.)

Tšekkien kansallinen herääminen tapahtui osana yleiseurooppalaista kehitystä jo 1700- ja 1800- lukujen vaihteessa, mutta vielä 1900-luvun alussa Tšekin kansallisen liikkeen tärkeimpänä tavoitteena oli saavuttaa alueellinen autonomia osana Habsburgien valtakuntaa, eikä tämä suunnitelma kattanut Slovakiaa (Bartlová 1995: 161, Järvinen 2011: 95). Tšekkiläinen yhteiskunta oli alkanut kiinnostua slovakeista 1800-luvun lopulla, mutta kyse oli lähinnä slavofiilisestä kiinnostuksesta, joka rajoittui kulttuurin alueelle. Yhteistyö kehittyi ylipäättäänkin hitaasti ennen vuotta 1914. (Rychlík 2012: 40, 42.)

Tilanne muuttui oleellisesti, kun Wien tarvitsi ensimmäisessä maailmansodassa apua vahvemmalta saksalaiselta liittolaiseltaan, mikä vahvisti saksalaisten ja unkarilaisten asemaa. Oli selvää, että tšekkien ja slovakien asema heikentyisi merkittävästi, jos saksalais-itävaltalainen blokki voittaisi sodan. Näin ollen tšekkien ja slovakien suunnitelma itsenäisestä asemasta Itävallan tai Unkarin osana olisi epärealistinen. Liittoutuneiden voittaessa olisi parempi hajottaa koko Itävalta-Unkari ja muodostaa tšekkien ja slovakien yhteinen valtio. Ensimmäisen kerran julkisen kampanjan Tšekkoslovakian perustamisen puolesta aloitti vuonna 1914 Tomáš Garrigue Masaryk. Tätä ennen kukaan ei ollut valmistellut niin radikaalia tekoa kuin Habsburgien monarkian lakkauttaminen. (Rychlík 1995b: 100, Rychlík 2012: 43–44.)

Slovakian alue ei ennen vuotta 1918 muodostanut omaa hallinnollista tai taloudellista yksikköä, vaan siellä noudatettiin laajamittaista unkarilaistamispolitiikkaa. Hankalissa oloissa pyrittiin lähinnä säilyttämään oma kieli, kulttuuri ja perinteet. (Bartlová 1995: 161–162.) Slovakian kansallinen heräämisen tapahtui 1800-luvulla reaktiona unkarilaistamispolitiikkaa kohtaan. Slovakit vastustivat Unkarin hallitusta ja vaativat autonomiaa sekä kielioikeuksia, tässä kuitenkin onnistumatta. Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä katseet kääntyivät tšekkien puoleen, jotka tavoittelivat omaa valtiota. (Kyppö 2011: 116, 118.)

Masaryk alkoi suunnitella yhteistä valtiota slovakien kanssa, sillä eroista huolimatta tšekkien ja slovakien voitiin katsoa olevan samaa kansaa, joten Tšekkoslovakian valtiossa realisoituisi molempien oikeus omaan kansallisvaltioon. Lisäksi kansojen yhdistäminen nostaisi slaavien lukumäärää valtiossa. Masaryk puolusti kansainvälisillä foorumeilla johdonmukaisesti konseptiaan yhdestä kansasta. Hän vakuutteli Itävalta-Unkarin olevan monikansallisuutensa vuoksi epästabiili valtio, jonka vuoksi Tšekkoslovakia tuli esittää nimenomaan yhden kansallisuuden projektina. (Rychlík 2012: 45.)

Masarykin idea sai tukea sekä tšekkiläisiltä että slovakialaisilta yhteisöltä niin kotimaassa kuin emigranttien keskuudessakin. Tšekkoslovakian perustajahahmoiksi nousivat ensimmäisinä presidentteinä toimineet tšekkiläiset Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš sekä slovakki Milan Rastislav Štefánik. Alkuun suunnitelmissa oli Tšekki laajennettuna Slovakialla, mutta lopulta neuvotteluissa päädyttiin siihen tulokseen, että Slovakia saisi autonomian. (Kyppö 2011: 118.) Vuosien 1914-1918 aikana Masaryk ja Beneš lobbasivat voimakkaasti Tšekkoslovakian puolesta vakuuttaakseen liittoutuneet itsenäisyyden tarpeesta (Kraus & Stanger 2000b: 2). Vuoden 1917 alusta lobbaustyö alkoikin herättää kiinnostusta liittoutuneiden parissa (Rychlík 2000: 49).

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntynyt Tšekkoslovakia onnistui nauttimaan rauhallista ja menestyksellistä elämää ollen sotien välisenä aikana Keski-Euroopan ainoa toimiva demokratia. Se nousi maailman teollistuneimpien maiden joukkoon, vaikka eri alueiden sosioekonominen taso vaihtelikin paljon. (Kraus & Stanger 2000b: 1, 3.) Maan ensimmäiseksi presidentiksi valittiin T.G. Masaryk, joka loi tasavallalle länsiorientoituneen ulkopoliittisen linjan, jonka päätavoitteena oli turvata maan itsenäisyys mahdollisissa konfliktitilanteissa (Järvinen 2011: 96). Perustuslaissa slovakit katsottiin tasa-arvoisiksi tšekkien kanssa ja slovakin kieli määriteltiin viralliseksi kieleksi Slovakiassa. (Suda 1995: 113.)

Tšekkoslovakia oli siis yksi kansallisvaltioajattelun pohjalta perustetuista käsitteellisistä kansallisvaltioista, joka syntyi siitä oletuksesta, että tšekit ja slovakit ovat yksi kansa. Muutoin liittoutuneet eivät olisi vakuuttuneet valtion tarpeellisuudesta. Ajatus kansallisvaltioperiaatteen mukaan jaetusta Euroopasta ei täysin toteutunut muuallakaan, mutta Tšekkoslovakian perustamisella oli tšekeille ja slovakeille käännteentekevä merkitys. (Rychlík 2012: 55, 66–67.)

2.2 Syitä Tšekkoslovakian valtion perustamiselle

Innes (2001: 2, 4) kuvaa Tšekkoslovakian perustamista termillä järkiavioliitto (*marriage of convenience*). Mutta mitkä olivat ne syyt, jotka toivat nämä kaksi erilaista kansaa yhteen? Perinteisen selityksen mukaan uusi valtio perustui ymmärrykseen siitä, että slaavikansat jakavat syvät yhteisen kulttuurin ja kielen juuret. Masaryk kuitenkin tunnusti tosiasiat ja katsoi, että ”slovakit ja tšekit muodostivat yhden kansan, joka eroaa toisistaan vain kielellisesti, historiallisesti ja kulttuurisesti” (Skilling 1994: 79).

Tšekkiläinen politiikka oli perustunut ajatukseen Böömin historiallisesta oikeudesta itsenäiseen valtioon, mutta Masaryk ymmärsi tšekkien tarvitsevan slovakkeja vastapainoksi saksalaisvähemmistöä vastaan. Tšekit vastavuoroisesti tukisivat slovakkeja unkarilaisvähemmistön suhteen. Tarkoituksena ei ollut muuttaa slovakkeja tšekeiksi, vaan luoda poliittinen tšekkoslovakialainen kansa, jonka molemmat osapuolet voisivat kehittyä itsenäisesti tässä viitekehyksessä. (Rychlík 1995b: 102.) Tšekit olisivat jääneet monikansallisessa valtiossa vähemmistöksi saksalaisiin, slovakkeihin, unkarilaisiin, ruteeneihin ja juutalaisiin nähden. Tšekkoslovakialaisuus nähtiin ratkaisuna tähän ongelmaan. (Kyppö 2011: 118.) Uusi valtio peri Itävalta-Unkarin aikaiset etniset ongelmat, joten eri kansalliset ryhmät jätettiin itsemääräämisoikeuksien ulkopuolelle. Oikeuksien antaminen erityisesti saksalaiselle väestölle olisi ollut historiallisten rajojen vuoksi mahdotonta. Myös slovakeille lupailusta federaatiosta luovuttiin yhtenäisen valtion intressien vuoksi. (Kučera & Pavlík 1995: 15, 24.) Yhdelle kansalle ei monikansallisessa valtiossa voitu myöntää autonomiaa, koska samat vaatimukset olisi esitetty muiden vähemmistöjen toimesta (Kraus 2000: 200).

Masaryk ymmärsi vähemmistöongelman lisäksi sen, ettei kumpikaan kansa olisi geopoliittisten syiden vuoksi pystynyt yksin irrottautumaan suurvallan ikeestä. Vain yhteistyössä pystyttäisiin perustamaan itsenäinen valtio. Hänelle oli selvää, että suurvaltojen raunioista syntyvät valtiot voisivat perustua ainoastaan kansallisvaltioperiaatteelle, joten hän kehitti teorian tšekkoslovakialaisesta kansasta, jonka luonnollinen kotimaa olisi itsenäinen Tšekkoslovakia. (Bartlová 1995: 163.) Masaryk ymmärsi, että tšekit ja slovakit olisivat haavoittuvaisia mahtavien naapureidensa Saksan ja Unkarin rinnalla, jotka olivat historiallisesti dominoineet pienempiä slaavikansoja. (Kraus 2000: 200.) Rychlík (2012: 56) arvioi, ettei tšekkoslovakialaisuutta keinotekoisuudestaan huolimatta pidä ajatella yksinomaan negatiivisesti, koska se oli edellytys valtion perustamiselle ja antoi slovakeille paremmat mahdollisuudet kehittyä kansana.

Tšekkoslovakian perustamisen keskeinen ajatus oli se, että kaksi slaavikansaa pystyisivät yhdessä taistelemaan paremmin pitkäaikaisia ulkoisia uhkia vastaan. Suurten saksalais- ja unkarilaisvähemmistöjen vuoksi ulkoiset ongelmat linkittyivät myös sisäiseen vakauteen. Näin ollen poliittisen järjestelmän pohjaksi luotiin ristiriitainen ideologia, jonka mukaan kaikki Tšekkoslovakian kansalaiset nauttivat tasa-arvoisia poliittisia ja yhteiskunnallisia oikeuksia, mutta valtion tšekkoslovakialainen luonne asetti toiset etniset ryhmät toisia tasa-arvoisempaan asemaan. (Kraus & Stanger 2000b: 2–3.)

Slovakialainen älymystöeliitti oli Unkarin alaisuudessa ollut tyytymätön taloudelliseen, kulttuuriseen ja poliittisen jälkeenjääneisyyteen, sillä vielä 1900-luvun alussa Slovakia oli alikehittynyttä maaseutua. Tämän ongelman voittamiseksi löytyi sopiva ideologia – panslavismi, jonka mukaan yhteistyöllä saataisiin aikaan parempi slaavilainen tulevaisuus. (Přihoda 1995: 131.) Tšekkoslovakian perustaminen hyödyttikin Slovakiaa poliittisesti, kansallisesti ja kulttuurisesti. (Průha 1995: 44.)

Molemminpuolisista eduista huolimatta yhteiselo sujui harmonisesti vain lyhyen aikaa. Jo vuonna 1919 Slovakiassa alettiin kritisoida vallanjaon rakennetta ja itsenäisen lainsäädännön puutetta. Tšekkosloviasta puuttui selkeä työnjako, miten valta ja poliittinen edustus tulisi jakaa kahden kansan välillä. Vuoden 1918 perustuslaissa kansojen suhdetta ei määritelty tyydyttävästi, mistä tuli myöhemmin valtion heikko kohta. (Bartlová 1995: 172, Suda 1995: 112.)

2.3 Tšekkejä ja slovakkeja yhdistävät ja erottavat tekijät valtiota perustettaessa

Ennen vuotta 1918 tšekkejä ja slovakkeja erotti toisistaan mm. lainsäädäntö, hallinto ja perinteet. Kriittisinä kansallisten erojen tekijöinä pidetään yleisesti ottaen myös kieltä, kulttuuria ja historiaa. Näiden lisäksi tšekkien ja slovakien välillä oli suuri sosiaalinen ja taloudellinen ero. Tästä syystä täytyi olla jokin yhteinen intressi konfliktien välttämiseksi, mikä toki olikin olemassa. (Innes 2001: 2, 4.) Yhtenäistyminen oli historiallisten syiden vuoksi mahdollista aloittaa vasta Tšekkoslovakian ensimmäisen tasavallan aikana (Musil 1995a: 83).

1800-luvun lopun kyläyhteisöissä ei olisi ollut edes murteen perusteella mahdollista erottaa, missä tšekkiläinen yhteiskunta loppuu ja missä slovakialainen alkaa. Kommunikaatio näiden kahden ryhmän välillä oli kuitenkin ollut vuosisatojen ajan vähäistä. (Přihoda 1995: 129.) Vaikka molemmat kansat kuuluivat Habsburgien valtakuntaan, ne oli erotettu rajalla, joka oli kaikkea muuta kuin symbolinen. Raja erotti kaksi taloutta, alueellista kokonaisuutta, sosiaalista kerrostumaa sekä pääomasijoittamisen tasoa. Rajan eri puolille kehittyi erilaiset

perinteet, uskonnollisuudet sekä suhde demokratiaan ja poliittisiin arvoihin. (Bartlová 1995: 160.) Kahden slaavikansan välillä ei kuitenkaan ollut selkeää kielimuuria, mikä teki asian monimutkaisemmaksi. Molemmat tunsivat toistaan kohtaan sekä hengenheimolaisuutta että erilaisuuden tunnetta, mikä syntyi kansojen erillisestä kehityksestä. Poliittinen raja oli aiheuttanut erilaisen historiallisen tietoisuuden ja yhteiskuntarakenteen kehittymisen. (Rychlík 1995b: 99.)

Tšekien ja slovakien yhteistyön aloitteentekijät olivat kansallismielistä älymystöä, joilla oli omat olettamuksensa suhteiden kehittymisestä. Realistisia odotuksia ja keskinäistä ymmärrystä oli vähän, mikä aiheutti pettymyksiä. (Přihoda 1995: 130.) Tšekit käyttivät kansallista historiaansa ja taloudellista menestystään merkinä kehittyneisyydestään ja katsoivat omat tavoitteensa slovakkeja tärkeämmiksi (Innes 2001: 5). He kokivat vapauttaneensa slovakit unkarilaisista ja odottivat kiitollisuutta (Rychlík 2012: 80).

Vaikka kyse olikin kahdesta läheistä slaavikansasta, erot näyttäytyivät valtion perustamisen aikaan yhtäläisyyksiä suurempina. Seuraavissa kappaleissa on esitelty yleisimpiä erottavia tekijöitä, joita ovat historialliset, yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kansallisen tietoisuuden erot. Lisäksi tuon esiin muutamia Rychlíkin (2012: 86–109) mainitsemia erityiskysymyksiä, jotka nousivat pintaan heti valtion perustamisen jälkeen. Näistä olivat kieli- ja virkamieskysymys sekä Tšekkoslovakian kansallisen tarinan muodostaminen.

2.3.1 Historialliset erot

Erilaisen historiansa vuoksi Tšekin ja Slovakian valtiollisuuden teoreettiset ja filosofiset perusteet erosivat toisistaan. Tšekki näki oman valtion historiallisena oikeutuksena, koska sillä oli pitkät historialliset valtiolliset juuret. Böömi oli personaaliunionin kautta liittynyt aikoinaan vapaaehtoisesti Itävaltaan. Erityisaseman päättymisen valkoisen vuoren taisteluun vuonna 1620 ei katsottu tarkoittavan itsenäisyyden menetystä, vaan taistelu Böömin historiallisen oikeuden puolesta jatkui Habsburgien monarkian viitekehyydessä. Böömin kruunun maat – Böömi, Määri ja Sleesia – olivat selkeä historiallinen yksikkönsä. (Rychlík 1995b: 99.)

Slovakian tilanne oli aivan erilainen, sillä slovakien alueet olivat kiinteä osa Unkarin kuningaskuntaa 900-luvulta aina vuoteen 1918 asti. Slovakit eivät voineet tukeutua historiallisiin, vaan luonnollisiin oikeuksiin. Slovakit haaveilivat puoli-itsenäisestä asemasta Unkarin yhteydessä, mutta Unkarin tavoitteena oli irrottautua vähitellen Itävallasta, eivätkä Slovakian autonomiapyrkimykset sopineet tähän suunnitelmaan. (Kraus & Stanger 2000b: 2, Rychlík 1995b: 100.)

Oman valtion perustaminen oli molemmille tärkeää, mutta uuteen valtioon tultiin erilaisista historiallisista lähtökohdista ja erilaisella ajatuksella. Tšekkien näkökulmasta valtio oli heidän kansallisten vapautusponnistelujensa kliimaksi ja historiallisen oikeutuksensa realisoituma - aiempaa suuremmassa koossa. (Rychlík 1995b: 102, Kapras 1920: 3–4, 53–54, 56–57.) Slovakkien näkökulmasta Tšekkoslovakia pelasti heidät unkarilaistamiselta, mikä mahdollisti vanhan Unkarin yhteydessä toteutumattoman tavoitteen nostamisen uudestaan esille. Slovakit tavoittelivat kaksoisvaltiota, jossa kaksi suvereenia valtiota järjestää asiansa vastaavalla tavalla kuin Itävalta-Unkari. (Čulen 1938: 45–46, Rychlík 1995b: 103.)

2.3.2 Yhteiskunnalliset erot

Yhteiskunnallisen kehityksen ero johtui erilaisista kansallisuuskysymysten ratkaisutavoista Itävallassa ja Unkarissa. Unkarilaisten tavoitteena oli rakentaa unkarilainen valtio, eivätkä slovakit saaneet kehittää omaa kulttuuriaan, kuten tšekit Itävallan yhteydessä. (Rychlík 2012: 38.). Tšekissä oli jo ennen ensimmäistä maailmansotaa laajasti kehittynyt poliittisten puolueiden järjestelmä, kun taas Slovakiassa ei ollut ennen Tšekkoslovakian perustamista eriytyneitä puolueita. Ainoastaan Slovakian kansallinen puolue (*Slovenská národná strana*) oli perustettu ennen vuotta 1918. Muutos Slovakiassa tapahtui nopeasti, mutta poliittinen kulttuuri jäi silti erilaiseksi. (Musil 1995a: 85–86, Štefánek 1936: 419.)

Slovakkiyhteiskunta erosi tšekkiläisestä perhemallien ja omistussuhteiden kohdalla erityisesti maaseudulla. Slovakiassa menttiin nuorempana naimisiin ja hankittiin enemmän lapsia. Maatilat pirstaloituivat pieniksi, kun perintöä jaettiin jokaiselle lapselle. Tšekissä maa annettiin perinnöksi vain yhdelle perijälle, joka tyypillisesti viivästytti naimisiinmenoa siihen asti, kunnes sai tilan haltuunsa. Tämä johti miesten siirtymiseen kylistä kaupunkeihin. Tilanne muuttui nopeasti Slovakian teollistuttua ja kaupungistuttua, mutta erilaisella taustalla oli merkitystä yhteiskuntakäsitysten kannalta (Musil 1995a: 83, Švečová 1989: 211).

Slovakiassa kirkon jäsenyys merkitsi intensiivisempää uskonnollista elämää kuin Tšekissä, jossa intelligentsija oli liberaalisti suuntautunutta. Slovakiassa sillä taas oli läheiset suhteet kirkkoon. (Kučera & Pavlík 1995: 26.) Uudessa valtiossa sekulaarinen, eteenpäin pyrkivä ja rationaalinen Tšekki eli rinta rinnan uskonnollisemman ja konservatiivisemman Slovakian kanssa (Kraus & Stanger 2000b: 4). Tšekkien käyttäytyminen ja elämäntyyli vaikuttivat slovakeista oudolta ja jopa moraalittomalta sekä jumalattomalta. Kansojen sosiaaliset arvot eivät kohdanneet, mikä liittyi myös kontrastiin teollisuus- ja maatalousyhteiskunnan välillä. (Suda 1995: 114.) Tšekkien näkökulmasta Tšekkoslovakian

perustaminen ei merkinnyt olennaista muutosta jokapäiväiseen elämään, vaan elämä jatkui samoin kuin ennenkin. Slovakkien kohdalla uusi valtio muutti asioita paljon enemmän. (Rychlík 2012: 67.)

2.3.3 Taloudelliset erot

Valtiota perustettaessa Tšekki oli paljon teollistuneempi kuin Slovakia. Suurten ja keskikokoisten kaupunkien verkosto ei ollut Slovakiassa kehittynyt samalla tavalla kuin Tšekissä, joten Slovakia oli jäänyt maatalousvaltaiseksi alueeksi. (Kučera & Pavlík 1995: 16, 23, 25.) Tšekkoslovakia peri Habsburgeilta teollisesti merkittävän alueen, hyvät vientimahdollisuudet, koulutetun työvoiman ja melko tehokkaan maatalouden, mikä mahdollisti Tšekkoslovakian naapurimaita suotuisamman taloudellisen kehityksen. Alueelliset erot olivat suuria, sillä maatalouspainotteinen Slovakia oli Tšekkiä yli 50 vuotta kehityksestä jäljessä. Maataloudessakin Slovakian tilanne oli huonompi, koska vuoristoinen maa ja mannermainen ilmasto heikensivät sen tuottavuutta. Slovakian ongelmana olivat lisäksi puutteelliset kuljetusyhteydet sekä Tšekkiin että päämarkkina-alueille. Kaupungistuminen edistyi hitaasti ja kontrasti maaseudun ja kaupunkien välillä oli suuri. Erityisesti maaseudun pienillä tiloilla eli paljon köyhää väestöä. (Průha 1995: 40–42, 49, 51).

2.3.4 Erot kansallisessa tietoisuudessa

Ideologia tšekkoslovakialaisuudesta ei onnistunut vakuuttamaan kumpaakaan kansaa. Unkarin virallisen ideologian mukaan kaikki sen alueen kansat olivat olleet yhtä kansaa. Tällä ajattelumallilla oli slovakien keskuudessa negatiivinen maine, sillä se muistutti heitä ei-unkarilaisten kansojen pakkoassimiloinnista, eivätkä he luottaneet ajatukseen tšekkoslovakialaisuudesta. Tšekit eivät pitäneet tarpeellisena luopua tšekkiläisestä identiteetistään, sillä suurelle osalle Tšekki ja Tšekkoslovakia merkitsivät samaa asiaa. (Rychlík 1995b: 103.) Yhteisen kansallisen tietoisuuden syntymisen esti tšekkien ymmärtämättömyys kansojen suhteesta, sillä heillä itsellään ei ollut mitään tarvetta määritellä rooliaan valtiossa (Suda 1995: 108).

Sudan (1995: 107–108, 114–115, 118) mukaan tilanne, jossa kaksi erilaisilla identiteeteillä varustettua kansaa muodostaa yhden kokonaisuuden, on missä tahansa olosuhteissa vaikea toteuttaa. Tšekkoslovakialaisuus haastoi tšekkien kansallistunnon ja ajatuksen tšekkien oman historian jatkuvuudesta. Tšekit olivat tietoisia menestyksekkäästä historiastaan ja asemastaan

Keski-Euroopassa. Slovakit epäilivät tšekien näkevän Tšekkoslovakian vain Suur-Bööminä, sillä tšekkoslovakialainen kansallistunto oli jatkoa tšekien perinteiselle kansallistunnolle. Slovakeilla ei ollut menneisyyttä, johon he olisivat voineet viitata erillisenä kansana, sillä heidän historiansa oli osa Unkarin historiaa.

Enemmistö tšekeistä piti uutta valtiota omana kansallisvaltionaan, johon slovakit vähitellen sulautuisivat. Masaryk kannatti demokraattista linjaa, jonka mukaan vähitellen kehittyvässä avoimessa yhteiskunnassa tšekit ja slovakit muodostavat poliittisen kansallisuuden, jonka jäseniksi pääsevät myöhemmin myös muut Tšekkoslovakiassa asuvat kansat. Slovakkien suhde Tšekkoslovakiaan oli alusta asti erilainen, sillä vaikka suurin osa piti sitä omana valtionaan, suhtautuminen oli varauksellisempaa. Slovakkeja eivät kiinnostaneet muut vähemmistöasiat, vaan heidän oma asemansa tasavallassa. (Rychlík 2012: 67–68.)

Molemmat olivat valmiit hyväksymään näkemyksen yhdestä kansasta Tšekkoslovakiaa perustettaessa, mutta syyt siihen olivat erilaiset. Tšekit pitivät slovakkeja pitkälti samana kansana, eivätkä pitäneet slovakkeja erillisenä kansallisuuskysymyksenä. Slovakeille tšekkoslovakialaisuus oli keino päästä pois unkarilaisten vallasta, jolloin konsepti yhdestä kansasta voitaisiin jättää, kun se oli täyttänyt tehtävänsä. Tšekeille ajatus kansallisvaltiosta ja yhdestä kansasta toimi perustana valtion olemassaololle. Slovakkien mielestä valtion turvallisuus riippui molempien kansojen poliittisesta tahdosta. (Rychlík 2012: 55–56.) Pelko saksalaisen vähemmistön poliittisesta voimasta vahvisti kuitenkin kansojen suhdetta ensimmäisen tasavallan aikana (Kraus 2000: 200).

2.3.5 Erityiskysymykset

Kielikysymys näyttäytyi Rychlíkin (2012: 89–93) mukaan poliittisena, koska todellista kielimuuria ei ollut. Tšekit eivät ajatelleet, että asiasta voisi tulla ongelma, koska slovakin kieltä pidettiin tasa-arvoisena ja sen asema tšekin rinnalla oli alusta asti selvä. Ongelman aiheutti käytössä ollut termi ”valtiollinen kieli”, jonka osaamista vaadittiin valtiollisiin ja julkisiin työtehtäviin. Tämän katsottiin viittaavan tšekin kieleen, joten lopulta päädyttiin puhumaan tšekkoslovakialaisesta kielestä, jolla on kaksi kirjallista versiota – tšekkiläinen ja slovakialainen.

Virkamieskysymyksen osalta Rychlík (2012: 96–99) mainitsee, että valtiota perustettaessa Slovakiassa oli akuutti puute sopivista ja koulutetuista virkamiehistä. Tšekin puolella tätä ongelmaa ei ollut, koska monet koulutetut tšekit palasivat Wienistä ja ulkomailta takaisin kotimaahansa. Näin ollen tšekit täyttivät monet valtiohallinnon paikat. Slovakian puolelta nousi

melko pian esiin kysymys slovakien osallistumisesta keskushallinnon virkamiehistöön. Tarkkaa kirjaa tšekien ja slovakien suhdelvusta ei kuitenkaan pidetty, koska molemmat laskettiin tšekkoslovakialaisiksi virkamiehiksi.

Viimeisenä erityiskysymyksenä Rychlík (2012: 106–109) tuo esiin yrityksen yhteisen tšekkoslovakialainen kansallisen tarinan luomiseksi. Eniten pohdintaa aiheutti se, oliko Tšekkoslovakian historiaa olemassa jo ennen valtion perustamista. Jos tšekkoslovakialaiset katsottiin yhdeksi kansaksi, slovakien historia tulisi nähdä eräänlaisena alueellisena historiana eli Tšekkoslovakian historian sivujuonteena, mutta jos slovakit nähtiin oma kansanaan, tulisi heillä olla oma historiansa. Yrityksistä huolimatta yhteistä kaikkien hyväksymää tšekkoslovakialaista kansallista tarinaa ei onnistuttu luomaan.

2.4 Yhteisen valtiohistorian murroskohdat

2.4.1. Toinen maailmansota ja kommunistinen vallankumous

Tšekkoslovakian tilanne alkoi muuttua heikompaan suuntaan Hitlerin valtaannousun jälkeen vuonna 1933. Maa oli kehittynyt valtiollisesti ja taloudellisesti hyvin 1920-luvun lopulle asti, mutta vuosikymmenen vaihteessa talouskriisi alkoi vaikuttaa myös Tšekkosloveniassa. Taantuma vaikutti erityisesti saksalaisten asuttamaan sudeettialueeseen, joka oli tärkeimpiä teollisuuden keskuksia Keski-Euroopassa. Saksalaiset eivät olleet tyytyväisiä tšekien hallitsemaan poliittiseen linjaan ja kansallissosialismin kannatus kasvoi alueella. Taloudelliset ongelmat heijastuivat myös Slovakiaan, jossa kansallismielisyys kasvoi. Vallan keskittyminen Prahaan aiheutti sen, että kansalliset ja autonomiaa vaativat puolueet menestyivät Slovakiassa. Näistä antisemitistinen Slovakian kansanpuolue (*Slovenská ľudová strana*) haki toimilleen tukea Saksasta. (Järvinen 2011: 96–97, Kyppö 2011: 119.)

Vuonna 1938 Hitler sai Münchenissä muut suurvallat hyväksymään Tšekkoslovakian raja-alueiden luovuttamisen Saksalle. Tšekkoslovakian hallitus ja presidentti Edvard Beneš päättivät olla vastustamatta päätöstä, koska Tšekkosloveniassa ei ollut realistisia mahdollisuuksia vastustaa Saksaa. Slovakia sai autonomisen aseman ja valtio muuttui Tšekko-Slovakian tasavallaksi. Saksa kuitenkin painosti Slovakian johtoa julistamaan maansa itsenäiseksi ja miehitti Böömin ja Määrin. Maaliskuussa 1939 syntyi ensimmäistä kertaa itsenäinen Slovakia ja Saksan miehittämästä alueesta tuli Böömin ja Määrin protektoraatti. (Järvinen 2011: 99, Kyppö 2011: 119.) Kyppön (2011: 119) mukaan Slovakia oli käytännössä itsenäinen vuosina 1939–1941, mutta kehitys Saksan vallan alla johti lopulta diktatuuriin. Průha (1995: 54) ja

Rychlík (1995b: 103) kuitenkin esittävät, että itsenäisyys oli ennemminkin illuusio, sillä Slovakian hallitus oli jo perustettaessa nukkehallitus ja valtio oli täysin riippuvainen Saksasta.

Suda (1995: 119) arvioi, että tšekien kansallinen itsetunto koki kovan kolauksen slovakkien siirryttyä vihollisen puolelle. Vasta tässä vaiheessa tšekit ymmärsivät, ettei ensimmäisessä tasavallassa toteutettu sosiaalinen ja poliittinen arvojärjestelmä ollutkaan slovakkien jakama. Slovakian esittämä autonomiavaatimus toi esiin sen, ettei ajatus poliittisesta Tšekkoslovakian kansalaisesta ollut toteutunut toivotulla tavalla. Tšekkoslovakian olemassaolon aikana slovakit olivat kehittyneet sekä kulttuurisesti että sosiaalisesti ja he kaipasivat erillistä ja itsenäistä poliittista edustusta. (Rychlík 1995a: 180.)

Münchenin sopimuksen aikaansaama lamaannus kasvatti ennestäänkin suosittujen kommunistien suosiota Tšekissä, sillä länsivallat olivat tuottaneet sille karvaan pettymyksen. Sodan jälkeen kommunistien suosio jatkoi kasvuaan, sillä puna-armeijalla oli merkittävä rooli maan vapauttamisessa miehittäjältä. (Järvinen 2011: 99.) Slovakiassakin oli vuoteen 1943 mennessä saatu tarpeeksi saksalaisten vallanpidosta. Slovakian kansallisneuvosto valmisteli maassa kansannousun, jonka piti mahdollistaa neuvostojoukkojen nopea pääsy Slovakian kautta Wieniin (Kyppö 2011: 120). Neuvostoliiton valta alueella sinetöitiin lopullisesti Jaltan konferenssissa 1945, missä Tšekkoslovakia määriteltiin Neuvostoliiton etupiiriin kuuluvaksi (Järvinen 2011: 99).

Vuonna 1945 Tšekkoslovakia perustettiin uudelleen ja asetelma kommunistien valtaannousulle oli suotuisa. Vuoden 1946 vaaleissa kommunistit saivat Tšekissä murskavoiton, vaikkakin Slovakian puolella voitti Slovakian demokraattinen puolue (*Demokratická strana*). Rajoitettu demokratia loi hyvät edellytykset kommunistien vallan kasvulle ja johti lopulta kommunistiseen vallankaappaukseen keväällä 1948. Presidenttinä toiminut Beneš kieltäytyi allekirjoittamasta kommunistista perustuslakia ja erosi tehtävästään. Tämän jälkeen valta siirtyi täysin kommunisteille. (Järvinen 2011: 100, Kyppö 2011: 120, Suda 1995: 121.)

Valtiota uudelleen perustettaessa tšekit eivät voineet asennoitua slovakkeihin samalla tavalla kuin aiemmin, sillä slovakit olivat sodanaikaisella itsenäisyydellään ja kansannousullaan legitimoineet oikeutensa vaatia tasa-arvoista edustamista. Enää ei ollut mahdollista rakentaa yhtä poliittista tšekkoslovakialaista kansalaisuutta, vaan yhteiselon edellytyksenä oli yhdistää kaksi poliittista kokonaisuutta. Tästä huolimatta slovakkien vaatimukset huomioitiin uudelleenrakennetussa Tšekkoslovakiassa vain puolittain. Valtion hallinnollinen järjestelmä rakennettiin epäsymmetriseksi. Tämä tarkoitti sitä, että Tšekkoslovakiaan tuli keskushallinnon lisäksi kaksi autonomista slovakkielintä, mutta ei

vastaavia tšekkiläisiä hallinnosta ja lainsäädännöstä päättäviä elimiä. (Rychlík 2012: 282, Suda 1995: 119–120.)

Sodan jälkeen saksalaiset karkotettiin Tšekkoslovakian alueelta Saksaan (Kraus & Stanger 2000b: 5). Samalla poistui vähemmistökyseminen saksalaisten osalta, mikä mahdollisti suuremmat vapaudet slovakkeille. Tšekkikommunistit halusivat kuitenkin pitää yllä vahvaa tšekkiläistä vaikutusta Slovakiassa. Slovakkien autonomiasta oli tšekkien mielissä huonoja kokemuksia, joten slovakkeiden toimivaltaa haluttiin rajoittaa. Slovakkikysymyksen uskottiin ratkeavan itseksensä Slovakian saavutettua saman taloudellisen tason kuin Tšekki. (Rychlík 1995a: 193, Rychlík 2012: 288.) Hallintouudistuksista huolimatta Slovakialle ei jäänyt paljoa liikkumavaraa, sillä kommunistisen puolue kontrolloi poliittista elämää (Wolchik 2000: 93–94). Vuoden 1948 vallankaappauksen jälkeen vallan keskus siirtyi aivan muualle. Poliittikkaa ei enää saneltu Prahasta käsin, vaan vallanpitäjät toimivat lähinnä Moskovan intressien mukaisesti ja Prahassa vain realisoitiin Moskovan päätökset. Slovakiassa tilanne kuitenkin näyttäytyi sellaisena, että taloudelliset ja poliittiset päätökset tehtiin Prahassa. (Kraus 2000: 205, Rychlík 1995a: 195, Rychlík 2012: 373.)

2.4.2. Prahan kevät ja normalisoinnin kausi

Tšekkoslovakian talouskasvu alkoi kommunistien vallan alla hiipua ja viimeistään 1960-luvulla oli pakko lähteä etsimään vaihtoehtoisia toimintamalleja. Kommunistinen puolue oli haluton hyväksymään poliittisia ja taloudellisia uudistuksia, mutta kulttuurin saralla annettiin liikkumavaran kasvaa. Tämä johti kulttuurivaikuttajien ja älymystön piirissä kritiikin voimistumiseen maan poliittisia oloja kohtaan. Vuoden 1967 loppuun mennessä vanhoilliseksi katsotun presidentti Antonín Novotnýn asema oli heikentynyt niin paljon, että tammikuussa 1968 Novotný syrjäytettiin puolueen pääsihteerin paikalta, ja tilalle tuli uudistusmielinen slovakki Alexander Dubček. Dubčekin tavoitteena oli ihmiskasvoinen sosialismi, jonka tärkeitä teemoja olivat tšekkien ja slovakkeiden tasavertainen asema, poliittiset ja taloudelliset uudistukset sekä kansalaisoikeuksien laajentaminen. Sensuuri lakkautettiin ja kokoontumis- ja yhdistymisoikeudet palautettiin. Kesäkuussa 1968 julkaistiin älymystöpiirien allekirjoittama julistus, jossa vaadittiin poliittisen järjestelmän demokratisoimista. Tavoitteena ei ollut kommunistien syrjäyttäminen, vaan demokratian lisääminen. Neuvostoliitossa Tšekkoslovakian uudistuspolitiikka alkoi kuitenkin herättää levottomuutta ja tilanteen pelättiin karkaavan käsistä. Tästä syystä Varsovan liiton joukot miehittivät Tšekkoslovakian ja nk. Prahan kevät päättyi yhtenä elokuun yönä 1968. Tšekkoslovakia pakotettiin purkamaan

uudistukset ja vahvistamaan puolueen asemaa. Tämä tarkoitti vahvan järjestelmän palauttamista ja reaaliosialismin alkua sekä sen illuusion päättymistä, että kommunistinen diktatuuri voisi uudistua. Normalisoinnin kausi oli alkanut. (Järvinen 2011: 101–103, Kyppö 2011: 121.)

Slovakian osalta normalisoinnin kausi toi mukanaan kaivatun muutoksen. Prahan kevään aikaan yksi sen uudistustavoitteista oli liittynyt valtion federalisoimiseen. Neuvottelut federaatiosta aloitettiin keväällä 1968, mutta niitä jatkettiin vielä miehityksen jälkeenkin. Uusi perustuslaki tuli voimaan vuoden 1969 alusta ja sen myötä perustettiin uudet valtiolliset elimet sekä Tšekin että Slovakian sosialistiseen tasavaltaan. (Průha 1995: 71.) Päätös oli kompromissi, joka oli lähempänä konfедераatiota kuin federaatiota. Lainsäädännössä perustettiin kaksi teoreettisesti suvereenia valtiota, jotka antoivat osan lainsäädäntövallasta yhteiselle federaation hallinnolle. Käytännössä kommunistinen järjestelmä perustui kuitenkin ylhäältä hallitsemiseen, eivätkä kommunismi ja federalismi sopineet yhteen. (Rychlík 1995a: 197, Rychlík 2012: 515.) Normalisoinnin myötä federalismi jäi siis hyvin nimelliseksi. Molempien tasavaltojen lainsäädännöt olivat identtiset, eikä kommunistista puoluetta federalisoitu. (Pithart 1995: 208, 210.)

Federalisoinnin kuitenkin uskottiin ratkaisevan lopullisesti kysymys tšekkien ja slovakien välisistä suhteista, joka oli koko Tšekkoslovakian olemassaolon ajan ollut kaikkein monimutkaisin ongelma. Kommunistinen järjestelmä ei kuitenkaan ollut kykeneväinen ratkaisemaan kansallisuuskysymyksiä, eikä se voinut toimia ilman tiukkaa vallan keskittämistä. Uudesta ulkokuoresta huolimatta palattiin käytännössä vuoden 1948 tilanteeseen, jolloin slovakialaisille kommunisteille oli tarjolla vain rajoitetut valtuudet. Muodollisuudesta huolimatta federaatio säilyi sellaisenaan kommunismin kaatumiseen saakka. (Rychlík 2002: 26, Rychlík 2012: 542, 545.)

Přihodan (1995: 135) ja Rychlíkin (1995a: 195) mukaan tšekeillä ja slovakeilla oli ollut Prahan keväässä erilaiset tavoitteet. Tšekit tavoittelivat julkisen elämän demokratisoimista, kun taas slovakit nostivat ensimmäiselle sijalle federaation ja vasta toiselle demokratian. Kommunistinen kausi oli merkinnyt Slovakielle teollistumista ja samalla modernisoitumista. Myös normalisoinnin aika oli Slovakielle menestyksekkäs, sillä se kasvatti Slovakian elintasoja. (Pithart 1995: 217–218, Přihoda 1995: 195.) Federaation perustamisen tuntui tšekeistä lähinnä virkamiesten ja viranomaisten määrän kasvattamiselta, kun taas slovakit tunsivat saavuttaneensa Prahan keväässä ainakin jotakin (Rychlík 1995a: 197). Pithart (1995: 204–205, 209–211) arvioi, että federaatio perustettiin poliittisesti erittäin huonoon aikaan. Ensinnäkään federaatio ei voinut toimia ilman demokratiaa ja toisekseen tšekeistä slovakien saavutus tuntui

itsekkyydeltä ja petokselta hetkellä, jolloin he tunsivat menettäneensä kaiken. Heille federalismi näyttäytyi miehitykseen liittyvänä tekijänä. Tšekeille normalisoinnin kausi tuli suurempana shokkina kuin slovakeille, koska he olivat lähteneet aktiivisesti tukemaan demokratiaa ja ihmiskasvoista sosialismia. Rychlík (2002: 15) kuitenkin mainitsee, että miehityksen myötä sekä tšekkien että slovakien russofilia katosi yhden yön aikana ja ajatus kommunismista kyseenalaistui.

2.4.3. Samettivallankumous ja kommunismin kaatuminen

“Tvá vláda, lidé, se k tobě navrátil!”¹ (Václav Havel, Uuden vuoden puhe 1.1.1990)

Sosialistinen järjestelmä romahti Tšekkoslovakiassa samoihin aikoihin kuin muissakin Itä-Euroopan maissa vuonna 1989. Mihail Gorbatšovin valinta Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeriksi vuonna 1985 johti uudistuspolitiikkaan myös Itä-Euroopassa. Tšekkoslovakiassa tähän suhtauduttiin varauksellisemmin kuin monissa muissa maissa, ja alkuun sen johto osoitti avoimesti skeptisyytensä uudistuksia kohtaan. Tšekkoslovakian kohdalla ongelmallista oli se, että *glasnostin* vaatima avoimuus ja Gorbatšovin reformit muistuttivat Prahan kevään tilannetta. Jos kommunistinen puolue olisi ottanut positiivisen kannan uudistuksiin, se olisi samalla antanut hyväksyntänsä vuoden 1968 reformipolitiikalle. Neuvostoliittoa ei haluttu suututtaa, joten uudistukset toteutettiin käyttäen maksimaalista retoriikkaa, mutta minimaalisia toimia. Tähän ei Neuvostoliiton puoleltakaan haluttu enää puuttua, vaan Itä-Euroopan maiden annettiin toimia parhaaksi katsomallaan tavalla. Minimaalisista toimista huolimatta ihmisten tyytymättömyys alkoi nousta pintaan, mikä johti nopeaan kansalaisaktiivisuuden lisääntymiseen ja järjestelmää vastustavien kansalaisliikkeiden perustamiseen vuosien 1988 ja 1989 aikana. Seurauksena olivat joukkomielenosoitukset, jotka johtivat lopulta samettivallankumoukseen marraskuussa 1989. Yksi kansalaisliikkeistä oli Kansalaisfoormi (*Občanské fórum*), joka kokosi yhteen eri toimijoita. Se koordinoi päivittäin laajenevia mielenosoituksia ja neuvotteli vallansirrosta kommunistijohdon kanssa. Kommunistinen puolue oli tilanteessa voimaton, eikä se voinut kuin taipua kansan tahtoon. Joulukuussa 1989 Tšekkoslovakian johtoon nousi Kansalaisfoorumien johtohahmo, toisinajattelija ja kommunistihallinnon kriitikko Václav Havel. Kommunistivalta Tšekkoslovakiassa oli tullut tiensä päähän. (Järvinen 2010: 296–297, Järvinen 2011: 104–106.)

¹ Kansalaiset, valta on palannut luoksenne.

Tšekeille samettivallankumous merkitsi vapautumista sosialistisen talouden kahleista, kun taas slovakeille se tarkoitti teollistumis- ja urbanisoitumisbuumin päättymistä (Kusý 1995: 150). Mieliäpidetiedustelujen mukaan slovakit pitivät normalisoinnin kautta 1968–1989 menestyksekkäimpänä ja onnellisimpana kautena koko kansakuntansa historiassa. Tšekien mukaan sama kausi oli vähiten menestyksellä ja onnettomoin aika heidän historiassaan, sillä se toi mukanaan kaiken huononemista ja häpeää. Samettivallankumouksen tapahtumat kuitenkin yhdistivät tšekit ja slovakit. (Pithart 1995: 201–202.) Protesteilla oli yleistšekkoslovakialainen luonne ja niitä käytiin rinnakkain sekä Prahassa että Bratislavassa (Rychlík 2002: 70). Yleisessä samettivallankumouksen aiheuttamassa euforiassa kansalaisliikkeet eivät vielä ymmärtäneet, että tšekien ja slovakien suhde oli ollut kriittisessä roolissa kaikissa Tšekkoslovakian valtion käännekohdissa ja niin se tulisi olemaan jatkossakin (Zajac 2000: 262). Kommunistivallan kaatuminen marraskuussa 1989 merkitsi tšekien ja slovakien suhteen avaamista uudelleen. Eteen tuli jälleen kerran sama ongelma, jonka kanssa Tšekkoslovakia oli kamppailut perustamisestaan lähtien. (Rychlík 2002: 92.)

Vallankumousta seuranneina vuosina euforia alkoi hävetä, kun kommunistidiktatuurin perinnön realiteetit alkoivat nousta esiin. Kommunistinen kausi oli toiminut tukisiteenä tšekien ja slovakien kivuliaassa avioliitossa. (Kraus & Stanger 2000b: 6.) Vallankumouksen jälkeen mikään taho ei ollut valmis yhtäkkiseen poliittiseen vastuuseen, mutta tšekit olivat paremmin valmistautuneita vahvemman toisinajattelijakulttuurin vuoksi. Uusi poliittinen eliitti kärsi kuitenkin poliittisen kulttuurin puutteesta. (Pithart 1995: 213–214.) Se kohtasi moninaisia haasteita ilman kokemusta demokratiassa tarvittavista kompromissitaidoista. Kommunistisen vallan negatiivinen perintö painoi taustalla, joka näkyi ihmisten poliittisissa arvoissa ja asenteissa. (Wolchik 2000: 99.) Uusi johto joutui kohtaamaan kaksi avainongelmaa: talousuudistukset sekä siirtymisen totalitaristisesta järjestelmästä lakia noudattavaksi maaksi (Zajac 2000: 262). Vuonna 1990 tšekien keskustelua dominoivat kysymykset poliittisesta kehityksestä, talousuudistuksista ja suhteesta entiseen kommunistihallintoon, kun taas slovakit nostivat tärkeimmäksi kysymykseksi Slovakian aseman (Rychlík 2012: 572). Näin ollen sisäpolitiikan tärkeimmäksi ongelmaksi nousi tasavaltojen suhde ja kysymys liittovaltion roolista sekä ulkopoliittisten suhteiden järjestämisestä (Järvinen 2011: 106).

2.5 Tšekkejä ja slovakkeja yhdistävät ja erottavat tekijät valtiohistorian aikana

”Co je české, to je hezké.”² (tšekkiläinen sananlasku)

Vuonna 1989 Saksan tai Unkarin uhka näyttäytyi minimaalisena, ja luhistumassa olevan Neuvostoliiton fokus oli kääntynyt sen omiin asioihin. Nämä olosuhteet katkaisivat elintärkeän linkin tšekkien ja slovakkien väliltä. Jakautumisen aikaisen Slovakian pääministerin Jan Čarnoguskýn mukaan yhteinen valtio ei koskaan ollut muuta kuin pragmaattinen ratkaisu, joka vanhentui kylmän sodan päättyessä. (Kraus ja Stanger 2000a: 18.) Skalnik Leff (2000: 29–30) arvioi, että Tšekkoslovakia kärsi koko olemassaolonsa aikana ”valtiottomuuden” (*statelessness*) ongelmasta. Valtio syntyi äkillisesti kriisin ilmapiirissä estäen vakavat neuvottelut valtion kansallisesta luonteesta, se kävi läpi monia käänteentekeviä hallinnollisia muutoksia, joista jokainen avasi aina uudelleen valtiottomuuden kysymyksen. Keskeinen ongelma koko valtiohistorian läpi oli tšekkien ja slovakkien suhde, joka oli alusta asti määritelty epäselvästi, eivätkä valtion institutionaaliset ratkaisut olleet koskaan täysin koko kansakunnan legitimoimia ja hyväksymiä. Tšekkoslovakian politiikan institutionaalinen kehys pyrki ennemminkin kontrolloimaan ja hillitsemään kansallisuuskysymystä kuin ratkaisemaan sitä. Musil (1995b: 2) pitääkin merkittävimpänä tekijänä kansojen suhteissa sitä, että molemmilla oli erilaiset käsitykset siitä, millä tavalla valta pitää jakaa tšekkien ja slovakkien poliittisten instituutioiden välillä. Idea yhteisestä tšekkoslovakialaisesta kansallisuudesta ei saanut kunnolla jalansijaa Slovakiassa. Tšekit pitivät valtiota omanaan, mutta slovakkien oli vaikea identifioitua siihen. Slovakkien mukaan heitä aliarvioitiin, diskriminoitiin ja alikäytettiin valtionhallinnossa. Tšekit taas kokivat, että Slovakian tukeminen jarrutti heidän talouskasvuansa. Tästä kaikesta huolimatta näiden kahden kansan välillä ei ole koskaan ollut aggressiivista vihamielisyyttä.

Kučera ja Pavlík (1995: 36–38) arvioivat, että Tšekkoslovakia kävi olemassaolonsa aikana asteittaisen tasa-arvoistumiskehityksen yhteiskuntarakenteen, koulutustason ja elintason osalta, vaikka maantieteelliset olosuhteet jättivät joitain eroja voimaan. Erot etnisessä rakenteessa ja uskonnollisuudessa sen sijaan säilyivät. Lisääntynyt samankaltaisuus väestöllisissä rakenteissa ei kuitenkaan aiheuttanut kansallisen identiteetin häviämistä kummankaan osalta. Väestökehitys ei siis selitä jakautumista, vaan ennemminkin vahvistaa molempien kansojen eläneen lopulta hyvin samankaltaisissa oloissa.

² Tšekkiläinen on kaunista.

Průhan (1995: 72–75) mukaan toisen maailmansodan jälkeinen kausi samettivallankumoukseen asti oli Slovakian talouskehitykselle edullista aikaa. Keväällä 1985 ilmoitettiin virallisesti, että kahden tasavallan talouden tasa-arvoistaminen oli saavuttanut tavoitteensa. Tšekin ja Slovakian talouksien tason ja väestöjen elintasojen suuret erot oli saatu poistettua ja talouden sekä yhteiskunnan rakenteet oli saatu lähemmäs toisiaan. Erityisesti slovakit kokivat tilanteen positiivisena ja arvioivat tulevaisuutensa tšekkejä optimistisemmin. Tšekkoslovakian jakautuminen tapahtuikin aikana, jolloin taloudelliset ja elintasolliset erot oli saatu minimiin sekä yhteiskuntarakenne ja väestön koulutustaso lähemmäs toisiaan kuin koskaan aikaisemmin.

Musilin (1995a: 87, 89–92) mukaan tšekkien ja slovakien väliltä löytyy kuitenkin sosiokulttuurisia eroja, sillä slovakit pitävät tärkeämpänä paikallistason toimintaa, kun taas tšekit arvostivat kosmopoliittista toimintaa. Slovakkiyhteiskunta on solidaarisempi ja yhteisöllisempi, kun taas tšekit ajattelevat asioista yhteiskunnallisemmin (*gesellschaftlich*). Erot tasavaltojen välillä olivat muutakin kuin vain rakenteellisia, joten Tšekkoslovakiassa asui koko historiansa aikana kaksi melko erillistä yhteiskuntaa. Erilaiset taustat ja erilainen modernisaatioprosessi aiheuttivat sosiokulttuurisia eroja. Merkittävä osa Slovakiasta koki modernisaation vasta sosialismin aikakaudella ja se tapahtui ulkoisten paineiden myötä. Tšekissä taas modernisaatio oli tapahtunut luonnollisen kehityksen kautta. Slovakiassa tekninen ja taloudellinen modernisaatio tapahtui nopeasti, mutta yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet muuttuivat hitaammalla tahdilla aiheuttaen jännitteitä ja ristiriitoja. Tšekit eivät kuitenkaan osanneet tulkita näitä kehitysprosesseja oikealla tavalla. Kommunismin kaatuminen toi esiin erilaiset sosiopoliittiset arvostukset. Tšekit arvostivat yksilöllisyyttä, kun taas slovakit panivat enemmän painoa yhteisöllisille arvoille.

Suda (1995: 122–123) arvioi, että tšekkien ja slovakien kellot kävivät eri aikaa. Hänen mukaansa näiden kahden kansan yhteiskunnallinen ja poliittinen kehitys oli kulkenut eri tahdeissa. Tšekkoslovakian perustaminen oli tyydyttänyt tšekkien kansalliset pyrkimykset, mutta slovakien pyrkimykset jäivät tavoitteistaan samettivallankumouksen jälkeenkin. Tšekkien sovinismi ja Praha-keskeisyys oli pitkäaikainen ilmiö, jonka vuoksi tšekit arvioivat väärin slovakien pyrkimykset autonomiaa kohti. Tšekit tunsivat hämmästyttävän huonosti slovakien asioita, mitä he eivät myöskään itse ymmärtäneet. (Kraus ja Stanger 2000a: 19–20.) Vuoden 1989 jälkeen suurin osa tšekeistä aliarvioi kansallisuuskysymyksen merkityksen. Tšekit keskittyivät talousuudistuksiin ja demokratian perustan muodostamiseen. He eivät ymmärtäneet, ettei kommunistivallan perintönä tullut federaatio ollut slovakeille riittävän houkutteleva. Slovakit taas eivät pystyneet ymmärtämään, etteivät tšekit olleet valmiita

perumaan radikaaleja demokratia- ja talousuudistuksia valtion säilyttämiseksi. Molemmilta osapuolilta puuttui kykyä kompromisseihin ja vallan jakamiseen. (Musil 1995b: 5.)

Musil (1995b: 3) katsoo, että Tšekkoslovakian jakautumisen taustat voidaan nähdä pitkän ajan eroilla taloudessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa rakenteessa sekä erilaisessa poliittisten ideologioiden arvosuuntautumisessa. Voidaan siis sanoa, että kyseessä ovat samat erot, jotka olivat olleet olemassa jo Tšekkoslovakian perustamisen aikaan. Tästä huolimatta monet tutkijat (Kučera & Pavlík 1995: 39, Musil 1995a: 77, Pithart 1995: 216, Průha 1995: 75) arvioivat, että kansat olivat erotessaan lähempänä toisiaan kuin Tšekkoslovakian perustamisen aikaan. Musil (1995b: 3) katsoo, että vuoden 1992 tapahtumia ei ole mahdollista ymmärtää ilman Tšekkoslovakian koko historian analysointia, vaikka kommunistivallan kaatuminen synnyttikin uusia poliittisia konflikteja. Myös Skalník Leff (2000:43) arvioi, että aiempien keskinäisten konfliktien diskurssi jatkui heti kommunismin kaaduttua. Vallankumouksen jälkeen kumpikin lähti seuraamaan hyvin erilaista poliittista tietä. Tšekit lähtivät pluralistiselle ja demokraattiselle linjalle, kun taas slovakit kaipaivat sosialismia höystettynä vahvalla nationalistisella sävyllä. Historiallisista ja taloudellisista syistä Slovakiasta löytyi enemmän jalansijaa populismille. (Ulč 1996: 98.)

3 Samettivallankumouksesta kohti samettieroaa

3.1 Samettivallankumouksen jälkeiset ristiriidat

“Slovenský ľud, správa tvojich vecí sa navrátila so tvojich rúk.”³
(Vladimír Mečiar, kansallisneuvostossa joulukuussa 1990)

Samettivallankumouksen ajaksi tšekit ja slovakit löysivät yhteisen sävelen, mutta pian paljastui, että motiivit kommunistihallinnon vastustamiseen olivat olleet vain osittain yhteneväiset. Slovakia oli hyötynyt kommunismin ajasta tšekkejä enemmän, eikä sillä ollut yhtä suurta tarvetta etäännyttää itseään kommunismista kuin tšekeillä. Kommunismin jälkeinen tulevaisuus huoletti slovakkeja huomattavasti enemmän. (Přihoda 1995: 136.) Tšekeille vallankumous tarkoitti vapautusta sosialistisen talouden kahleista, mutta slovakeille se merkitsi teollistumis- ja kaupungistumiskehityksen päättymistä sekä taloudellisen stagnaation alkamista. Tämä toimi hedelmällisenä maaperänä populistiselle helppoja ratkaisuja tarjoavalle politiikalle. Kommunismin kaaduttua erilaiset konfliktit nousivat pluralististen periaatteiden mukaisesti pintaan. Tämä koski erityisesti nationalistisia konflikteja. (Čarnogurský 2000: 221, Kusý 1995: 150–151.) Steinin (2000: 42) mukaan Tšekkoslovakia oli samettivallankumouksen jälkeen ensimmäistä kertaa tilanteessa, jossa ulkovaltojen sanelulla ei ollut merkitystä, vaan ne saattoivat itse päättää yhteisen valtionsa tulevaisuudesta.

Ensimmäinen avoin konflikti syntyi keväällä 1990 valtion uudesta nimestä. Vanhasta Tšekkoslovakian sosialistinen tasavalta -nimestä piti luopua, mutta liittokokouksen slovakki edustajat eivät olleet tyytyväisiä presidentti Václav Havelin ehdottamaan Tšekkoslovakian tasavalta -nimitykseen (*Československá republika*). Slovakkiedustajat halusivat tuoda valtion nimessä Slovakiaa ja sen suvereniteettia näkyvämmäksi, joten he ehdottivat väliviivan käyttämistä ja maan nimeämistä Tšekko-Slovakian federaatioksi (*Federace Česko-Slovensko*). Tšekit eivät tähän kuitenkaan suostuneet, koska se muistutti heitä karvaasti Münchenin sopimuksen jälkeisestä tilanteesta, jolloin vastaava väliviivallinen versio oli ollut käytössä. Tästä syystä päädyttiin ensin ratkaisuun, jonka mukaan maan nimeksi tulee Tšekkoslovakian federatiivinen tasavalta (*Československá federativní republika*), joka voitaisiin kirjoittaa Slovakiassa väliviivan kanssa. Tämä johti mielenosoituksiin Bratislavassa, joten lopulta valtio päätettiin nimittää Tšekin ja Slovakian federatiiviseksi tasavallaksi (*Česká*

³ Slovakian kansa, asioidesi hallinta on palannut käsiisi.

a Slovenská Federatívni Republika), joka nosti myös slovakit näkyville. Tämä episodi osoitti, etteivät jatkoneuvottelut tulisi olemaan helppoja, vaan slovakkiapuoli tulisi vaatimaan federaation maksimaalista löyhentämistä. (Přihoda 1995: 128, Rychlík 2000: 52, Rychlík 2002: 111–124, 126, Rychlík 2012: 576–577, Wolf 1998: 15–17, Žák 1995: 250–251.)

Pian samettivallankumouksen jälkeen alkoi keskustelu talouden hoidosta. Sekä tšekkiettä slovakkipoliitikot arvelivat Slovakian selviytyvän uudessa taloustilanteessa Tšekkiä heikommin. Tästä syystä slovakkijohtajat halusivat pitäytyä asteittaisessa ja sosiaaliset seikat huomioon ottavissa muutoksissa, kun taas tšekit olisivat halunneet tehdä nopeita taloudellisia muutoksia. Samettivallankumouksen jälkeen työttömyysluvut nousivat Slovakiassa korkeammalle ja taloudellinen lasku oli selkeämpää. Tilastollinen kokonaiskuva taloustilanteen samankaltaisuudesta jäi kuitenkin huomioimatta tai sitä pidettiin väliaikaisena saavutuksena (Svejnar 2000: 195).

Ensimmäiset vapaat vaalit käytiin kesäkuussa 1990. Edustajat valittiin kahdeksi vuodeksi, jonka aikana oli tarkoitus rakentaa uusi demokraattinen järjestelmä ja toteuttaa tärkeimmät taloudelliset muutokset. (Jičínský 2003: 56.) Aikataulua pidettiin realistisena, sillä tavoitteena oli hyötyä vallankumouksen jälkeisestä hetkestä (Stein 2000: 62). Vaalien jälkeisissä neuvotteluissa osapuolet olivat kuitenkin hyvin eri linjoilla. Tšekit halusivat säilyttää Tšekkoslovakian ja he pitivät sen olemassaoloa itsestäänselvyytenä. Heidän mielestään muutosten tuli palvella federaation toimivuutta ja tietyt valtaoikeudet (ulkopolitiikka, puolustus, talous) tuli säilyttää federaatiolla. Slovakit taas halusivat tasavaltojen delegeoivan valtaa yhteiselle organisaatiolle. Heidän näkökulmastaan toiminnallisuus oli toissijaista. Vuonna 1990 laadittiin väliaikaisena kompromissina vallanjakolaki, joka vähensi merkittävästi keskusvallan roolia, mutta se ei ratkaissut sitä filosofista ongelmaa, että tšekeillä ja slovakeilla oli Tšekkosloviasta niin erilainen käsitys. Tšekit ajattelivat vallanjakolain olevan maksimaalinen myönnytys slovakeille, kun taas slovakit pitivät sitä ensimmäisenä askeleena kohti yhteisvaltiota, jossa se voisi hyötyä omasta valtiollisuudesta ja yhteisen valtion eduista. (Rychlík 2000: 53–54, Rychlík 2002: 167, Rychlík 2012: 580–582, Wolchik 1996: 70.)

Perustuslakikysymys käsitettiin vuosien 1989–1992 aikana hyvin eri tavoin. Tšekkejä kiinnostivat ensisijaisesti talousuudistukset, kun taas slovakeilla päällimmäisenä mielessä olivat perustuslailliset järjestelyt. He olisivat halunneet järjestää keskinäiset suhteet kaksoisfederaationa, jossa molemmat yksiköt olisivat suvereenia valtioita ja federaatio järjestäisi molemmille vain tietyt palvelut: puolustuksen, valuutan ja osittain ulkopoliittikan. Tšekkejä kaksoisfederaatio ei kiinnostanut, vaan he ajoivat kolmikantamallia, jossa myös federaatiotaso olisi suvereeni toimija. Kaksoisfederaation kautta Slovakia uskoi saavansa

itselleen enemmän näkyvyyttä, sillä Praha oli perinteisesti dominoinut ulkomaansuhteita. Presidentti Havel kannatti aitoa federaatiota (*authentic federation*), jonka slovakit tulkitsivat kaksoisfederaation ja tšekit kolmikantamallin kannattamiseksi. Slovakia olisi halunnut hyväksyä ensin tasavaltojen perustuslait, joissa olisi määritelty tasavaltojen oma vaikutusvalta ja toimivallan siirto federaatiolle. Osa tšekkipoliitikoista taas halusi hyväksyä ensin federaation perustuslain, jolloin tasavaltojen perustuslait voitaisiin linjata federaation perustuslain kanssa. (Žák 1995: 246–249, 258.)

Vuoden 1969 perustuslaki oli luonut Tšekkoslovakian sosialistiseen tasavaltaan kaksi osavaltiota, joilla kummallakin oli oma parlamenttinsa ja oma hallituksensa. Lisäksi nämä kaksi suvereenia valtiota antoivat osan toimivallastaan federaation organisaatioille: liittokokoukselle ja liittohallitukselle. Liittohallitus (*federální shromáždění*) oli jaettu kahteen huoneeseen, joita olivat kansankamari (*sněmovna lidů*) ja kansakuntien kamari (*sněmovna národů*). Näistä ensimmäisessä oli käytössä valtakunnallinen suhteellinen vaalitapa, jolloin enemmistö edustajista oli aina tšekkejä, mutta jälkimmäisessä molempia kansallisuuksia oli yhtä paljon. Lakien läpivieminen vaati enemmistön tuen molemmissa huoneissa, mutta perustuslakimuutoksiin vaadittiin 3/5 osan enemmistö. Perustuslain erikoisuus oli vähemmistön veto-oikeus (*zákaz majorizace*), joka esti tšekkienemmistöä jyräämästä slovakien mielipiteitä. (Rychlík 2000: 49.) Käytännössä mikä tahansa lakiehdotus oli mahdollista hylätä 38 äänellä ja perustuslailliset muutokset 31 äänellä kummassa tahansa huoneessa. Samettivallankumouksen jälkeen ongelmaksi muodostui se, että päätöksenteon sääntöjä ei voitu muuttaa ilman uuden perustuslain säätämistä. Uutta perustuslakia ei kuitenkaan saatu aikaan institutionaalisen rakenteen ja poliittisten voimien kokoonpanojen vuoksi. (Wolchik 2000: 98–99.) Järjestelmästä johtuen kaikkia kolmea perustuslakia olisi pitänyt pystyä säätämään samanaikaisesti (Stanger 2000: 144). Tšekkien ja slovakien olisi pitänyt löytää yhteisymmärrys jokaisessa vaiheessa. Vähemmistön veto-oikeus aiheutti sen, että poliitikot tunsivat enemmän yhteenkuuluvuutta oman ryhmänsä kuin koko kansakunnan kanssa. Parlamentaarinen toimimattomuus sai aikaan skeptisyyttä yhteisen valtion säilyttämistä kohtaan. (Kraus & Stanger 2000c: 304–305, Zajac 2000: 265.) Jičínský (2003: 64–65) muistuttaa, että liittokokouksessa pystyttiin silti hyväksymään monia lakeja, joille vaadittiin molempien tasavaltojen hyväksyntä. Järjestelmä ei siis ollut aivan toimimaton, vaan konsensus pystyttiin löytämään ainakin joissain asioissa.

Skalnik Leffin (2000: 43, 45) mukaan perustuslaillisia neuvotteluja vaikeutti vähemmistön veto-oikeuden lisäksi eliittipolitiikan vapautuminen keskitetyn vallan rajoituksista. Tämä loi pohjan poliittiselle umpikujalle, mutta tärkeimmäksi ongelmatekijä hän nostaa neuvottelujen

ilmapiirin. Monet slovakit ajattelivat, että tšekien ajatus toimivasta ja järkevästä federaatiosta oli vain kulissi, jonka takana voitaisiin jatkaa Slovakian alistamista. Slovakiällä oli huonoja kokemuksia Tšekin kanssa tehdyistä sopimuksista vuoden 1918 Pittsburghin sopimuksesta alkaen (Rychlík 2002: 175). Tšekit arvelivat slovakien tarkoituksella hakeutuvan umpikujaan oikeuttaakseen oman itsenäisyytensä. Kumpikaan osapuoli ei ollut vakuuttunut toisensa hyvästä tahdosta. (Skalnik Leff 2000: 43, 45.) Nuorella poliittisella eliitillä ei myöskään ollut kokemusta kovista neuvotteluita yhdistettynä raskaaseen päätöksentekotaakkaan (Kopecký 2000: 79). Žákin (1995: 266) mukaan tehtävä olisi ollut haastava jopa kokeneille poliitikoille, saati sitten niille, jotka samettivallankumous oli nostanut johtaviin aseisiin.

3.2 Suosikkien matka kohti kesän 1992 parlamenttivaaleja

”Bud’ funkcní federace, nebo rozdělení Československa na dva státy”⁴ (ODS:n vaaliohjelma 1991)

Kesän 1990 vaaleissa Tšekin tasavallassa pääministeriksi nousi Petr Pithart ja Slovakian tasavallassa Vladimír Mečiar. Presidentiksi valittiin Václav Havel, jonka haaveissa oli epäpoliittinen politiikka, jossa samettivallankumouksen aikana syntyneet kansanliikkeet Kansalaisfoorumi (*Občanské fórum*) ja Kansalaiset väkivaltaa vastaan (*Verejnost’ proti násiliu*) voisivat toimia uuden kehittyvän poliittisen järjestelmän tukipilareina. Kansalaisliikkeet eivät kuitenkaan pysyneet kasassa, vaan näiden tilalle alettiin perustaa perinteisiä poliittisia puolueita. Tšekin puolella vaikutusvaltaisimmaksi nousi ODS (*Občanská demokratická strana*), jonka johtoon nousi tiedeakatemiassa tutkijana toiminut taloustieteilijä Václav Klaus. Slovakiassa käytiin kansalaisliikkeen sisäinen valtataistelu, jonka myötä Mečiar menetti asemansa pääministerinä ja perusti HZDS-puolueen (*Hnutie za demokratické Slovensko*), josta tuli Slovakian politiikan vahvin voima. (Jičínský 2003: 60–61, Lehečka 2003: 86.) Klausin keskustaoikeistolaisen ODS:n ohjelmassa oli vapaaseen markkinatalouteen siirtymisen jatkaminen ja rajoitettu valtion rooli. Mečiarin vasemmistokeskustalaisen HZDS:n ohjelma perustui hallituksen talousohjelman haastamiseen ja suuremman autonomian saavuttamiseen Slovakialle. (Wolchik 1995: 238.) Puoluepolitiikka organisoitui tiukasti kansallisten rajojen mukaisesti (Shepherd 2000: 143).

Vuoden 1991 alkuun mennessä Slovakiassa oli poliittisen eliitin ja median keskuudessa syntynyt kasvavaa epäluuloa Tšekkiä kohtaan. Tšekkoslovakian jakaminen ei ollut yleisesti

⁴ Tulkoon joko toimiva federaatio tai Tšekkoslovakian jakaminen kahdeksi valtioksi.

kannatettu mielipide, vaikka vastakkainasettelu Tšekkiä vastaan kasvoikin merkittävästi. Mečiarin suosio vuosina 1991–1992 perustui siihen, että hänessä katsottiin henkilöityvän slovakialaisen valtavirran käsitys tarpeesta puolustaa slovakkiain intressejä. Mikään konsensushakuinen puolue ei pystynyt kilpailemaan Mečiarin kanssa tästä asemasta. (Zajac 2000: 266.) Mečiaria ei kuitenkaan pidetty varsinaisesti nationalistina, vaan ennemminkin federalistina, vaikka pääministerin pestin menetettyään hänen tavoitteekseen tuli konfедераation perustaminen (Nyyssönen 2003: 119, Rychlík 2012: 591, Stein 2000: 130, Wolf 1998: 51–52). HZDS:n agendalla oli suvereniteetti (*svrchovanost*) ilman itsenäisyyttä ja suurempi kansainvälinen näkyvyys, joka saavutettaisiin Mečiarin mukaan heti vaalien jälkeen. Mečiarin mielestä tuli erottaa kaksi suvereniteettia ilmaisevaa termiä *svrchovanost* ja *suverenita* toisistaan, mikä tarkoitti sitä, ettei puolueen tarkoituksena ollut hajottaa valtiota. (Rychlík 2002: 206, Rychlík 2012: 590–591, Suda 1995: 122–123, Žák 1995: 259).

Tšekin puolella vastaavaa merkittävää nationalistista poliittista voimaa ei syntynyt. Klausin ODS:n kiinnostuksen kohteena oli talous- ja rahapolitiikka yhdistettynä radikaaleilla talousuudistuksilla, jotka eivät saaneet kannatusta Slovakian puolella. Slovakiassa poliitikot pelkäsivät uudistuksia ja pitivät Slovakiaa erityistapauksena, jolle tulisi määritellä omat säännöt uudistuksissa. Kyse ei ollut vain huolesta omaa valtiollista asemaa kohtaan, vaan myös huolesta talousuudistuksia kohtaan. Tšekissä Klausin nopea uudistuspolitiikka sai kannatusta, jonka ODS pystyi hyödyntämään tehokkaasti valmistautuessaan kesän 1992 vaaleihin, sillä Klaus oli dominoinut talouspolitiikan ajattelua ja käytäntöjä samettivallankumouksesta asti (Helicher 2000: 157, Shepherd 2000: 76). Shepherd (2000: 91–92, 120) arvioi, että erityisesti Klausin yksityistämiseen liittyvät uudistukset osoittautuivat alkuvaiheessa menestyksekkäiksi. Hyvin pian talouden uudistajasta kuoriutui myös poliitikko, joka ymmärsi saavansa puoluejohtajana vapaammat kädet kuin osana kansalaisliikettä. Uudistuspolitiikan suosion taustalla oli se, että tšekit olivat kiinnostuneita läntisestä elämäntyylistä, jonka saavuttamiseksi tulisi toimia läntisin tavoin. Kopečekin (2010: 134) mukaan vuoden 1992 vaalikamppailun merkittävimmäksi symboliksi ja ODS:n vaalivoiton takaajaksi nousi laajasti esillä ollut kuva Klausista kuponkiyksityistämiseen liittyvän kirjusen (*kuponová knížka*) kanssa.

Mielipidemittausten mukaan Slovakiassa tunnettiin pelkoa tulevaisuutta kohtaan ja erityisesti Slovakian kansallinen puolue SNS käytti tätä pelkoa hyväkseen. SNS:n tavoitteena oli itsenäinen Slovakia, eikä se peiteltyt mielipidettään. Muut nationalistisesti orientoituneet puolueet puhuivat eritasoisista suvereniteettijulistuksista saaden inspiraationsa neuvostotasavalloissa meneillään olleesta suvereniteettijulistusten aallosta. (Hacker 2010: 36, 60–61, Kraus 2000: 212.) Pääministerinä toimiva kristillisdemokraatti Ján Čarnogurský tosin

esitti haluavansa Slovakian liittyvän itsenäisenä valtiona EU:n jäseneksi vuoteen 2000 mennessä (Shepherd 2000: 139). Mečiarin HZDS kannatti suvereniteettijulistusta ja esitti ratkaisuksi konfедераatiomallia, jossa tasavaltojen välillä säilyisi löyhä keskinäinen side, mutta kummallakin olisi mahdollisuus toimia käytännön asioissa itsenäisen valtion tavoin. (Hacker 2010: 61.) Konfедераation perustaminen olisi vaatinut kahden itsenäisen valtion synnyttämistä ja tämä vaatimus auttoi HZDS:a siirtymään osittain SNS:n kanssa samalle reviirille (Rychlík 2002: 206). Äänestäjät eivät kuitenkaan olleet niinkään kiinnostuneita kansallisista asioista, vaan HZDS:n suosio perustui pitkälti myös sen lupauksiin hidastaa ja sosiaalisesti pehmentää talousuudistuksia, koska nämä vaikuttivat ihmisiä itseään koskettaviin hinta-, työ- ja elintasasioihin (Hacker 2010: 70–72, Kopeček 2010: 136, Shepherd 2000: 140).

Vaaliohjelmassa Klausin ODS tai Mečiarin HZDS ei tavoitellut valtion jakamista. ODS korosti toimivaa federaatiota ja HZDS Slovakian kansainvälisoikeudellista subjektiviteettia. (Pithart 2003: 186.) On tosin muistettava, että ODS:n vaaliohjelmassa todettiin: ”tulkoon joko toimiva federaatio tai Tšekkoslovakian jakaminen kahdeksi valtioksi”. Näistä ensimmäistä vaihtoehtoa pidettiin kuitenkin selvästi parempana. (Rychlík 2000: 57–58, Rychlík 2002: 274.) Klaus uskoi vaalien jälkeen keskusteltavan toimivasta desentralisoidusta federaatiosta, joka jatkaa päättäväisesti talousreformia. Mečiar esitti viiden kohdan ohjelman, joka vaalivoiton jälkeen toteutettaisiin. Ensimmäisenä kohtana oli Slovakian suvereniteetin julistaminen, toisena puhdas slovakialainen perustuslaki (joka sisältää Slovakian presidentin viran), kolmantena Slovakian kansainvälisoikeudellisen subjektiviteetin saavuttaminen, neljäntenä kansanäänestys Slovakian tasavallan riippumattomuudesta ja suhteesta Tšekin tasavallan kanssa sekä viidentenä valtiosopimuksen tekeminen Tšekin kanssa. (Wolf 1998: 55–56.) Wolfin (1998: 56) mukaan kaikki lukutaitoiset pystyivät jo näistä ohjelmakohdista päättämään, ettei Tšekkoslovakiassa ollut tulevaisuutta. Mečiar kuitenkin vakuutti, että nämä vaatimukset ovat täysin yhteensopivia Tšekkoslovakian valtion olemassaolon kanssa (Rychlík 2002: 275). Pithart (2003: 186–187) uskoo, etteivät Mečiar ja hänen äänestäjänsä tienneet, mitä he todellisuudessa halusivat. Hackerin (2010: 72) mukaan poliittista retoriikkaa käytettiin ilman selkeää ymmärrystä merkityksistä, nyansseista ja tiettyjen termien vaikutuksista. Mečiarin konfедераatio oli puolivälin ratkaisu federaation ja itsenäisyyden väliltä, vaikka sen määritelmä vaikutti kahden itsenäisen valtion suhteelta. Mečiarin johdolla Slovakia tavoitteli kombinaatiota, jota ei ollut edes olemassa. Maaliskuuhun 1992 mennessä konfедераatiosta oli tullut Slovakiassa suosituin vaihtoehto, vaikka juuri kukaan ei osannut määritellä, mitä se tarkoittaisi. Tšekissä konfедераatiota pidettiin vähiten kiinnostavana vaihtoehtona, sillä sen

uskottiin olevan vain väliaikainen ratkaisu. Sitä pidettiin vaikeasti ylläpidettävänä, mikä johtaisi lopulta sen hajoamiseen (Pehe 1992: 84, Rychlík 2002: 207 Shepherd 2000: 138–139.)

Puoluejärjestelmän epävarmuus ja vähäinen identifioituminen puolueisiin aiheutti sen, että kansalaiset olivat paljon enemmän poliittisen eliitin ohjailtavissa kuin niissä poliittisissa järjestelmissä, joissa tilanne on vakiintuneempi. Mieliopidetutkimukset osoittavat, että suurin osa tšekistä hyväksyi Klausin näkemykset ja lähes yhtä suuri osa slovakeista Mečiarin politiikan, vaikka he eivät valtion jakamista halunneetkaan (Wolchik 1995: 227, 232–235). Rychlík (2002: 273–274) piti vaalikampanjaa erittäin aggressiivisena. Molemmissa tasavalloissa keskusteltiin samoista kysymyksistä, mutta eri tärkeysjärjestyksessä. Valtion asioiden järjestämisen kohdalla poliittiset johtajat käyttivät erityisesti Slovakiassa “etnistä korttia” nostakseen omaa kannatustaan ennen vaaleja (Wolchik 1995: 232). Vaalitaistelu muokkasi tilanteen sellaiseksi, että tšekit ajattelivat federatiivisesti (*federativně*) ja slovakit tasavaltalaisesti (*republikově*). Slovakkien mielestä federatiivisuus tarkoitti samaa kuin yhtenäisyys ja keskittäminen, kun taas tšekit pitivät tasavaltalaisuutta nationalistisuutena ja mahdollisena separatismina. (Pithart 2003: 197–198.) Myös suvereniteetti-termiä tulkittiin kahdella tavalla. Tšekkien mielestä kyse oli federaation suvereniteetista, jolla turvattiin *status quon* säilyminen. Slovakkien mielestä tärkeää oli tasavallan suvereniteetti, jonka avulla tilannetta muutettaisiin. (Stein 2000: 160.)

4 Diskurssit jakautumisen taustalla

4.1 Yleisiä jakautumista selittäviä tekijöitä

Tšekkoslovakian jakautumista voidaan pitää monisyisenä tapahtumakokonaisuutena, jolle ei ole olemassa yhtä ainoaa selittävää tekijää, vaan erilaiset asianlaidat ja sattumat johtivat valtion hajoamiseen (Musilin 1995a: 92). Poliittisella eliitillä on kiistämättä ollut merkittävä vaikutus jakautumisratkaisun tekemiseen, mutta taustahistorian valossa on selvää, että tapahtumalle löytyy useita erilaisia selitysvaihtoehtoja ja niiden yhdistelmiä. Tutkijat nostavat esiin hyvin saman tyyppisiä taustavaikuttajia jakautumiselle. Kraus ja Stanger (2000a: 7–18) kokoavat kattavasti yhteen eri tutkijoiden esittämiä selittäviä tekijöitä. Heidän mukaansa nämä voidaan jaotella seuraavasti:

- 1) Kommunismia edeltävän ja kommunistisen kauden perinnön vaikutukset (selityksissä korostuu tapahtuman väistämättömyys)
- 2) Kommunismin jälkeisen eliitin rationaalisuuteen pyrkivät ja arvaamattomat toimet
- 3) Perustuslaillinen umpikuja
- 4) Koko maan kattavien koko väestöä yhdistävien poliittisten puolueiden ja järjestöjen puuttuminen
- 5) Tiedotusvälineiden rooli
- 6) Alueelliset taloudelliset erot
- 7) Ulkomaiset separatismia vahvistavat esikuvavaikutukset

Vodičkan (1993: 113–115) näkökulma on kriittisempi ja se kohdistuu ensisijaisesti uuteen poliittiseen eliittiin. Vodičkan alla oleva listaus jakautumiseen johtaneista syistä on laadittu pian jakautumisen jälkeen, mikä voi osaltaan selittää hänen kriittisyytensä:

- 1) Tšekkoslovakian perustamiseen liittyvät ongelmat, joita ei pysytty korjaamaan
- 2) Taloudelliset ja sosiaaliset rakennemuutokseen liittyvät kriisit
- 3) Kansalaisten riittämätön kokemus demokratiasta
- 4) Poliittisen kulttuurin muodonmuutos ja kommunistisen menneisyyden aiheuttamat syvät vääristymät
- 5) Poliittisen eliitin riittämätön vastuunkanto ja kokemus
- 6) Slovakian valtaeliitin halu jakaa valtio

Kymmenen vuotta myöhemmin Vodičkan (2003: 250–257) näkökulma on lieventynyt ja tiivistynyt. Tässä vaiheessa hän tuo esiin historialliset syyt, erot tšekkien ja slovakkien poliittisessa kulttuurissa, kriisin demokratiaan ja markkinatalouteen sopeutumisessa, toimivan perustuslain puutteen ja slovakkieliitin intressit.

Zajac (2000: 261) esittelee selittäviä tekijöitä slovakien näkökulmasta katsottuna, joita olivat ensisijaisesti:

- 1) Historiallisen kehityksen epäsymmetria ja epäsynkronisuus
- 2) Poliittisen eliitin, median ja yleisen mielipiteen eriävä käyttäytyminen
- 3) Poliittisen eliitin riittämätön ja hidaskymmärrys tšekkien ja slovakkien välisten ongelmien vakavuudesta
- 4) Aikataulupaine, joka vaati välittömiä ratkaisuja 50-60 vuoden aikana syntyneisiin ongelmiin
- 5) Poliittisen eliitin ja median perustuslaillisen ongelman tarkoituksenmukainen ja tietoinen manipulointi liittyen kaikkien osapuolten huonoon laintuntemukseen
- 6) Kansallisten vapautusliikkeiden ja disintegroivien prosessien geopoliittinen paine Baltiassa, Neuvostoliitossa ja Jugoslaviassa
- 7) Tšekkoslovakian valtiollisen tilan historiallinen uudelleenmäärittely vuoden 1945 jälkeen, jolloin Tšekin tasavalta homogeenistyi saksalaisten karkotuksen myötä
- 8) Kansallisen emansipaation radikaali prosessi jälkikommunistisissa maissa pitkäaikaisen tukahduttamisen jäljiltä

Tutkijat eivät yleisesti ottaen korosta minkään yhden tekijän suurempaa vaikutusta, mutta Stein (2000: 301–309) jaottelee jakautumisen syyt ensisijaisiin ja toissijaisiin tekijöihin. Hänen mukaansa ensisijaisena syynä voidaan nähdä erot ympäristöllisissä, historiallisissa ja sosiaalisissa oloissa. Vasta toissijaisina tekijöinä hän näkee kommunistiselta kaudelta perityn federatiivisen rakenteen ongelmallisuuden, taloudelliset erot, tiedotusvälineiden roolin sekä ulkoiset vaikutukset. Toissijaisiin tekijöihin liittyy hänen mukaansa myös poliittisen järjestelmän muutos, jonka myötä nationalistiset vaikutteet tulivat selkeämmin mukaan politiikkaan. Myös tiedotusvälineet omaksuivat nationalistisen roolin. Vaikka jotkut tekijät nousisivatkin toisia merkittävimmiksi, yksittäisiä ja toisiaan risteäviä tekijöitä voidaan tästäkin huolimatta löytää runsaasti. Tästä syystä Musil (1995a: 92) perääkin koko tapahtuneen selittämiseksi kehittyneempää ja monisyisempää teoriaa.

Itse tarkastelen seuraavissa kappaleissa Tšekkoslovakian jakautumiseen johtanutta tapahtumaketjua poliittisen eliitin toimien ja lausuntojen näkökulmasta. Kirjallisuuden avulla

kuvaan kronologista neuvotteluiden kulkua, mutta tuon tämän kertomuksen rinnalle Klausin ja Mečiarin (tai puolueiden tiedottajien) lehdistölle antamia kommentteja, joissa he perustelevat omia näkökantojaan. Tässä yhteydessä analysoin keskustelun kulkua ja lehdistölle annettuja kommentteja diskurssialalyysin ja valitsemieni käsitteiden keinoin.

4.2 Vaalivoittajien hallitusneuvottelut kesällä 1992

”The Agreement to Disagree” (Václav Žák 1995:262)

Samettivallankumouksen jälkeinen euforia oli ohi viimeistään siinä vaiheessa, kun Tšekkoslovakia lähestyi toisia parlamenttivaalejaan kesällä 1992 (Turnovec 2000: 109). Jo alkuvuodesta oli selvää, että kompromissimahdollisuudet olivat vähissä ja parlamenttivaaleihin mentiin odottavalla kannalla, sillä perustuslaillinen neuvotteluprosessi oli päätetty siirtää vaalien yli. Kesäkuun alussa pidetyissä vaaleissa selvän vaalivoiton ottivat ODS ja HZDS. Kummallakin voittajapuolueella oli selkeä perustuslaillinen kantansa. Esitetyistä kolmesta vaihtoehdosta - toimiva federaatio, valtion jakaminen, konfederaatio - ODS:lle kelpasi vain kaksi ensimmäistä ja HZDS:lle vain kaksi viimeistä. (Jičínský 2003: 64, Lehečka 2003: 87, Žák 1995: 261–262.) ”mukaan vaalituloksen erikoisuutena oli se, että poliittisen keskustan puolueet loistivat poissaolollaan ja tasavaltoihin syntyi voimakas polarisaatio tšekkioikeiston ja slovakkien nationalistis-populistisen vasemmiston välille. Tšekit pelkäsivät sosialismin paluuta, jonka he näkivät saavan Slovakiassa jalansijaa.

Vaalituloksen selvittyä liittopresidentti Havel kutsui vaalien voittajat Klausin ja Mečiarin neuvottelemaan uudesta liittohallituksesta ja asetti Klausin sen kokoajaksi. Klaus ilmoitti HZDS:n olevan ainoa mahdollinen neuvottelukumppani Slovakiassa. (Nyyssönen 2003: 121, Wolf 1998: 62, Žák 1995: 262.) Liittohallituskysymys oli tarkoitus ratkaista vielä kesäkuun aikana ennen tulevia presidentinvaaleja (MFD 8.6.1992: 1). Tämä sopi Mečiarille, kunhan Havelista ei tulisi liittopresidenttiä, eikä Klausin talousuudistuksia toteuttaisi Slovakiassa (Wolf 1998: 62). Mečiarin tavoitteena oli kaksi erillistä talousreformia, koska samanlaiset askeleet Tšekissä ja Slovakiassa tuottaisivat erilaisen tuloksen (Minárik 8.6.1992: 2). Klausin oletetaan ajatelleen, ettei slovakkien vaaleja edeltäviä puheita ollut tarpeen ottaa liian vakavasti (Žák 1995: 262). Hän uskoi mahdollisuuksiinsa tehdä kauppvoja Mečiarin kanssa (Dengler 8.6.1992: 1). Myös Mečiar oli vakuuttunut menestyksestään neuvotteluissa ja muistutti HZDS:n vaatimasta kansainvälisoikeudellisesta subjektiviteetista. Tämä antoi signaalin sille, missä puitteissa neuvotteluita tulnaisiin käymään, vaikka sekä Klaus että Havel olivat ilmaisseet, että se, mistä HZDS puhuu, ei enää ole yhteinen valtio. (Gál 2003: 106–107.) Vaikka neuvottelujen

osapuolet uskoivatkin kykyihinsä saada vastapuoli vakuuteltua oman agendansa taakse, lehdistössä odoteltiin jännittyneenä, miten ennakkoon hankalaksi tiedetyissä neuvotteluissa tulisi käymään.

”Klausilla ja Mečiarilla on kädessään yhteisen valtion avaimet. Käyttävätkö he niitä pitääkseen oven auki tšekkien ja slovakien yhteiselon jatkamiseksi yhteisessä valtiossa vai sulkeakseen sen. Se nähdään seuraavien viikkojen neuvotteluissa.” (RP 8.6.1992: 1)

Hallitusneuvotteluiden sarja aloitettiin heti vaalien jälkeen (Kopeček 2010: 147). Neuvotteluiden osallistujamäärä jäi pieneksi, sillä suljettujen ovien takana keskusteluja kävivät vain Klaus ja Mečiar puolueidensa päätoimijoiden kanssa (Kopecký 2000: 81, Stein 2000: 197). Stein (2000: 197–208) jakaa kesäkuun neuvottelukierroksen seuraavaan neljään osaan:

- 1) Tunnustelu - Brno 8.6.1992
- 2) Kahden vaihtoehdon (federaation ja konfедераation) kohtaaminen - Praha 11.6.1992
- 3) Tilanteen peruuttamattomuus - Praha 17.6.1992
- 4) Poliittinen sopimus - Bratislava 19.6.1992

4.2.1 Tilanteen tunnustelua Brnossa

Tunnusteluvaiheen neuvotteluihin molemmat osapuolet tulivat odottaen neuvotteluiden olevan vaikeat, mutteivät mahdottomat. ODS piti HZDS:n vaatimusta kansainvälisoikeudellisesta subjektiviteetista vaalikikkana, jolla oli viety äänestäjiä SNS:lta, sillä oli selvää, että yhdellä maalla voisi olla vain yksi kansainvälisoikeudellinen subjektiviteetti. ODS oli kuitenkin valmis vähentämään merkittävästi liittovaltion virastojen toimivaltaa, jos talousuudistukset jatkuisivat ja ne toteutettaisiin yhtenäisesti koko maassa. HZDS taas uskoi vaalikikaksi ODS:n väitteen siitä, että ainoa vaihtoehto toimivalle federaatiolle olisi valtion jakaminen. ODS:n uskottiin taipuvan unionin tai konfедераation kannalle. Tästä syystä HZDS ei ollut valmis kelpuuttamaan federaatiota edes desentralisoituna, eikä se hyväksynyt yhteisiä talousuudistuksia. HZDS ei tullut ajatelleeksi, etteivät tšekit nähneet mitään hyvää siinä, että heikommalla osapuolella olisi samat oikeudet kuin vahvemmallalla (Rychlík 2012: 598–599, 604, Wolf 1998: 64.)

Rychlíkin (2002: 282) mukaan hallitusneuvottelut olivat kuin vuosien 1938, 1945 ja 1968 toistoa, jolloin slovakit pitivät omaa ehdotustaan edullisena koko maalle, vaikka se oli edullinen vain Slovakialle. Tiedotusvälineissä ja tutkimuksissa on kerrottu ODS:n varapuheenjohtajan Miroslav Macekin kutsuneen slovakiedustajien ehdottamaa talous- ja puolustusliittomallia ”slovakialaiseksi itsenäisyydeksi tšekkiläisen vakuutusyhtiön vakuuttamana” (*samostatné*

Slovensko s českou pojišťovnou). (Rychlík 2000: 60, Stein 2000: 198.) Macek (2000: 245) kertoo vakuuttuneensa siitä, että tätä slovakit tosiaan tavoittelivat.

Ensimmäisissä neuvotteluissa Klaus ei vielä luopunut toivosta, vaan uskoi Mečiarin lieventävän vaatimuksiaan ja valtion säilyvän yhtenäisenä. Puoluejohtajat nimittäin kävivät neuvotteluja myös keskenään muusta delegaatiosta erillään (Pacner 2012: 631, Rychlík 2012: 605). Klausin palattua erillisistä neuvotteluista esittelemään federaation hyväksymiseen johtavia askeleita, Macek joutui keskeyttämään ja kertomaan slovakiedustajien ehdottamasta talous- ja puolustusliitosta, jossa federatiivinen kuori jäisi erittäin ohueksi. Tämä sai Mečiarin kalpenemaan, mikä sai Macekin epäilemään Mečiarin halunneen pitää lopulliseksi kaavaillun tavoitteensa vielä salassa. Taistelu oli Macekin mukaan ohi ennen kuin se ehti alkaakaan. (Macek 2000: 245.)

Neuvotteluiden alkaessa molempien osapuolien argumentaatiopositiot oli lyöty vaaleissa lukkoon ja asetettu siten julkisen arvioinnin alaiseksi. Näille oli onnistuttu saamaan kannatusta, mutta käytännössä kannatus oli saavutettu vain omissa tasavalloissa. Argumentaatiopositioita ei ollut vielä testattu toden teolla toisiaan vastaan, vaan hallitusneuvotteluissa ryhdyttiin diskurssien kautta hakemaan toisen osapuolen todellisia raja-aitoja. Molemmat olivat saaneet omissa tasavalloissaan valta-aseman ja mandaatin määrittellä politiikan suuntaa, joten neuvotteluissa tuli ajankohtaiseksi määrittellä valta-asema suhteessa toiseen vaalivoittajaan. Molempien piti pystyä puolustamaan omaa asemaansa, mutta samalla saada yhteinen ratkaisu aikaan. Vallan säilyttäminen vaatii diskurssin hallitsemista, joten kummallekin osapuolelle oli oleellista saada omalle näkemykselleen vahvempi jalansija neuvotteluissa. Molemmilla oli taustalla ajatus siitä, että toinen lopulta suostuu kompromissiehdotukseen, joten omasta positioista ei haluttu livetä itselle mahdollisimman optimaalisen tuloksen saavuttamiseksi.

Macekin vakuutusyhtiövertaus kuvaa hyvin tšekkien ajattelutapaa tilanteessa. Koska tšekkien transitiolle asettamia tärkeimpiä suuntaviivoja olivat nimenomaan taloudelliset uudistukset ja taloudellisen menestymisen korostaminen, on luonnollista, että heidän näkökulmastaan slovakien halu hidastaa talousuudistuksia ja samalla pysytellä löyhässä yhteisessä valtiossa nostaisi tšekkien maksutaakkaa samaan aikaan kuin heidän vaikutusvaltansa valtion asioihin vähenisi. Lisäksi Macekin vertaus välittää yleisölle vahvan viestin siitä, ettei slovakeilla ollut halua ottaa vastuuta yhteisestä valtiosta, vaan käyttää sitä hyväkseen omien päämääriensä ajamiseen.

Mielenkiintoista on se, että eliitin pientä piiriä pienennettiin vielä puheenjohtajien keskeisiksi neuvotteluiksi, jolla korostettiin heidän valta-asemaansa valitun piirin sisällä. Puheenjohtajat pyrkivät siis pois jopa sisäpiirin näyttämöltä käymään varsinaiset tunnustelut

takahuoneen puolella. Klaus oli näissä keskusteluissa tulkinut ilmeisesti hallinneensa diskurssia, sillä hänellä vaikuttaa olleen selkeä toimintamalli mielessään yhteiseen pöytään palattuun. Macekin kertomus slovakkien toivomasta talous- ja puolustusliitosta kuitenkin muutti tilanteen kulkua. Klaus ei ollut onnistunutkaan saamaan Mečiaria irrottautumaan omasta argumentaatiopositioistaan, vaikka tämä oli näin oletettavasti antanut ymmärtää. Neuvotteluissa jouduttiin siis palaamaan takaisin alkuasetelmiin entistä selvemmin tietoisina merkittävistä näkemuseroista. Episodi oli varmasti omiaan vaikuttamaan osapuolten välisiin luottamussuhteisiin. Menneisyyden kokemukset vaikuttavat siihen, miten suhtaudumme tulevaan. Voidaan ajatella, että tämä tilanne vähensi Klausin silmissä Mečiarin luotettavuutta. Kun kokemusten ja odotusten välille syntyy jännite, saattaa syntyä uusia ratkaisumalleja ja muutoksia historiassa. Tšekkoslovakian kohdalla tämä tarkoitti lopulta valtion jakautumista.

Stein (2000: 197) kuvaa kirjassaan, kuinka Mečiar poistui yöllä neuvotteluista epätavallisen hiljaisena ja jätti Milan Kňažkon kertomaan median edustajille, että sopimus oli periaatteessa saavutettu. Federaation tulevaisuudesta kysyttäessä, hän vastasi vain: ”Anteeksi, nyt sataa.” Klaus tuntui pysyttelevän lehdistölle puhuessaan edelleen vaaliretoriikassa ja halusi luoda selkeän kuvan omasta ja puolueensa argumentaatiopositioista. Hän naulitsi yleisön tietoisuuteen ne rajat, joissa hän on valmis liikkumaan.

”Me emme todellakaan muuta mielipiteitämme. [...]Jotkut asiat laitetaan sulkuihin ja jotkut ennen sulkua. Suluissa olevista asioista voidaan neuvotella ja ottaa takapakkia, mutta sulkua ennen olevat asiat ovat meille selviä. Sulkua ennen olevia asioita on kaksi: ymmärrettävä yhteinen valtio ja meneillään olevien talousreformien vauhdin ja suunnan säilyttäminen.” (Dengler & Mitrofanov 9.6.1992: 2)

Vaikka Klaus kehui neuvotteluita rauhallisiksi ja työteliäiksi, hän kritisoi voimakkain sanankääntein HZDS:n näkemyksiä antaen ymmärtää, etteivät näiden tavoitteet ja ehdotukset ole yhtä hyväksyttäviä ja epäitsekkeitä kuin hänen omat koko valtion parhaaksi toimivat tavoitteensa. Hän pyrki esittämään omat näkemyksensä luonnollisina ja rationaalisina, kun taas HZDS:n tavoitteet kuvattiin epävakautta aiheuttavina.

”HZDS ei ole yhteisen valtion, vaan protektionistisen ja kansainvälisoikeudellisen subjektiviteetin puolella. Neuvottelut unionista ja toveruudesta ovat neuvotteluita yhteisen valtion hajottamiseksi. Emme jaa partnerimme illuusiota sellaisen järjestelmän järkevyydestä ja stabiiliudesta. [...] Näitä mielipiteitä ei ole esitetty satunnaisesti, vaan ne ovat johdonmukaisesti slovakkien voittajapuolueiden esittämiä.” (RP 10.6.1992a: 2)

Klaus halusi esittää itsensä ja puolueensa neuvottelukykyisinä vastuunkantajina, jotka haluavat hoitaa asiat nopeasti kuntoon vaikeuksista huolimatta, jotta pahemmilta ongelmilta vältyttäisiin. Klausin puheenvuoroissa korostuu kiire ja nopeiden ratkaisujen tekemisen välttämättömyys. On mahdollista, että hän on kokenut tilanteen näin, mutta hänen

kommenttinsa ovat voineet toimia myös paineen luomisena vastapuolen suuntaan, jotta siellä syntyisi tarve tulla tilanteessa hieman vastaan.

”Neuvotteluja ei kuitenkaan voi keskeyttää tai odottaa passiivisesti. Liittoelimet täytyy muodostaa erittäin nopeasti, vaikka pienelläkin ohjelmajulistuksella. Olemme valmiita neuvottelemaan edelleen. Olemme valmiita etsimään ymmärrettävää ratkaisua. [...] [O]letamme tekevämme selvän kirjallisen poliittisen sopimuksen, joka sitoisi molempia osapuolia jatkossa, jotta seuraavia askeleita olisi mahdollista kontrolloida ja säädellä, jotta välttyttäisiin epästabiiliudelta ja kaaokselta.” (RP 10.6.1992a: 1)

Syyn federaation mahdollisesta tulevasta huonosta kohtalosta Klaus pyrki vierittämään slovakkien harteille.

”En sanonut, että federaatio on menetetty, vaan että se on slovakiosapuolen toive. [...] Yhteinen valtio on meidän partneriemme mielestä menetetty.” (RP 10.6.1992a: 2)

Ensimmäisten neuvottelujen jälkeen HZDS:n tiedottaja antoi kommentit ja kertoi käyneen ilmi, että osapuolten välillä oli perustavanlaatuisia näkemuseroja perustuslaillisesta järjestyksestä. Tiedottajan mukaan HZDS oli kuitenkin saanut ODS:lta hyväksynnän Slovakian suvereniteettijulistukselle ja perustuslaille sekä kansanäänestykselle, jotta myös kansalaiset voisivat ottaa kantaa perustuslailliseen järjestykseen. (RP 10.6.1992b: 1-2). Tämän myös Klaus vahvisti tietyin varauksin:

”Ilmaisimme vain yleisen yksimielisyyden Slovakian ja Slovakian kansan vaatimukselle etsiä omaa suvereniteettiaan ja itsenäisyyttään.” (RP 10.6.1992a: 2)

HZDS:n tiedottaja syytti ODS:aa kiristämisestä, eikä suostunut ottamaan niskoilleen syyllisyyden taakkaa valtion hajottamisesta, vaan koki nimenomaan ODS:n ajavan kehitystä tähän suuntaan. Hän kertoi ODS:n tulleen neuvotteluihin vaatien federaatiota yhtenäisin elementein ja yhdenmukaisella taloudella ja jos tähän ei suostuttaisi, valtio jouduttaisiin hajottamaan.

”Kyse on siitä, että muuttaisimme federaation konfедераatioksi eli se olisi vielä täysin yhtenäinen valtio. ODS on kuitenkin kiinnostunut tiukasta federaatiosta tai federaatio hajottamisesta. Valitkaa siitä, kuka on yhteisen valtion kannalla ja kuka ei.” (Minárik 11.6.1992: 1.)

Klausin mukaan konfедераatiosta ei kuitenkaan neuvotteluissa edes puhuttu.

”Voin kertoa, ettei sanaa konfедераatio edes käytetty. Siellä tuotiin esiin vain meille aivan uusi termi talous- ja puolustusyhteisö tai talous- ja puolustusliitto. Näen, että tässä sanoja käytetään erittäin kevyellä tavalla.” (RP 11.6.1992: 1)

Poliittisessa puheessa tyypillisestä on käyttää toisen osapuolen sanomisia heitä itseään vastaan ja pyrkiä kääntämään toisen lausunnot omaksi edukseen. Kumpikin osapuoli syytti toista halusta hajottaa valtio, mutta eri argumentein. Klaus näki federaation höllentämisen olevan merkki valtion hajottamishalusta, kun taas HZDS pitää federaation vaatimista merkinä

konkreettisesta halusta hajottaa valtio. Molemmat yrittävät luoda omasta näkemyksestään totuutena pidetyn version ja saada omalle diskurssilleen yleisesti hyväksytyin leiman.

Periaatteessa Klaus pystyi esiintymään tilanteessa vahvempana osapuolena, koska hän oli valmis astumaan itse toimittajien eteen antamaan lausuntonsa, kun taas Mečiar esiintyi ainakin tšekkilehdistölle vain puolueen tiedottajan kautta. Klausilla ei kuitenkaan ollut mitään konkreettista annettavaa, kun taas HZDS:n tiedottaja pystyi kertomaan puolueensa saavutuksista neuvotteluissa. Sen oleellisia tavoitteita olivat sen omaa äänestäjäkuntaa puhuttelevat suvereniteettijulistukseen, perustuslakiin ja kansanäänestykseen liittyvät hyväksynät, joten siinä mielessä slovekeilla oli ensimmäisten neuvottelujen jälkeen enemmän saavutuksia tiedotettavanaan kuin tšekeillä.

HZDS:n saavutukset tukivat hyvin sen nationalistista ja populistista linjaan, joten puolue pystyi pitämään yllä sille luonteenomaisen argumentaatioposition. Kansanäänestyksellä oli mahdollista hakea taakseen yleisen mielipiteen voimaa ja sitä kautta legitimoida omat tavoitteet. Kansanäänestystä vaatimalla oli helppo näyttää, että olemme asiastamme, oikeutuksestamme ja kannastamme niin varmoja, että olemme valmiit asettamaan tavoitteemme julkisen arvoinnin alaiseksi. Klaus ei joutunut varsinaisesti muuttamaan omaa argumentointiaan tai näkemystään millään tavalla, mutta hän ei myöskään saavuttanut mitään uutta kerrottavaa yleisölle.

4.2.2 Kahden vaihtoehdon kohtaaminen Prahassa

Lehdistössä käydystä kovasta keskustelusta huolimatta Tšekkoslovakian säilyttäminen pysyi seuraavissa neuvotteluissa keskusteluiden aiheena ennen kuin ODS nosti kissan pöydälle ja vaati HZDS:lta selkeää kannanottoa joko toimivan federaation tai kahden erillisen valtion puolesta (Rychlík 2012: 605). Toisella neuvottelukierroksella slovakit pyysivät tšekkejä täsmentämään perustuslaillista ajatustaan, mihin ensimmäisellä kierroksella ei ollut edes päästy. Keskustelusta tuli päättymätön väittely federaation, konfederaation, unionin ja itsenäisen valtion eroista, eikä liittohallituksen kokoonpanosta päästy vielä kukaan sopimukseen. (Stein 2000: 199.)

Ennen neuvotteluja sekä Klaus että Mečiar kieltäytyivät lehdistökommenteista, mutta muut edustajat kertoivat, mistä keskusteluissa tultaisiin puhumaan. HZDS tiedotti, että Tšekkoslovakia tultaisiin säilyttämään yhteisenä tilana, mutta ODS arvioi, että keskusteluissa tultaisiin puhumaan joko federaation säilyttämisestä tai yhteisen valtion jakamisesta. Mackin sanoin ”mitään kolmatta tietä ei ole olemassa”. Neuvotteluhuoneesta kesken neuvottelujen

poistunut ODS:n edustaja näytti peukalooaan alaspäin toimittajien kysyessä neuvottelujen edistymisestä (LN 12.6.1992b: 1). Neuvottelujen jälkeen Klaus korosti, että tšekkiläisellä poliittisella kentällä oli löydetty konsensus, joka antoi ODS:lle enemmän varmuutta neuvotella slovakiosapuolen kanssa (LN 13.6.1992b: 1). Lausunnollaan hän pyrki osoittamaan, että hän esiintyy neuvotteluissa vahvassa asemassa, koska hänen takanaan on tšekkien yleinen mielipide siitä, miten valtion asioita pitää hoitaa. Hänen valtansa ei siis tule vain ODS:n kautta, vaan laajemmasta piiristä.

Poliittinen puhe on usein raadollisen puolueellista ja toisen sanomisiin puututaan herkästi. Toisen yksittäisiä sanomisia saatetaan korostaa ja ylitulkita poliittisten irtopisteiden keräämiseksi. Mečiar kokikin tulleen väärinkohdeksi, sillä hänen mielestään ODS yritti johdattaa puolueen viestiä väärään suuntaan ja tulkita sitä väärällä tavalla. *Lidové Noviny* (13.6.1992a: 1) otsikkona olikin ”Väärinymmärretty Mečiar”, kun tämä tuskaili joutuneensa epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen.

”HZDS käytti vain kerran termiä talous- ja puolustusyhteisö, kun keskusteltiin yhteiselon muodosta tasavaltojen välillä. Se tapahtui Brnossa ja sen jälkeen ODS on korostanut asiaa tarpeettomasti.” (LN 13.6.1992a: 1)

Mečiar esiintyy ainakin tšekkiläisessä väärinymmärrettynä, mutta aineiston valossa on vaikea tietää, millaisen roolin hän otti slovakiläisille puhuessaan. Mečiarin ajama populistisempi ja nationalistisempi politiikka tosin saa usein voimansa juuri altavastaajan ja väärinymmärrettyn asemassa olemisesta. Slovakien kokemukset yhteisessä valtiossa olemisesta tukivat tätä asetelmaa, koska koko valtiohistorian ajan slovakit olivat tunteneet jäävänsä kakkoskansallisuuden asemaan ja tulleen kohdeksi epätasa-arvoisella tavalla. Nämä kokemukset siirtyivät osaksi hallitusneuvotteluita, sillä tulevaisuudelta odotettiin jotain aiemmin koettua parempaa.

Mečiar yritti kertoa lehdistölle oman näkemyksensä siitä, miksi federaatio ei kelpaa slovakeille ja mitä HZDS neuvotteluilla tavoittelee. Hän korosti Klausin tavoittelevan jotain mahdotonta ja haki hyväksyntää omalle tavoitteelleen, joka näyttäytyy järkevänä ja molemmille hyödyllisenä.

”Vapaa federaatio on Klausin fiktiota, josta en ole koskaan kuullutkaan. Sellaista ei yksinkertaisesti ole olemassa. Se on vain sellaisten kontrolloimisaspektien korostamista, jossa finanssi, raha ja budjetti saavat tiukan keskitetyn luonteen. [...] Emme tulleet neuvotteluihin sen vuoksi, että haluaisimme hajottaa yhteisen valtion. Edellytämme vain sellaista yhteiselon mallia, joka olisi menestyksenkäs molempien silmissä.” (Čapko 13.6.1992: 1)

Klaus taas pyrki piiloutumaan poliittisen mandaattinsa taakse ja katsoi, ettei heillä ollut oikeutta lähteä muokkaamaan federaatiota mihinkään muuhun suuntaan kuin korkeintaan sen lakkauttamiseen.

”Meillä ei ole mandaattia millekään puolivaltiolle, kaksoisvaltiolle, paritalolle tai sen tyyppisille asioille. Sanoimme, että jos ei tule ymmärrettävää yhteistä valtiota, sitten mieluummin ymmärrettävä, rauhallinen, sivistynyt ja kultivoitunut ero.” (RP 13.6.1992: 2.)

Kumpikin osapuoli yritti tehdä omasta poliittisesta ja ideologisesta tavoitteestaan yleisön silmissä ainoan mahdollisen, rationaalisen ja luonnollisen toimintatavan. Monimutkainen ongelma pyrittiin yksinkertaistamaan muutamaankin vaihtoehtoon, joiden väliltä valinta oli tehtävä. Toisen osapuolen tavoitteet esitetään naurettavina, mahdottomina ja ideologisina, kun taas oma tavoite tuotiin esiin neutraalissa valossa.

Klaus puhuu jo varsin avoimesti lehdistölle mahdollisesta erosta, vaikka tutkimuskirjallisuudessa vielä tässä vaiheessa painotetaan molempien osapuolten tavoittelevan yhteisen valtion säilyttämistä. Myöhemmässä vaiheessa, kun ero alkaa jo neuvottelujenkin osalta vaikuttaa varmalta, lehdistölle esitetyt kommentit lievenevät ja ongelmaan esitetään etsittävän vielä ratkaisua. Kyse voi olla ODS:n yrityksestä painostaa HZDS luopumaan tavoitteistaan, jotta Tšekki ei lähtisi omille teilleen ja lakkaisi toimimasta slovakien vakuutusyhtiönä.

Ennen kolmansiä neuvotteluja Mečiar ilmoitti niiden lykkäämisestä ja kertoi, että asiasta oli sovittu Klausin kanssa. Klaus kuitenkin julkaisi lehdistötiedotteen, jossa hän kertoi ODS:n olevan yllätynyt, sillä häntä ei ollut ollenkaan informoitu asiasta. Klaus korosti ODS:n olevan kyllä valmis neuvotteluihin. (LN 15.6.1992: 1.) Tällä tavalla HZDS saatiin näyttämään vastuuta pakoilevalta ja Mečiar valehtelijalta. Klaus onnistui käyttämään tilanteen poliittisten irtopisteiden keräämiseksi omalle puolueelleen, jolla oli halu ja kyky jatkaa neuvotteluita vaikeasta tilanteesta huolimatta. Ei ilmeisesti ole tiedossa, mitä tilanteessa oli todellisuudessa tapahtunut, mutta episodi ei varmastikaan lisännyt luottamusta osapuolten välille. Luottamusta eivät myöskään lisänneet Mečiarin saman päivän lehteen antamat lausunnot, joissa hän antoi ymmärtää, ettei Klaus ole liikkeellä puhtain aikein. Hän syytti Klausia poliittisen propagandan levittämisestä, mandaatin ylittamisestä sekä tietojen salailusta.

”Klausilla on presidentti Havelin lupa muodostaa vain liittohallitus. Se, mitä hän tekee, on poliittista propagandaa, eikä neuvotteluja hallituksen kokoamiseksi.” (RP 15.6.1992a: 1)

”ODS vaikenee suurimmasta osasta neuvotteluita, koska niissä se ei näyttäisi yleisön silmissä hyvältä. [...] On totta, että ODS mainitsi ensimmäisissä neuvotteluissa, että sillä on mandaatti valtion hajottamiseen. On myös totta, että ODS sanoi vaativansa pikaista valtion hajottamista. “ (Minárik 15.6.1992: 2)

Samassa lehdessä HZDS:n tiedottaja kertoi, etteivät he ole koskaan väittäneet ODS:n tekevän poliittista propagandaa tai ylittäneen mandaattinsa (RP 15.6.1992a: 1). Mečiarin kuitenkin uutisoitiin sanoneen juuri näin, mikä ei ollut omiaan lisäämään HZDS:n luotettavuutta tšekien silmissä. Tilanne antoi vielä ODS:lle mahdollisuuden julkaista oma sarkastinen tiedotteensa ja tuoda siinä esiin joustavuutensa ja huolensa tulevaisuudesta sekä antaa vaikutelma siitä, että heillä on halua hoitaa isoja asioita kuntoon, eikä riidellä merkityksettömistä yksityiskohdista.

”Neuvotteluissa teemme poliittista propagandaa, ylitämme mandaattimme, emme ole tarpeeksi valmistautuneita, olemme se osapuoli, joka haluaa hajottaa yhteisen valtion, emmekä tarjoa mitään rakentavaa. ODS kulkee neuvotteluissa aivan sillä rajalla, mikä on Tšekissä vielä yleisesti hyväksyttävissä. Suurimpina huolenaiheina on se, että liittohallitusta ei saada koottua, presidenttiä ei saada valittua ja valtion hallinta menetetään. Emme halua uskoa, että se olisi Mečiarin ja HZDS:n tavoitteena.” (LN 15.6.1992: 1.)

Klausin ja Mečiarin oli tarkoitus käydä yhteisiä neuvotteluja hallituksen muodostamiseksi sekä sopia valtion tulevaisuudesta. Julkisuudessa käyty keskustelu näyttää kuitenkin kahden puoluejohtajan nokittelulta ja vaaliretoriikan jatkamiselta hallitusneuvotteluretoriikkaan siirtymisen sijasta, joissa oleellista on löytää yhteisymmärrys siitä, mihin suuntaan tulevaisuudessa edetään. Oman valtapaikansa ja argumentaatiopaikansa ylläpitäminen vaikutti silti olevan tärkeämpää kuin aitoon yhteistyöhön pyrkiminen. Tällaisessa ilmapiirissä on vaikea rakentaa luottamusta ja uskoa siihen, että kumpikin osapuoli tavoittelee molemmille suotuisaa lopputulosta.

Ennen kolmansiä neuvotteluita julkisuudessa käytiin paljon keskustelua kansanäänestyksen tarpeellisuudesta. Mečiar oli alusta asti kannattanut sitä varauksetta, mutta Klaus ei nähnyt sille tarvetta. Hän pyrki yksinkertaistamaan perustuslaillisen kysymyksen kahteen selkeään kysymykseen, joiden kautta slovakit näyttäytyivät sekä valtiota hajottavana voimana että järjettömän ehdotuksen esittäjinä. Hän oikeastaan sivuutti lausunnossaan kansanäänestyksen mitättömäksi yksityiskohdaksi ja siirsi keskustelun painopisteen slovakien syyllistämiseen.

”Emme tarvitse kansanäänestystä. [---] Meille tärkein kysymys on se, haluaako Slovakia irrottautua federaatiostamme. Ja siihen emme tarvitse mitään kansanäänestystä. Jos vastaus on kyllä, sitten meillä on vielä toinen kysymys. Haluatteko talous- ja puolustusliiton? Ja sille minä äänestäisin ei.” (RP 15.6.1992b: 2)

Samoihin aikoihin Tšekin kansalaiset olivat käynnistäneet allekirjoituskampanjan kansanäänestyksen järjestämisen puolesta. Kun Klausilta kysyttiin mielipidettä tähän, hän kuittasi kampanjan luonnollisena reaktiona siihen, että ihmiset haluavat saada aikaan ymmärrettävän ratkaisun hankalaan tilanteeseen (RP 17.6.1992: 2). Käytännössä Klaus käänsi epämieluisan asian omaksi voitokseen. Todellisuudessa hän ei halunnut kansanäänestystä,

mutta pystyi käyttämään sitä todisteena siitä, että hallitusneuvotteluissa olisi tärkeää saada mahdollisimman pian aikaan järkevä ratkaisu. Oman tulkintansa avulla hän onnistui tuomaan esiin uudenlaisen näkökulman, joka tuki nimenomaan hänen omaa tavoitettaan. Mečiar taas perusteli kansanäänestyksen tarvetta perustuslailla ja pyrki siten esiintymään demokratian puolustajana. Hän sai Klausin kiireen näyttämään turhalta sekä Klausin itsensä vain taloudesta kiinnostuneena henkilönä, joka oli sen vuoksi valmis uhraamaan jopa hyvät keskinäiset suhteet.

”[P]erustuslakihan on demokratian peruskivi. Kun taistelemme sen puolesta [kansanäänestyksen], se on demokratian mukaista, eikä sitä vastaan. Laissa on määräaika sen [kansanäänestyksen] valmistelemiseksi, joten sitä ei voida järjestää ennen tämän vuoden loppua.[---] Ymmärrän Klausin pyrkimykset sen aikaistamiseksi. Hän haluaa, että se järjestettäisiin ennen budjetin laatimista, jotta budjettipolitiikka voisi reagoida kansanäänestyksen tulokseen. Hän pelkää, että Slovakia saisi jonkinlaisen suuremman osuuden. Mutta kaikkea ei voi verrata keskenään, sillä hyvät suhteet ovat enemmän kuin rahamäärä.” (Minárik 17.6.1992: 2)

Klaus oli taustansa vuoksi profiloitunut nimenomaan talousasioissa, joten Mečiar pystyi lausunnollaan viemään pohjaa Klausin asiantuntemukselta korostaen yksinomaan tätä puolta, mikä sai Klausin näyttämään kylmältä poliitikolta, joka ajattelee vain rahaa kaiken muun kustannuksella. Itsensä hän pystyi samalla asemoimaan pehmeämpien arvojen ja demokratian puolustajaksi, joille suuren yleisön silmissä oli kommunistihistorian jälkeen varmastikin tilausta.

Ennen kolmansiä neuvotteluita Mečiar viestitti lehdistölle, ettei hän uskonut kompromissin mahdollisuuteen, sillä hänestä olisi epärealistista odottaa Klausin vetäytyvän ohjelmataavoitteestaan, ja yhtä epärealistista olisi odottaa hänen tekevän niin. Mečiarin mukaan tšekit olivat yllättyneitä siitä, etteivät slovakit muuttaneetkaan mielipidettään vaalien jälkeen. Aiemmin tähän oli totuttu ja siksi se oli ODS:lle niin suuri yllätys. (Minárik 17.6.1992: 2.) Taustalla vaikutti varmastikin Slovakian puolella määritelty ja yleisesti käsitetty totuus siitä, että heitä oli aina kohdeltu yhteisessä valtiossa epätasa-arvoisesti. Erityisesti nationalisesti suuntautuneet poliitikot saivat äänensä kuuluviin näiden argumenttien kautta vaatimalla Slovakialle parempaa asemaa sekä valtion sisällä että kansainvälisesti. (Hilde 1999: 653–654). Molemmat oli siis tukevasti asemoitu omiin argumentaatiopositioihinsa jo ennen neuvottelujen jatkumista. Wienissä Mečiar lisäsi vettä myllyyn kertomalla kansainväliselle lehdistölle ODS:n pakottavan Slovakiaa kohti yksipuolista askelta.

”ODS kieltäytyy keskustelemasta konfедераatiosta ja pitää sitä federaatiosta kieltäytymisenä. ODS:n ja Havelin kannan vuoksi slovakit on pakotettu yksipuoliseen askeleeseen, joka johtaa suvereniteettiin ja puhtaaseen perustuslakiin.” (LN 17.6.1992a.)

4.2.3 Tilanne ajautuu peruuttamattomaksi Prahassa

*A každý za své!*⁵

(Mečiar hallitusneuvotteluissa 17.6.1992)

Klausin lehdistölle esittämät konsensuspuheet eivät olleet turhia, sillä ennen kolmansiä neuvotteluita Klaus oli hankkinut itselleen lisätukea tšekin parlamentin muilta puolueilta, mikä vahvisti ODS:n neuvotteluasemaa (Rychlík 2002: 283, Wolf 1998: 70). Klaus oli keskustellut jopa arkkipiispan kanssa ja aikoi yhdessä tämän kanssa julkaista toiveen federaation säilyttämisestä (LN 17.6.1992b: 1). Hän esitti neuvotteluissa uuden ehdotuksen, jonka pääkohtia olivat vahva federaatio, lisäinvestoinnit Slovakiaan helpottamaan talousuudistusten vaikutusta ja federaation pääministeriyden tarjoaminen slovakkeille. Slovakit eivät kuitenkaan hyväksyneet tarjousta, koska se ei lisäisi heidän kansainvälistä näkyvyyttään. (Stein 2000: 202, Wolf 1998: 67.) Näissä neuvotteluissa tšekkiosapuoli esitti useaan otteeseen selväsanaisesti, että ainoa uskottava vaihtoehto olisi federaatio, sillä slovakien ehdotukset johtaisivat valtion jakautumiseen. Mečiarin vastauksia tulkitsemalla tšekit päätyivät lopulta siihen tulokseen, että slovakit haluavat valtion jakautumista. Tämän tšekit toivoivat tapahtuvan mahdollisimman nopeasti, jotta rahahanat Bratislavan suuntaan päästäisiin sulkemaan mahdollisimman pian. Neuvottelujen seurauksena päästiin lopulta muodostamaan tyypistetty kymmenen ministerin liittohallitus. (Rychlík 2002: 284, Stein 2000: 203.)

Jakautumispäätös muodostui siitä, että ODS katsoi Mečiarin valinneen hänelle tarjotuista kahdesta vaihtoehdosta jakautumista valmistelevan väliaikaisen liittohallituksen perustamisen. Tämä tulkinta syntyi siitä, että Mečiar kieltäytyi ensin Klausin ehdotuksesta, että he molemmat menisivät liittovaltion hallitukseen, ja vakuutti hetkeä myöhemmin molempien tasavaltojen kattavan itse koko budjettinsa. (Stein 2000: 203.) Tilanne pääsi syntymään, kun Klaus hermostui slovakien inttämiseen konfederaatiosta tai talous- ja puolustusliitosta ja epäili, että Slovakia haluaa rahoittaa itsenäisyytensä tšekkiläisellä rahalla kysyen, etteivätkö slovakit olekaan ylpeä kansa. Silloin Mečiar vastasi: ”Kukin omillaan!”. (Pacner 2012: 639, Rychlík 2000: 60, Stein 2000: 203.) Pacnerin (2012: 639) mukaan tämä oli käännteentekevä lause. Mečiar ei luultavastikaan ymmärtänyt lausuneensa sitä itselleen haitallisessa kohdassa, jos oli sitä ylipäättäänkään halunnut sanoa, mutta ei voinut enää vetää sanojaan takaisin. Talouskysymyksiä ensisijaisena pitävä Klaus tulkitsi nämä muutamat sanat siten, että kaksi budjettia tarkoittaa kahta valtiota. Rychlík (2000: 61) epäilee Klausin muuttaneen mieltään

⁵ Kukin omillaan!

valtion tulevaisuuden suhteen nimenomaan näiden neuvottelujen yhteydessä, vaikka Mečiar väittikin Klausin tehneen päätöksensä jo heti ensimmäisen tapaamisen alkuvaiheessa (RP 7.7.1992: 2).

Samoissa neuvotteluissa oli jo aiemmin käyty keskustelua slovakien menosta Eurooppaan. Mečiar oli kertonut tavoitteekseen, että slovakit menevät Eurooppaan kansana, jolla on oma valtio. Klaus näki tämän siten, että ”mikäli slovakit haluavat olla valtiota muodostava kansa, se tarkoittaa, etteivät he halua kuulua yhteiseen valtioon, koska kokevat, ettei heitä nähdä siellä tasa-arvoisina, ja silloinhan myös tšekkiläisistä tulee valtiota muodostava kansa, joka myöskin saa oman valtiollisen muodostelmansa”. (Štěpánek 1993: 30.) Mečiar onnistui siis kahteen kertaan puhumaan suoraan Klausin pussiin. Vuorovaikutustilanne aktualisoitui Klausin uuden tavoitteen mukaiseksi, koska Klaus muutti pelin sääntöjä Mečiarin tätä ymmärtämättä. Klaus oli ilmeisesti todennut, ettei umpikujasta ole enää muuta tietä pois, ja tullut siihen johtopäätöksen, että tšekkien on aika tehdä oma ratkaisunsa ja siirtyä omana itsenäisenä valtioon eteenpäin uudistusten tiellä. Klaus pystyi esiintymään tilanteessa enemmän valtaa omaavana osapuolena, jonka oli mahdollista tehdä omasta tulkinnastaan hallitsevampi diskurssi. Tämän jälkeen Klausin tarvitsi enää saada siitä yleisesti hyväksytty totuus. Mečiarilla ei ilmeisesti ollut riittävästi valtaa kyseenalaistaa Klausin tukinta tilanteesta, vaan hän ajautui positioon, josta ei enää ollut paluuta. Hän oli saanut enemmän kuin oli toivonut.

Mečiar ei ollut tavoitellut Slovakian itsenäisyyttä, vaan suurempaa vaikutusvaltaa yhteisessä valtiossa. Vaatimuksillaan hän aiheutti tilanteen, jossa Klaus halusi antaa Slovakialle tavoiteltua suuremman suvereniteetin. Vuorovaikutustilanne aktualisoitui tavalla, jota ei lähtökohtaisesti ollut tavoiteltu. Siinä avautui tila kahdelle itsenäiselle valtiolle, mikä merkitsi samalla yhteiselon päättymistä. Klaus omaksui keskustelujen seurauksena uudenlaiseen ideologiaan – itsenäisen valtion tavoitteluun. Tämä näyttäytyi ensin Mečiarin tavoitteena, mutta neuvotteluiden myötä siitä syntyi Klausin tavoite.

Vaikka neuvottelujen suunta oli jo vahvasti kallistunut kahden itsenäisen valtion puolelle, lehdistölle päin siitä ei kerrottu suoraan. Ensisijainen uutinen oli Klausin ja Mečiarin valinta tasavaltojensa hallitusten pääministeriehdokkaiksi. Mečiar kiitteli Klausin valintaa viisaaksi askeleeksi, joka johtaa hyvään yhteistyöhön tšekkien ja slovakien välillä. Klaus ei kuitenkaan malttanut omassa lausunnossaan olla mainitsematta Mečiarin lipsahdusta, jonka sävyä voisi pitää taustat tuntien jopa hieman piikittelevänä.

”Delegaatio keskusteli budjetista ja ODS pani merkille, että HZDS kannatti konfederaation kirjaimellista periaatetta: kukin vastaa omistaan.” (LN 18.6.1992: 1)

ODS:n mukaan neuvotteluissa ei ollut sovittu kontrolloidusta erosta, vaan pienennetty liittohallitus johtui slovakiosapuolen päättäväisestä halusta saavuttaa kansainvälisoikeudellinen subjektiviteetti ja poistaa itsensä federaatiosta. Liittohallituksen tehtävä oli hallita maata ja estää kaaoksen syntyminen, jotta riski villistä erosta ja tyhmyydestä saataisiin pienennettyä. HZDS arvioi jakamishysterian päättyneen näihin neuvotteluihin, sillä neuvottelijoilla ei edes ollut valtakirjaa jakamiseen. (RP 19.6.1992: 1-2.) Asetelma on sikäli mielenkiintoinen, että ODS pyrki esiintymään valtion pelastajana ja slovakien villin valtion hajottamishalun hillitsijänä, vaikka HZDS ei edes uskonut omaavansa mandaattia valtion hajottamiseen. ODS jätti Klausin roolin Mečiarin puheiden tulkitsijana ja eropäätöksen kiihdyttäjänä täysin huomioimatta ja antoi lausunnollaan ymmärtää, että he olisivat edelleen pitäneet tiukasti kiinni yhtenäisestä valtiosta. Neuvottelujen lopputuloksesta huolimatta Mečiar kuitenkin halusi ainakin vielä julkisuudessa antaa vaikutelman siitä, että konfederaation mahdollisuus olisi vielä olemassa.

”Slovakiosapuolen mielestä se [liittohallitus] voisi toimia vielä konfederaation perustamisen jälkeenkin, kuitenkin sillä poikkeuksella, että kummallakin olisi omat ulkoministerit.” (LN 18.6.1992: 2)

Mečiarin kannalta tilanne ei ollut oletettavasti mennyt toivotulla tavalla. Slovakialla oli nopeassa itsenäistymisessä todennäköisesti enemmän menetettävää kuin saavutettavaa. Itsenäistymisen kautta Slovakia kyllä saavuttaisi niitä tavoitteita, joita Mečiar oli pitänyt yllä, mutta lopputulos ei olisi yhtä turvattu kuin alkuperäinen suunnitelma. Tästä syystä Mečiar ei varmastikaan halunnut vielä julkisesti tunnustaa oman tavoitteensa kaatuneen neuvotteluissa. Hän oli onnistunut saamaan tietynlaisen voiton, mutta ei sillä tavalla kuin hän itse oli ajatellut.

Tšekkoslovakian jakamisella ei ollut suuren yleisön tukea, joten Klaus koki tarpeelliseksi korostaa perustuslaillisen päätöksen kiireellisyyttä taloudellisista syistä johtuvaksi ja haki samalla politiikalleen suuren yleisön luottamusta kääntämällä huomion kärsiviin kansalaisiin. Mečiar oli aiemmin päässyt käyttämään Klausin talouspuheita merkinä kylmästä suhtautumisesta pehmeämpiä arvoja kohtaan, mutta nyt Klaus pääsi tuomaan esiin huolensa koko maan kansalaisten tilanteesta.

”ODS edellyttää nopeaa päätöstä perustuslaillisessa kysymyksessä, koska Tšekkoslovakian ihmiset eivät voi elää epävarmuudessa. Taloudellinen transformaatio kärsii tästä vakavasti ja se ei ole meidän kenenkään intresseissä.” (Dengler 18.6.1992: 2)

Molempien osapuolten oli tärkeää edelleen näyttää hallitsevansa diskurssia ja näyttäytyä valta-aseman omaavilta toimijoilta. Kumpikaan ei ollut saavuttanut ensisijaista tavoitettaan neuvotteluissa, mutta kumpikaan ei halunnut näyttää suurelle yleisölle epäonnistumistaan.

Politiikassa valta-asemaa pitää puolustaa koko ajan ja epäonnistuminen voi käydä kalliiksi. Kolmansien neuvottelujen jälkeen näytti siltä, että Klaus saavutti niissä enemmän. Tilanne vaati ilmeisesti ihan hänen mielestään nopeita toimia ja slovakit yrittivät hidastaa niitä. Tšekille oli yksinkertaisinta ja kannattavinta lähteä omille teilleen ja se saatiin aikaan Mečiarin suurten vaatimusten ja puolihuolimattomien kommenttien yhteistyönä. Klaus kuitenkin varoi tuomasta tätä julkisuuteen saavutettuna voittona. On vaikea sanoa, pitikö hän tätä varsinaisena neuvotteluvoittona vai puhtaasti tilanteen sanelemana pakkona.

4.2.4 Brnon poliittinen sopimus

Vaikka kolmas neuvottelukierros oli antanut esimakua tulevasta, lopullinen ratkaisu nähtiin neljänsissä neuvotteluissa, joissa todettiin, että Tšekkoslovakian jakaminen on ainoa asia, josta pystytään pääsemään yhteisymmärrykseen. Neuvottelujen tuloksena syntyi yhdeksänkohtainen poliittinen sopimus, joka käytännössä sisälsi suunnitelman valtion jakamiselle. Sopimuksesta kävi ilmi myös päivämäärä, jolloin jako tulee tapahtumaan. (Rychlík 2002: 284-285, Rychlík 2012: 606, Stein 2000: 205.) Tilanteen rauhoittamiseksi molemmat osapuolet kuitenkin vakuuttelivat, ettei lopullista valtion jakautumispäätöstä ollut tehty ja federaation kohtalosta tultaisiin vielä neuvottelemaan. (Rychlík 2012: 606–607.) Sopimuksen mukaan kansallisten parlamenttien tulisi tehdä päätös federaation tulevaisuudesta syyskuun loppuun mennessä (Wolf 1998: 72). Vaihtoehtoisia toimintatapoja jäi jäljelle kaksi: desentralisoitu federaatio tai valtion jakaminen. Näistä valtion jakaminen näytti todennäköisemmältä vaihtoehdolta. (Vodička 2003: 233.)

Lehdistö näytti rauhoitteluyrityksistä huolimatta nyt ymmärtävän, mistä oli päätetty. *Lidové Noviny* (22.6.1992: 1) otsikoi neuvotteluiden jälkeen: ”Portti erolle avattu!”. ODS:n Macek yritti vakuutella, ettei tilanteen tarvitse välttämättä johtaa valtion jakamiseen. Jos molemmat päättävät jatkaa yhteistä valtiota, liittohallitus antaa vain uuden ohjelmajulistuksen. Jos taas molemmat osapuolet päättävät lakkauttaa federaation, siitä tehdään liittoparlamentille yhteinen ehdotus. Mečiar näki solmitun sopimuksen lähinnä valtion toiminnan jatkumisen turvaajana. Yhteisen valtion lopusta ei hänen mukaan ollut vielä kyse:

”Ensimmäinen [riski] oli se, ettemme saa ylipäättään tehtyä sopimusta ja valtiossa syntyy perustuslaillinen kriisi. [---] Se merkitsi sitä, että liittovaltio epäonnistuu sisältä käsin. Sen halusimme estää ja se onnistui. [---] Kun kaikki odottivat, että kaikki kaatuu ja loppuu tänään, niin haluan sanoa heille, että vain työskentelyvaihe on loppu, mutta se ei vielä ole valtion loppu.” (Minárik 22.6.1992: 3)

Tämä näkemys kelpasi myös Klausille tilanteen selittäjäksi, mutta hän lisäsi vielä oman realistiselta kuulostavan tulkintansa neuvottelujen mahdollisuudesta. Hän tuntui olevan joko

aidosti pahoillaan tilanteen saamasta käänteestä tai halusi vedota ihmisten tunteisiin ottamalla täyden vastuun toimistaan, joihin hänet oli pakotettu. Hän esiintyi tilanteessa vahvana vastuunkantajana, vaikka lopputulos ei ollutkaan hänelle mieluinen. Tällä tavalla hän onnistui ikään kuin etäännyttämään itsensä varsinaisesta päätöksenteosta, vaikka hän oli todellisuudessa ollut siinä hyvin aktiivinen ja määräävä osapuoli.

”Luulen, että olemme tehneet maksimissaan sen, mikä oli mahdollista. Tiesimme, ettei ole mahdollista saavuttaa mitään enempää kuin tämä korkein yhteinen mielipiteiden nimittäjä. Se oli kova työ ja se tuli tehtyä.” (Minárik 22.6.1992: 3)

”Monet asiat, jotka se [sopimus] sisältää, tein kuitenkin raskain sydämin.” (LN 22.6.1992: 1)

”Poliitikkona minun täytyy kuitenkin sanoa, että tein sen parhaan tietoni mukaan ja tietoisesti.” (Minárik 22.6.1992: 3)

Hän halusi antaa omasta puolueestaan kuvan, joka teki kaikkensa yhteisen valtion säilyttämisen puolesta, mutta slovakiedustajille ei kelvannut mikään tarjottu.

”Teimme kymmenkunta esitystä kompromissiksi, mutta kaikki kariutuivat yhteen pisteeseen: vaatimukseen kansainvälisoikeudellisesta subjektiviteetista. Se oli absoluuttinen vaatimus.” (LN 22.6.1992: 1)

Tutkimuskirjallisuuden perusteella vaikuttaa siltä, että Klaus tosiaan pyrki ehdottamaan hallitusneuvotteluiden aikaan Mečiarille erilaisia kompromissiratkaisuja, joiden hyväksyminen olisi voinut johtaa federaation säilyttämiseen. Mečiar kuitenkin linnoittautui Klausia selvästi tiukemmin omaan argumentaatiopositioonsa, eikä ollut valmis liikahtamaan sieltä tuumaakaan. Ilmeisesti Slovakian huonot kokemukset yhteiselosta Tšekkoslovakiassa pitivät hänet härkämäisesti kiinni mahdottomissa vaatimuksissa mm. kansainvälisoikeudellisesta subjektiviteetista. Hän ei halunnut profiloitua poliitikkona, joka antaa tšekkien taas kävellä ylitseen, vaan piti kiinni omasta kannastaan niin kauan, että koko yhteinen valtio lopulta katosi alta. Klaus pystyi tässä tilanteessa esiintymään rationaalisen järjen äänenä antaen ymmärtää, että slovakit tavoittelevat järjettömyyksiä.

”Anteeksi nyt vain, mutta maailmassa ei ole olemassa yhtään konfederaatiota. Meillä tulee olemaan joko yhdistetty valtio tai kaksi itsenäistä. Konfederaatio on mahdollista muodostaa ainoastaan yhdistämällä kaksi valtiota, mutta ei koskaan toisesta suunnasta eli jakamalla valtio.” (RP 24.6.1992: 1)

4.3 Käytännön toimet kohti Tšekkoslovakian jakautumista

Hallitusneuvottelut saatiin päätökseen ennen heinäkuun alun presidentinvaaleja, mutta uutta presidenttiä ei saatu valittua, koska HZDS kieltäytyi tukemasta Havelia. Mečiar tunki henkilökohtaista epäluuloa Havelia kohtaan, kun taas ODS:lle Havel oli ainoa mahdollinen ehdokas. Havelilla oli mahdollisuus pysyä virassaan kolme kuukautta vaalien jälkeen, jolloin valta siirtyisi liittohallituksen pääministerinä toimivalle ODS:n Jan Stráskýlle. ODS:lla ei siis ollut asian kanssa kiire, koska presidentin valta siirtyisi lopulta sen käsiin. (Rychlík 2002: 287, Rychlík 2012: 609.) Žákin (1995: 263–264) mukaan Mečiarin mahdollisuudet kompromissiratkaisuun tšekkien kanssa hävisivät viimeistään tämän episodin myötä. Tämän voi aistia sekä puolueen että Klausin lausunnoista. Havel nautti tšekkien silmissä suurta suosiota ja luottamusta, joten tilanne avasi uuden mahdollisuuden perustella valtion jakamisen välttämättömyyttä kansalaisten suuntaan. Klausin mielestä tämä kuvasti sitä, kuinka slovakit olivat jo käytännössä irtautuneet yhteisestä kuvitellusta yhteisöstä, eikä kansallisuuksilla enää ollut yhteistä käsitystä jaetusta ykseydestä.

ODS: ”Havelin valitsematta jättämättömyys on yksi syy perustellulle sivistyneelle erolle.” (LN 7.7.1992:1)

Klaus: ”Tämä maa ei ole enää se, mikä se oli menneisyydessä. Sen kutsuminen Tšekkoslovakiaksi ei ole enää paikallaan. Todiste siitä on se tosiasia, ettei ollut poliittista tahtoa valita Havelia uudelleen federaation presidentiksi.” (Perknerová 21.7.1992: 3)

Heinäkuun puolivälin tienoilla Tšekin kansallisneuvosto totesikin kokouksessaan, että Tšekin tulee valmistautua itsenäisen Tšekin valtion perustamiseen (ČNR 13.7.1992). Slovakian kansallisneuvosto ei vastaavaa lausuntoa antanut, mutta hyväksyi joitain päiviä myöhemmin suvereniteettijulistuksen (*deklarace o svrchovanost*), jossa puolustettiin Slovakian kansan luonnollista itsemääräämisoikeutta. Mečiar vakuutteli kyseessä olevan vain symbolinen poliittinen julkilausuma, eikä perustuslaillinen toimi tai itsenäisyysjulistus. Varsinaista lainvoimaa sillä ei ollut, eikä se muuttanut Slovakian asemaa, mutta sen sisällöllä oli merkitystä Tšekkoslovakian tulevaisuuden kannalta. Heti julistuksen jälkeen Havel ilmoitti eroavansa presidentin tehtävistä, koska hän ei halunnut olla mukana hajottamassa Tšekkoslovakiaa. (Rychlík 2000: 62, Rychlík 2002: 291, Rychlík 2012: 609–610, Stein 2000: 209–210.)

Suvereniteettijulistuksen jälkeen Mečiar esiintyi voitonriemuisena nationalisista retoriikkaa käyttäen, mutta varoi asettamasta liikaa raja-aitoja tšekkien suuntaan. Mečiar ei todennäköisesti ollut vielä luopunut yhteisen valtion säilyttämisestä slovakeille sopivassa muodossa. Näin ollen oli järkevää esiintyä sovittelevasti, vaikka hän halusi luonnollisesti antaa äänestäjilleen ymmärtää tuoneensa Slovakialle juuri sen, mitä oli luvannutkin. Mečiar oli siinä

mielessä hankalassa välikädessä, että hän oli luvannut äänestäjilleen tietyllä tavalla mahdollisia. Osa hänen lupauksistaan oli mahdollista toteuttaa vain itsenäisessä valtiossa, mikä ei kuitenkaan ollut toiveena ja tavoitteena ainakaan näin nopealla aikataululla.

”Tätä hetkeä olemme odottaneet yli tuhat vuotta. Ensimmäistä kertaa päätämme itse asioistamme. Julistus osoittaa Slovakian aikuistumisen asteen ja on signaali Euroopan maille, että olemme olemassa ja olemme halukkaita neuvottelemaan heidän kanssaan tasa-arvoisina. [...] Nykyinen yhteiselo tšekkiläisten kanssa toi paljon hyvää ja sitä tämän julistuksen ei pitäisi rikkoa. Tulemme puhumaan yhteisistä intresseistä. Suvereniteetti ei ole tie eristykseen.” (LN 18.7.1992a: 1)

Mečiarin antama lausunto suvereniteettijulistuksen yhteydessä kertoo kuitenkin omaa kieltään uuden kuvitellun yhteisön syntymisestä. Kansakunnat ovat poliittisia kuviteltuja ihmisen luomia yhteisöjä, jotka ovat historiallisia, rajallisia ja täysivaltaisia. Mečiar korostaa lausunnossaan Slovakiaa päätösvaltaisena omana kokonaisuutenaan. Hän luo lausunnollaan yhteisölle rajat kuvaamalla sen, ketkä kuuluvat sen sisälle ja ketkä ulkopuolelle. Hän kuvaa slovakien yhteistä tuhatvuotista historiaa ja odotusta sekä kertoo selvästi jonkin asian juuri muuttuneen slovakien historiassa.

Mečiar ei yllätynyt Havelin irtisanoutumisesta, mutta piti ajoitusta ikävänä. Hän ei kuitenkaan halunnut uskoa sitä reaktioksi suvereniteettijulistukseen, koska presidentti oli juuri onnitellut häntä. (LN 18.7.1992b: 3.) Mečiar pyrki kommentillaan irrottautumaan suvereniteettijulistukseen liittyvistä kielteisistä mielikuvista ja neutralisoimaan tilanteen, vaikka Havel olikin ilmoittanut eroavansa nimenomaan tästä syystä. Asioiden täytyy olla kunnossa, kun kerran presidentti on onnitellut häntä aivan normaalisti tärkeällä hetkellä. Mečiar yritti argumentoida tilanteessa kahteen suuntaan: toisaalta hän halusi korostaa antaneensa slovakkeille juuri sitä, mitä he olivat toivoneetkin, mutta samalla luoda mielikuvaa siitä, ettei mikään ollut varsinaisesti muuttunut, vaikka suvereniteettijulistus oli toki ratkaiseva askel kuvitellun yhteisön muodostumisessa omaksi erilliseksi kokonaisuudekseen.

Klaus arvioi, ettei Slovakian suvereniteettijulistus sinänsä aiheuttaisi mitään laillista muutosta, mutta katsoi sen olevan merkittävä signaali, sillä julistustekstissä puhuttiin ainoastaan Slovakiasta ja Euroopasta, eikä ollenkaan Tšekkoslovakiasta. (LN 18.7.1992c: 3.) Havelin irtisanoutumista hän piti oikeana askeleena ja katsoi sen loogiseksi avaukseksi perustuslaillisessa kriisissä (RP 18.7.1992: 2). Klausin tavoitteiden kannalta tilanne muuttui suotuisaksi, sillä Slovakian suvereniteettijulistuksen jälkeen hän pystyi johdonmukaisesti jatkamaan sen mielipiteen esittämistä, että Slovakia on se, joka haluaa irti yhteisestä valtiosta. Suvereniteettijulistus puhui konkreettisena tekona selvempää ja vahvempaa kieltä kuin aiemmin tapahtunut Tšekin kansallisneuvoston varautuminen itsenäisen valtion perustamiseen.

Havelin irtisanoutuminen vielä korosti slovakkien vastuuta valtion hajottamisesta ja vahvisti Klausin sanomaa.

”Slovakian suvereniteettijulistuksen Tšekin hallitus ymmärtää pohjimmiltaan poliittisena tekona. Se oikeuttaa selvittämään itsenäisesti toimivan Tšekin tulevaisuutta.” (LN 23.7.1992:1)

Mečiar puolestaan pyrki korostamaan slovakkiopuolen syyttömyyttä. Hän oli kompastunut tilanteeseen, jossa hän oli saamassa täydellisen suvereniteetin, mutta aivan liian nopeasti. Mečiarin lausunto slovakeille liian nopeasta muutoksesta pitää varmastikin paikkansa ja toiveissa oli huomattavasti hitaampi eteneminen. Kumpikaan osapuoli ei selvästikään halunnut kantaa syyllisyyden taakkaa valtion hajottamisesta ja poliittisesti oli erittäin tärkeää löytää syyllinen.

”Tšekkiosapuoli kehittelee valtavaa painetta, jotta tapahtuisi välitön valtion jakautuminen. Siihen Slovakia ei ole valmistautunut. Slovakian valtio työskentelee kovasti sen puolesta, että selviytyisi tilanteesta, jos sellainen välitön valtion jakaantuminen tapahtuisi.” (RP 9.7.1992: 2)

Havelin mielestä valtiota ei voinut jakaa ilman kansanäänestystä. Samaa mieltä oli sekä tšekki-että slovakkioppositio, mutta Havelin irtisanoutuminen presidentin tehtävistä teki valtion jakamisen ilman kansanäänestystä todennäköisemmäksi. Kansallisneuvostojen hyväksynnän katsottiin riittävän, sillä kansanäänestys voisi aiheuttaa vahinkoa federaatiosta irti haluavalle tasavallalle. (Rychlík 2012: 607–608, Žák 1995: 263–264.) Erityisesti Klaus perusteli useaan otteeseen, miksi kansanäänestystä ei pidä järjestää. Siitä kieltäytyminen ei ollut omiaan lisäämään kansansuosiota, joten hänen täytyi pystyä perustelemaan näkemyksensä hyvin kansalaisille. Hän piti kysymystä ensinnäkin niin monimutkaisena, ettei sitä voitaisi ratkaista kattavasti kansanäänestyksellä. Toisekseen hän vertasi tilannetta aiempiin historian suuriin tapahtumiin, jotka oli päätetty ilman kansanäänestystä. Perusteluissaan hän korosti erityisesti poliitikkojen asiantuntemusta, roolia ja vastuuta päätöksentekijöinä.

”Olen ollut alusta asti kansanäänestysfetissiä vastaan. Siitä syystä, ettei se ole ainoa vaihtoehto, mutta myös siksi, että uskon aika vähän kansanäänestyksen tulokseen. Olen sitä mieltä, että vastaus yhteen kysymykseen ei ole koskaan kykenevä antamaan vastaukseen koko syvyyttä, mitä neuvottelumme tarvitsisivat.” (Dengler 27.6.1992: 1)

”Usko federaation ylösnousemukseen kansanäänestyksellä on vain naiiviutta ja unelmointia.” (RP 31.7.1992: 2)

”Tšekkoslovakia perustettiin vuonna 1918 ilman kansanäänestystä ja jaettiin natsien toimesta maaliskuussa 1939 yhtä lailla ilman kansanäänestystä. Myös federaation perustaminen vuonna 1968 tapahtui ilman kansanäänestystä.” (RP 14.8.1992: 13)

4.3.1 Heinäkuun jatkoneuvottelut

Kesäkuussa päättyneitä neuvotteluita jatkettiin Bratislavassa (22.–23.7.1992) ja Brnossa (26.8.1992). Suvereniteettijulistuksen jälkeen HZDS yritti keskeyttää tai ainakin hidastaa valtion jakautumista, sillä se ei ollut vielä luopunut konfедераatioajatuksestaan. Heinäkuun neuvottelut olivat HZDS:n yritys saada ODS taipumaan konfедераation tai unionin puolelle. Slovakit eivät vielä tunteneet olevansa valmiita itsenäisyysjulistukseen ja halusivat saada itselleen lisää aikaa ja hyötyä olemassa olevasta federaatiosta. ODS ei tuntenut enää kiinnostusta eikä luottamusta HZDS:aa kohtaan ja pelkäsi hidastelun aiheuttavan taloudellisia ongelmia ja tappioita tšekkiläisille veronmaksajille, joten se vaati nopeaa ja täydellistä jakautumista tarjoten Mečiarille vain federaatiomahdollisuutta (Pacner 2012: 647, Rychlík 2000: 62, Rychlík 2012: 610, Žák 1995: 263.)

Klausin mielestä tilanne näyttäytyi selvänä ja hän kertoi julkisesti päivämäärät, mihin mennessä valtion lakkauttamiseen liittyvät asiat pitää hoitaa. Tämä viesti siitä, että hänen osaltaan asia oli loppuun käsitelty ja ratkaisu oli tehty. Enää piti hoitaa muodollisuudet kuntoon. Hän oli tilanteessa vahvemmassa asemassa, koska hän oli saavuttamassa suhteellisen nopealla aikataululla oman muuttuneen tavoitteensa, mutta Mečiarin piti kaikin keinoin voittaa itselleen lisää aikaa, koska hän oli vaatimuksillaan ajautunut tilanteeseen, johon ei ollut tarkoitus ajautua ainakaan tällä aikataululla. Klausin näkökulmasta ODS:n tärkeimpänä tavoitteena oli sillä hetkellä federaation lakkauttamisprosessin legitimoiminen (RP 24.7.1992a: 1-2, RP 24.7.1992b: 2).

”[T]oivoisimme, että liittokokous hyväksyisi lain federaation lakkauttamisesta tänä vuonna 30.9. mennessä. [---] Emme voi peitellä sitä, että toinen merkittävä päivämäärä on 31.12.1992 eli hetki, jolloin loogisestikin päättyy tämän vuoden valtionbudjetin maksaminen [...]” (RP 24.7.1992a: 1)

Mečiar ei halunnut uskoa Klausin aikataulun olevan mahdollinen, koska asiaan liittyi vielä monta erilaista vaihetta. Mečiarin aiempien lausuntojen perusteella oli selvää, ettei Slovakiassa ollut kiire federaation lakkauttamiseksi. Hänen kannaltaan oli siis tärkeää luoda mielikuva siitä, että Klaus tavoittelee aivan liian nopeita ratkaisuja näin isossa asiassa ja horjuttaa Klausin asemaa yhteisistä asioista kiinnostuneena poliittisena vastuunkantajana.

”Määräaika 30.9. tulee liian pian. Siihen ei ole mahdollista ehtiä näin lyhyessä ajassa.[---] Me puhumme prosessista ja etenemisestä, emme aikahorisontista.” (RP 24.7.1992b: 2)

Klaus kertoi, että heinäkuun neuvottelujen tuloksena saatiin sovittua tulliliiton muodostamisesta, tavaroiden ja palveluiden vapaakauppa-alueesta ja alueesta, jolla tuotannontekijät, työvoima, raha ja pääoma voivat liikkua vapaasti. Yhteistä valuutta-aluetta

hän piti hankalana vaihtoehtona, koska se vaatisi globaalisti yhteensopivaa budjetti- ja finanssipolitiikkaa. Neuvotteluissa pyrittiin hänen mukaansa siihen, ettei valtion jakautuminen vaarantaisi yksityisten kansalaisten säästöjä (RP 24.7.1992a: 2.) Klausin intresseissä näytti olevan sellainen sopimus, joka hyödyttäisi taloutta, mutta ei sitouttaisi Tšekkiä riippuvaiseksi Slovakian taloudesta. Hän pyrki esiintymään itselleen luontevassa roolissaan talouden osajana ja nostamaan sitä kautta kansalaisten luottamusta tulevaisuuteen. Mečiar toi esiin kansalaisen oikeussuojan turvaamisen toisen valtion alueella, mikä kosketti ennen kaikkea slovakkeja. Molemmat vakuuttelivat, ettei Tšekkosloveniassa ole tilaa Jugoslavian kaltaiselle kriisille. (RP 24.7.1992a: 2, RP 24.7.1992b: 2.) Kansalaisille haluttiin korostaa, että suuresta muutoksesta huolimatta tilanne oli täysin hallinnassa. Ainakin tästä asiasta tuntui olevan molemmilla osapuolilla selkeä konsensus.

”Juuri Jugoslavian tilanne johtaa siihen, että pohdimme erittäin tarkkaan, miten koko prosessi pitää säädellä. Spontaaniutta ei saa päästää valloilleen, eikä kummankaan tasavallan elintärkeitä etuja päästetä uhkaamaan. [---] Tähän meidän tahdostamme riippumatta syntyneeseen pitkäaikaiseen prosessiin, joka kulmineitui tänään, yritämme löytää sellaisen säätelymuodon, joka hyvästelee Jugoslavian mahdollisuuden.” (Mečiar, RP 24.7.1992b: 2)

Vaikka aiemmin vastapuolta oli syytelty valtion hajottajiksi puolin ja toisin, äänenpainot alkoivat nyt lientyä Mečiarin tuodessa esiin, ettei syy ollut nykyisessä poliittisessä eliitissä, vaan ongelman siemenet oli kylvetty jo ennen heitä. Hän esiintyi ymmärtäväiseen ja sovitteluvaan sävyyn, eikä halunnut nostaa edes Klausia syyppääksi, vaikka Klausilla merkittävä rooli lopullisen jakautumispäätöksen leipojana olikin.

”Ensinnäkin olemme tekemisissä kaksivuotisen kyvyttömyyden kanssa yhteiselon ajatuksen löytämiseksi. [---] Se on ollut prosessi, jota voimme luonnehtia mädäntyneeksi käyteaineeksi, joka rikkoi yhteiselon tässä valtiomuodossa”. (Minárik 25.7.1992: 1)

”Tšekkoslovakian kehitys on seurausta yleisestä kriisistä, joka on kohdannut kaikkia post-kommunistisia maita demokraattisen rakenteen uudistusten ja uusien kansalais- ja kansallisuusvapauksien etsimisen seurauksena. Prosessit, jotka meillä ovat meneillään, syntyivät 74 vuoden kehityksen tuloksena.” (RP 6.8.1992: 2)

”Olisi liian suuri yksinkertaistettu ylilyönti laittaa kaikki vastuu Klausille. Neuvotteluja perustuslaillisesta järjestyksestä veti presidentti Havel ja ne epäonnistuivat. Yhtä lailla epäonnistuivat neuvottelut Tšekin ja Slovakian kansallisneuvostojen ja kansallisten hallitusten välillä. Siksi väite, että se mitä nyt tapahtuu, on Klausin talousreformien syytä, ei ole objektiivinen totuus.” (Minárik 25.7.1992: 23)

Ulkomaiselle medialle Mečiar kuitenkin kertoi tšekkien nähneen eron olevan kätevä keino päästä taloudellisesta taakasta eroon (RP 13.8.1992: 13). Lisäksi hän mainitsi kotimaiselle medialle HZDS olleen halukas etsimään toisenlaista vaihtoehtoa, mikä ei ODS:lle sopinut. Kaikesta huolimatta alkoi näyttää siltä, että vastakkainasettelun aika oli ohi, sillä oli ilmeisen tärkeää unohtaa vanhat kiistat ja säilyttää mahdollisimman hyvät suhteet tulevaisuutta silmällä

pitäen. Neuvottelut siirtyivät uuteen vaiheeseen, mikä asemoi Mečiarin position uudella tavalla. Poliittisen uskottavuuden kannalta oli tärkeää saavuttaa mahdollisimman hyvä sopimus tšekkien kanssa, sillä liian aikainen itsenäisyys tarpeettoman huonoista lähtökohdista ponnistettuna ei olisi ollut hyväksi Slovakielle, eikä myöskään Mečiarin omalle poliittiselle uralle.

”Ehdotin, että puhuisimme yhteisistä eduista. Halusimme selittää tämän intressin jossakin institutionaalisessa muodossa ja nimetä sen siinä muodossa, joka se on tai voisi olla. Valitettavasti se torjuttiin tšekkien puolelta, eikä sitä katsottu hyvällä.” (Minárik 25.7.1992: 23)

”Historiassa on erilaisia aikakausia, hyviä, vähemmän hyviä ja huonoja. Mutta koskaan ei saa unohtaa arvoja, jotka ovat kaikkein ylimpinä. Ne ovat keskinäiset suhteet, läheisyys ja yhteiselo. Valitettavasti valtiosta alkoi tulla meille fetissi näiden arvojen yläpuolelle. Tuli sitten kehitys olemaan perustuslaillisessa suunnitelmassa millainen tahansa, säilytämme tšekkiläis-slovakialaisen keskinäisyyden, keskinäisen kunnioituksen ja kulttuurin.” (Minárik 25.7.1992: 23)

Myös Klaus näki ulkomaalaiselle medialle antamassaan haastattelussa tilanteen olevan pidemmän kehityksen seurausta, mutta määritteli silti kriittiseksi tekijäksi slovakien kansalliset emansipaatiopyrkimykset (RP 14.8.1992: 13). Klaus esitti joutuneensa alistumaan slovakien yleisen tahdon alle, koska näiden järjettömät suunnitelmat olivat vaaraksi valtiolle.

”Oli valitettavasti pakko hyväksyä slovakien visio. Slovakian toiveen takana oman edustuston saamisesta Bonniin, Pariisiin ja Washingtoniin ei seiso vain Mečiar, vaan koko Slovakia.” (RP 14.8.1992: 13)

4.3.2 Elokuun jatkoneuvottelut

Elokuun neuvottelut olivat alku konkreettisille toimille valtion jakamiseksi (Rychlík 2012: 210). Jakautumispäätöksen jälkeen haluttiin varmistaa, että jako tapahtuisi rauhanomaisesti ja demokraattisesti. Uusien itsenäisten valtioiden suhteiden tuli perustua ennen jakoa tehtäviin sopimuksiin. (Pehe 1992: 84.) Neuvotteluiden tuloksena sovittiin valtion jakamisesta kolmiosaisella poliittisella sopimuksella. Jaon perustuslaillisuus taattiin kolmella eri lailla, joita olivat laki federaation lakkauttamisesta, laki omaisuuden jakamisesta ja laki seuraajavaltioiden oikeuksista. Lisäksi sovittiin raha- ja tulliliitosta, jota varten tehtäisiin omat sopimuksensa. (Stein 2000: 211, Žák 1995: 264.) Tšekkoslovakian lakkauttamispäivämääräksi sovittiin budjettivuoden päätöspäivämäärä 31.12.1992. (Rychlík 2000: 62.)

Vaikka aiemmin oli jo kuultu säyseämpiä puheenvuoroja, ennen elokuun neuvotteluja lehdistössä aloitettiin kiiwas nokittelu. Mečiar syytti ODS:aa siitä, että se oli kieltäytynyt tulemasta muihin kuin jakautumiseen tähtääviin neuvotteluihin. Hänen mielestään HZDS oli yrittänyt kovasti hillitä valtion jakautumista, muttei voinut enää taata, ettei tilanne olisi

riistäytynyt käsistä. (LN 25.8.1992a: 1.) Klaus taas epäili HZDS:lla olevan suuria sisäisiä ongelmia tai halu viivyttää asioita (LN 25.8.1992b: 1.) Molemmat joko aidosti pelkäsivät toisen osapuolen ryhtyvän omiin ratkaisuihinsa tai halusivat vierittää vastuun epäsuositusta päätöksestä toisen syyksi tai antaa sen mielikuvan, ettei toiseen osapuoleen voinut asiassa luottaa.

”Neuvottelematta voi olla kahdestakin syystä. Enkä ole vielä varma, mikä syy on oikea. Ensimmäinen voi olla se, että HZDS on tyytyväinen status quohon eli onnistumiseensa löyhentää federaatiota. Slovakkiosapuoli voi mielellään kuluttaa loputtoman pitkästi aikaa tässä epäselvässä tilanteessa. Toinen hypoteesi on täysin päinvastainen. Slovakit voivat olla täysin toisenlaisen paineen alla kuin meistä näyttää ja se voi avata oven nopeutetulle matkalle kohti yksipuolista, yksisuuntaista ja epäsynkronoitua askelta – ja se on huono asia, jos kyse on tästä.” (Klaus, LN 25.8.1992a: 1,16)

Elokuun neuvottelujen lopputulos ei muuttanut tilannetta ja *Rudé Právo* (27.8.1992: 1) pääsi otsikoimaan jakaantumisen päivämäärälleen: ”ODS ja HZDS sopivat Brnossa: 1.1.1993 syntyy kaksi valtiota.” Vaikka ennen neuvotteluja tilanne olikin kuumentunut julkisuudessa, neuvottelujen päätyttyä kumpikin osapuoli vakuutteli, että maiden suhteet tulevat olemaan helpot ja hyvät. Näiden neuvottelujen jälkeen tilanne alkoi varmastikin olla jo sen verran selvä, että oli tullut aika rauhoittua ja valmistautua tulevan eron muodollisuuksien hoitamaiseen.

”Uskon erittäin yhteistyökykyisiin ja helppoihin tšekkiläis-slovakialaisiin suhteisiin, jotka tulevat olemaan kuin ulkosuhteet, mutta toisenlaiset kuin muuhun maailmaan.” (Klaus, RP 28.8.1992: 3).

”Tšekkoslovakian poliittinen jakaminen kahdeksi subjektiksi ei tarkoita Slovakian ja Tšekin yhteiselon loppua.” (Mečiar, RP 31.8.1992: 2)

4.3.3 Syyskuun lainsäädännöllinen valmistelu

Slovakia ratifioi syyskuun alussa oman perustuslakinsa, mikä tarkoitti käytännössä yhteisen valtion lakkaamista. Se oli itsenäisen valtion perustuslaki, vaikka osan lainsäädännöstä oli määrä astua voimaan vasta tammikuun alusta 1993. (Žák 1995: 264–265.) Osa tšekkipoliitikoista tulkitsi perustuslain ratifioinnin haluna erota vapaaehtoisesti federaatiosta, vaikka Slovakian kansallisneuvoston puhemies Ivan Gašparovič korosti lain sisältävän suhteet Tšekin tasavaltaan ja mahdollistavan yhteisen valtion jatkuvuuden (Rychlík 2012: 611). Valtion jakautumista jarrutti nimittäin liittokokous, joka hylkäsi hallituksen lakiesityksen federaation lakkauttamisesta. Valtion jakamisen valmistelua kuitenkin jatkettiin, vaikka oppositio alkoi vaatia kansanäänestystä. (Žák 1995: 265.) Liittohallitus hylkäsi opposition vaatimukset, sillä valtion purkamisessa oli menty jo niin pitkälle, ettei paluuta enää ollut (Rychlík 2000: 63). Kansanäänestyksen pelättiin pahimmillaan jopa suistavan maan jugoslavia-laistyypiseen kriisiin (Innes 2001: 194).

Klaus oli monta kertaa perustellut kansanäänestyksen turhuuden ja ottanut tiukasti kantaa sitä vastaan. Klausin kommenteissa on harvoin havaittavissa selkeää turhautumista tai raivostumista, mutta kansanäänestys oli selvästi hänen kipukohtansa, jonka hän halusi välttää kaikin keinoin. Kansanäänestys ei olisi todennäköisesti tuottanut toivottua tulosta, mikä olisi varmasti saattanut poliittisen toiminnan täydelliseen pattitilanteeseen. Klaus reagoi erityisen kiivaasti siihen, että kansalaisaktivistit olivat keränneet suuren määrän allekirjoituksia kansanäänestyksen järjestämisen puolesta.

”Minä en nimenomaan hyväksy teidän käyttämääne monikon ensimmäistä persoonaa: me kansalaiset. Millä röyhkeydellä te anastatte itsellenne oikeuden sanoa noin? Kuka teille on antanut tuollaiseen mandaatin? Meidän [ODS:n] pikkumandaattimme tässä maassa on 35%. Teistä se näyttää niin kovin kovin vähäiseltä. Meistä se vaikuttaa tarpeeksi isolta siihen, että vedimme neuvottelut mitä suurimmalla vastuullisuudella, tarkkaavaisuudella ja työllä. [---] Te, joilla on 0% tästä mandaatista, käyttätte röyhkeästi monikon ensimmäistä persoonaa.” (RP 17.8.1992: 2).

Suyskuussa käytiin kiivaita neuvotteluita myös valtion omaisuuden jakamisesta. Mečiar poistui vihastuksissaan eräistä neuvotteluista kokonaan, mikä sai lehdistön kyselemään, sulkiko tämä kokonaan ovet omaisuudenjakolailta (RP 29.9.1992a: 1). Klaus esiintyi tämä jälkeen lehdistölle ottaen maltillisen valtiomiesmäisen roolin paheksuen Mečiarin käytöstä sekä epäillen slovakkipoliitikkojen ammattitaitoa ja luotettavuutta.

”Luulen, että hänellä oli vielä muita tavoitteita, mutta olisi lapsellista salata, etteikö se olisi ollut voimakas erimielisyyden ilmaisu ehdotettuun ratkaisuun. Mečiar dramatisoi federaation omaisuudenjako-ongelman, eikä sitten päästy mihinkään lopputulokseen. Liittohallituksen slovakki edustajat eivät olleet tarpeeksi perehtyneitä ja esittivät ehdotuksen federaation omaisuuden jakamisesta, jota ei ehkä ollut hyväksytty Slovakian poliittisen johdon puolelta. Se on minusta erittäin huolestuttava asia.” (RP 29.9.1992a: 2.)

Mečiar itse antoi ymmärtää, että hänen mielipiteensä oli sivuutettu kaikessa, eikä tšekiosapuoli ollut valmistautunut neuvotteluihin riittävällä tavalla ja kunnioituksella, vaan suhtautui slovakkiin tarpeisiin alentuvasti. Mečiar esiintyi tšekki lehdistössä usein väärinymmärrettyinä ja väärinkohdeltuna, mikä voi olla lehdistön tulkinta tilanteesta, mutta myös Mečiarin keino osoittaa, että kyseessä on sama historiallinen jatkumo tšekki dominoinnista ja slovakki heikommasta neuvotteluasemasta. Oletettavasti kummallakaan osapuolella ei ollut malttia toisen kuuntelemiseen ja ymmärtämiseen, sillä Suda (1995: 123) kuvaa Prahan ja Bratislavan välistä neuvottelutilannetta kuurojen väliseksi dialogiksi.

”Kysyin, säilyttäisimmekö joitain yhteisiä instituutioita tai yhteisesti rakennettua puolustusta. Tätä ei kuitenkaan hyväksytty. Kun kerran Tšekki ei halua tehdä meidän kanssamme mitään, ehdotin, että hyväksyisimmekö ainakin sopimuksen, ettemme hyökkää toisiamme kohti. Tätäkään ei hyväksytty. Toinen neuvottelemamme asia liittyi omaisuuden jakoon. Tšekki edustajat ilmoittivat, [...] että mikä on Tšekki mailla, jää Tšekille ja mikä on Slovakian mailla, jää Slovakialle. Se omaisuus on merkittävästi epätasapainossa. Olen valmis jatkamaan neuvotteluita, jos he ovat valmiina neuvottelemaan aidosti, rauhallisesti ja ymmärrettävästi. Lastenleikkejä en aio kuitenkaan jatkaa. Siihen minulla ei ole aikaa [...]. (RP 29.9.1992a: 2)

Mečiar yritti jälleen kerran kehitellä myös toisenlaista ratkaisua Tšekkoslovakian säilyttämiseksi tai ainakin hidastaa jakautumiskehitystä. Hän korosti lehdistölle, ettei lakia federaation lakkauttamisesta olisi mahdollista hyväksyä yksinkertaisella enemmistöllä, sillä päätös tulisi olemaan kansainvälisesti kiistanalainen, koska siltä puuttui laaja poliittinen tuki ja se menettäisi uskottavuutensa kansalaisten silmissä (RP 29.9.1992b: 2).

”HZDS ehdottaa metodia, kuinka tuleviin suhteisiin päästään: sovitaan yhteisten intressien tasosta ja suhteista. Ei ole kyse federaation kieltämisestä, vaan muutoksesta toiselle tasolle. HZDS on vakuuttunut, että ennen lakkautuspäätöksen hyväksymistä täytyy olla selkeä esitys, mitä sen jälkeen tulee. Jos sitä ei ole, uhkana on spontaani kehitys, joka vahingoittaa molempia tasavaltoja.” (RP 29.9.1992b: 2)

Klaus oli kuitenkin toistuvasti tuonut esiin jakautumisen väistämättömyyden, eikä nähnyt sille enää muuta vaihtoehtoa. Klaus oli päätöksensä jälkeen saanut rakennettua jakautumisesta ainoan luonnollisen ja järkevän ratkaisun. Jakautumisen tavoittelusta oli tullut hänen uusi argumentaatiopositionsa, josta hän ei enää tuntenut tarvetta liikkua muihin suuntiin. On mahdollista, ettei hän aidostikaan tiennyt vaihtoehtoista tapaa, mutta hän onnistui esittämään tilanteen täysin vaihtoehdottomana.

”He [ulkomaalaiset] kysyvät, onko vielä olemassa jokin mahdollisuus estää se. Minä vastaan: jos tietäisin mahdollisen tavan ja voisin sen toteuttaa, sen varmasti myös tekisin.” (Dengler 4.9.1992: 2)

4.3.4 Lokakuun unionikeskustelu

Lokakuun alun liittokokouksessa oppositio ehdotti perustuslaillisen komission perustamista, joka olisi vastuussa federaation muuttamisesta Tšekin ja Slovakian väliseksi unioniksi. Ehdotus nautti monen HZDS:n edustajan suosiota ja se hyväksyttiin. ODS oli kuitenkin päättänyt jakaa valtion hinnalla millä hyvänsä, eikä tšekkien hallituskoalitio suostunut lähettämään edustajiaan komissioon. ODS:n ja HZDS:n välisissä kahdenkeskisissä neuvotteluissa Klaus vaati unioni- ja konfедераatiohaaveiden hylkäämistä ja sitoutumista Tšekkoslovakian jakamiseen kahdeksi itsenäiseksi valtioksi. Tähän Mečiar lopulta suostuikin. (Rychlík 2000: 63.) Loka-marraskuussa hyväksyttiin lait vallansierrosta federaatiolta tasavalloille ja omaisuuden jaosta suhteessa 2:1. Valtion jakautuminen oli enää loppusilausta vaille valmis. Enää aiemmin kaatunut lakiesitys federaation lakkauttamisesta odotti hyväksyntäänsä. (Rychlík 2000: 63, Žák 1995: 265.)

Lokakuun alussa Klaus oli tyytymätön opposition jarrutteluun ja antoi sen näkyä myös lehdistössä. Perustuslaillisen komission perustaminen ei miellyttänyt häntä ja hän kuvaili sitä jopa uhaksi demokratialle. Hän pelotteli kansalaisia vaaralla vasemmiston uudesta noususta, sillä HZDS oli saanut yhdistettyä voimiaan nimenomaan vasemmisto-opposition kanssa. Klaus otti selvästikin käyttöön kovat aseet, sillä kommunismin kaatumisesta oli vain muutama vuosi

aikaa ja vasemmistolla pelottelu toimi hyvänä tehokeinona. Klaus pyrki yksinkertaistamaan viestinsä asettamalla kansalaisten eteen ainoiksi vaihtoehdoiksi liberaalidemokraattinen talousreformien tien tai taantumisen vanhaan synkkään kommunistiseen maailmaan.

”Vasemmistoblokin jarruttelu on tunnettua, eikä se voi yllättää ketään demokraattisesti ajattelevaa kansalaista. Uutta on HZDS:n ja Tšekin vasemmiston yhdistyminen, joka merkitsee ODS:n ja HZDS:n nykyisen yhteistyön rikkoutumista. Se lähentelee vaarallisesti sitä, mitä näinä päivinä näemme ympärillämme. Tšekkivasemmiston ja HZDS:n yhteys uhkaa itse marraskuisen muutoksen [samettivallankumouksen] perustaa. (LN 2.10.1992: 1).

Klaus piti unionipuheita käsittämättöminä, sillä neuvottelujen alusta asti oli ollut selvää, etteivät tšekit missään tapauksessa hyväksy unionia, sillä se ei ole tšekkien intressien mukaista (LN 2.10.1992: 1, Perknerová 5.10.1992: 1). Lehdistö oletti tilanteen aiheuttavan hankaluuksia Klausille, mutta hän epäili nimenomaan slovakien olevan vaikeuksissa. Näiden yritykset hän kuittasi leikkeinä, erotuksena todellisesta politiikan tekemisestä. Lisäksi hän vihjasi, etteivät slovakit ole kykeneviä pitämään edes leikkiä hallinnassaan – saati sitten todellista politiikkaa. Slovakkiosapuolta aliarvioimalla hän pystyi esiintymään itse pätevänä ammattilaisena, joka ei sorru naurettavuuksiin, vaan keskittyy puhtaasti rationaalisiin ratkaisuihin.

”Se on päinvastoin slovakiosapuoli, joka on päätenyt erittäin hankalaan tilanteeseen lämmittelemällä joitain leikkejä. Se tulee nyt olemaan suurissa vaikeuksissa pitääkseen tuon leikin kontrollissa.” (Perknerová 5.10.1992: 2)

Kansanäänestys nousi tässä vaiheessa uudelleen tapetille, mikä sai Klausin perustelemaan hyvinkin kaunopuheisesti, miksi päätös kuuluu poliittiselle vastuuta kantavalle johtajalle. Selvää on, kenet hän kommentissaan mielsi valtiota ohjaavaksi vahvaksi kapteeniksi. Samalla hän sai tuotua esiin ratkaisujen kiireellisyyttä, josta hän oli johdonmukaisesti puhunut koko tapahtumaketjun ajan.

”Kun seilaamme aavalla merellä, kaikki laivassa olevat voivat opetella hoitamaan ruoria, mutta kun tulee myrsky, täytyy kapteenin ohjata. Silloin ei voi käydä väittelyä siitä, kierretäänkö laaksot ja kalliit vasemmalta vai oikealta. Olemme tilanteessa, joka lähentelee ennemminkin tuota myrskyä.” (Mitrofanov 7.10.1992: 2)

Mečiarille liittokokouksen tapahtumat olivat merkki historiallisesta onnistumisesta, jossa eri osapuolet onnistuivat yhdistymään yhteisen poliittisen tavoitteen puolesta. Enää puuttui vain pieni hyvätahdon ele tšekkien puolelta. Hän halusi haastaa tšekit yhteistyöhön, sillä siitä kieltäytyminen vahingoittaisi kansalaisia. (Minárik 6.10.1992: 1.) Klausilta ei kuitenkaan löytynyt ymmärrystä slovakien onnistumiselle, vaan hän kritisoi näitä voimakkain sanankääntein.

”En tiedä, miksi kumartaisimme slovakiosapuolen suuntaan, kun kerran heiltä puuttuu sellainen normaali rehellisyys, oikeudenmukaisuus ja neuvottelukyky, joita yleensä tapaa olla ihmisten kesken.” (Dengler & Perknerová 7.10.1992: 2)

Klausin reaktiosta voi päätellä, että hänellä ei ollut mitään haluja tekohengittää Tšekkoslovakiaa kuntoon, sillä hän oli päätöksensä asiassa jo tehnyt. Ulkomaiselle lehdistölle Klaus oli vakuutellut olevansa valmis estämään valtion jakautumisen, jos vain sellainen vaihtoehto olisi löydettävissä. Tarjottu vaihtoehto ei hänelle sopinut, joten ainoa mahdollisuus oli hyökätä lehdistössä slovakkipoliitikkoja vastaan. Asiaperusteen puutteessa hän sortuu haukkumaan vastapuolen henkilökohtaisia ominaisuuksia. Tämä kuulostaa hieman ontolta ja tarkoituksenhakuiselta, sillä periaatteessahan Mečiar on onnistunut saavuttamaan poliittisen konsensuksen ja kompromissin tšekivasemmiston kanssa, mikä kuvastaa neuvottelukykä ja halua pelastaa Tšekkoslovakia. Klausin näkökulmasta tilanne oli kuitenkin menossa aivan väärään suuntaan, joten hän esitti HZDS pettäneen ODS:n, jonka kanssa neuvotteluratkaisua ei ollut pystytty saamaan aikaan.

Puolueiden kahdenkeskisten neuvottelujen jälkeen unionihanke haudattiin ja tilanne rauhoittui. Mielenkiintoista on se, millaisia keskusteluja suljettujen ovien takana on käyty, koska varsin usein julkisuudessa nähdyt voimakkaatkin kaksinkamppailut tuntuivat kääntyvän Klausin voitoksi keskinäisten neuvottelujen aikana. Muuttunut tilanne loi jälleen kerran Mečiarille tarpeen tuoda esiin omia onnistumistaan. Hän esitti suurena voittona sen, että oli saanut estettyä tšekkejä julistautumasta itsenäisiksi ja onnistunut näin siirtämään Tšekkoslovakian jakautumista muutamilla kuukausilla. (RP 10.10.1992: 2). Hän koki myös tarvetta korostaa toimivansa edelleen slovakien hyväksi.

”En allekirjoittanut mitään, mikä olisi Slovakian intressien vastaista.” (RP 8.10.1992a: 1)

Kun asiat alkoivat taas rullata Klausin toivomaan suuntaan, hänen äänenpainonsa tasaantuivat ja slovakit nähtiin mahdollisena ja osaavana neuvottelukumppanina.

”Tapaamisen tarkoituksena oli löytää yhteinen kyky dialogiin ja hälventää joitain väärinkäsityksiä osapuolten väliltä. Se avasi mahdollisuuden, ei vain tulevalle rakentavalle yhteistyölle, vaan liittokokouksen ja liittoelinten toimivuudelle ylipäättäänkin.” (RP 8.10.1992b: 2)

Hän alkoi muistella Tšekkoslovakiaakin jopa jo kaipauksella muistuttaen samalla realiteeteista ja uusista tulevaisuuden mahdollisuuksista. Klaus halusi antaa ymmärtää, että jakautuminen olisi ratkaisu, jossa kaikki lopulta voittaisivat. Syylliseksi jakoon hän nosti edelleen slovakit, vaikka oli itse juuri vastustanut henkeen ja vereen liittokokouksessa ehdotettua ratkaisumallia.

”Vain tulevaisuus näyttää, oliko Tšekkoslovakia poikkeava kehitysvaihe vai jotain, jota tulemme muistelemaan ylpeydellä ja kaipauksella, jotain, jota ei kuitenkaan voitu pitää yhdessä.” (LN 23.10.1992: 2)

”Federaation jakautuminen tarkoittaa uutta tilaisuutta, suurempaa vapautta kaikille. Jakautuminen tarkoittaa ennen kaikkea vapautumista nykyisestä toimimattomasta federaatiosta, jossa kaksi osaa ennemminkin syyttelee toisiaan kuin tekee keskinäistä yhteistyötä, ja lopulta estää koko federaation toiminnan. Emme voineet sen jälkeen enää rakentaa jäljellä olevasta Tšekkoslovakiaa, kun omaa intressiään toteuttavat slovakit jättivät meidät.” (RP 26.10.1992: 1-2)

4.3.5 Marraskuun viimeistelyt

Marraskuun puolivälissä hallitus esitteli liittokokoukselle uuden lakiehdotuksen federaation lakkauttamisesta. Vaikka oli selvää, ettei muita vaihtoehtoja enää ollut, lakiesitys hyväksyttiin vain kansankamarissa. Lopullinen äänestys siirtyi marraskuun 25. päivälle. Tässä välissä hallituskoalitio sai suostuteltua tarvittavan määrän opposition edustajia lain taakse, jotta se menisi läpi riittävällä enemmistöllä. Lain hyväksyminen varmisti Tšekkoslovakian olemassaolon päättymisen vuoden 1992 loppuun mennessä. (Innes 2001: 204, Rychlík 2000: 63.) Žák (1995: 267) arvioi, että kaikesta tarkoituksenhakuisuudesta huolimatta poliittista eliittiä voidaan kiittää siitä, ettei voimakeinoja otettu missään vaiheessa käyttöön. Konfliktien syttyminen vältettiin ja kansojen suhteet säilytettiin, mitä voidaan pitää hyvänä saavutuksena joihinkin muihin jälkikommunistisiin maihin verrattuna. Vaikka lehdistössä käytiinkin välillä kiivasta kamppailua omien tavoitteiden puolesta, konfliktit onnistuttiin pitämään diskurssien tasolla ja palaamaan aina yhteiseen neuvottelupöytään.

Marraskuussa Mečiarkaan ei enää nähnyt tarvetta elätellä kuvitelmia vaihtoehtoisista ratkaisuisista, vaan hän vakuutti Slovakian kansallisneuvoston ratifioivan kaikki sopimukset 25.11. mennessä. Hän uskoi ensimmäisen valtion tunnustavan itsenäisen Slovakian jo viikossa. (LN 10.11.1992: 1, 16.) Tässä vaiheessa oli järkevää sopeutua olemassa olevaan tilanteeseen ja vakuuttaa, että Slovakia tulee olemaan täysin elinkelpoinen itsenäisenä valtiona. Oli tullut aika osoittaa Slovakian kyvyt ja mahdollisuudet sekä ottaa konkreettinen askel kohti historiallista kuviteltua yhteisöä nimeltä Slovakia. Mečiar oli suvereniteettijulistuksen yhteydessä pyrkinyt vahvistamaan slovakien kansallistunnetta ja yhtenäisyyttä. Nyt sille oli tulossa toden teolla konkreettista tarvetta.

”Meidän täytyy tavoitella sitä, että jokainen voisi sanoa: olen Slovakian kansalainen ja ylpeä siitä. Meidän täytyy selvittää kaikkien kansalaisten toiveet ja huolet, jotta voisimme unohtaa kiistat ja vihamielisyydet. Ottakaa kädestä naapuriamme, veli veljeä, kansalainen kansalaista, slovakki slovakiaa, jotta pystyisimme voittamaan kaiken, mikä meitä odottaa. Olemme valmiit tarttumaan kädestä eilispäivän vihollista ja niitäkkin, joista emme tänään pidä. Teemme tämän sen takia, että slovakit voittaisivat pelkonsa ennen kaikkea sisäistä hajaannusta kohtaan.” (LN 7.7.1992: 1)

4.4 Klausin ja Mečiarin erilaiset argumentaatiopositiot

Wodak (2009: 37) nostaa karismaattiset persoonallisuudet yhdeksi esimerkiksi vallan legitimoimisessa. Tällaiset henkilöt eroavat tavallisista ihmisistä, sillä heillä on poikkeuksellisia ominaisuuksia tai valtaa. Valta liittyy karismaattisten johtajien kykyihin. Sekä Klausia että Mečiaria on kuvattu karismaattisiksi ja poikkeuksellisiksi henkilöiksi. Puukon (1995: 139–141) haastattelema Mečiarin entinen puoluetoveri sosiologi Fedor Gál arvioi, että Tšekkoslovakian jakamisen kannalta Klaus ja Mečiar olivat parhaat mahdolliset henkilöt. Molemmat olivat jälkikommunististen poliittisten johtajien prototyyppejä: karismaattisia ja kompromisseihin kykenemättömiä yksinpelaajia.

Poliittiseen työhön kuuluu vakuuttelu, väittäely, voitosta kamppailu ja muiden suostuttelu omalle kannalleen (Wodak 2009: 46). Oman argumentaatioposition pönkittäminen vaatii usein kilpailevien positioiden horjuttamista (Wetherell & Potter 1992: 95–96). Poliittiselle argumentaatiolle onkin tyypillistä puolueellisuus, vastakkainasettelu sekä pyrkimys muutokseen, eikä siihen kuulu eri positioiden tasa-arvoinen pohtiminen. Tämä tulee esille oman argumentaatioposition yksioikoisena puolustuksena ja vastustajan argumenttien kääntämisenä häntä vastaan. Kekseliäisyyttä käytetään oman mielipiteen säilyttämiseksi ja kritiikiltä puolustautumiseksi. Poliittinen puhe on varmaa, eikä todellisuuden luonteesta neuvottelevaa. (Billig 1996: 186–187, Jokinen 2008: 192, Palonen 1992: 370, Perelman 1996: 158.) Tässä mielessä sekä Klaus että Mečiar olivat esimerkillisiä poliitikkoja, joille oma totuus näyttäytyi muita totuuksia tärkeämpänä. Sitä oltiin valmiit puolustamaan loppuun saakka ja korostamaan toisten mielipiteiden virheellisyyttä. Erityisesti Klausin argumentaation onnistuminen on mielenkiintoista, sillä päädyttyään jakautumisen kannalle vastassa oli suuri mielipide-enemmistö, joka hänen piti saada taakseen. Klaus pystyi luomaan niin varman näkemyksen tilanteen kiireellisyydestä, jakautumisen välttämättömyydestä ja muiden ratkaisujen mahdottomuudesta, ettei kukaan pystynyt häntä täysin kyseenalaistamaan.

”Jokaisen täytyy asettaa eteensä kaksi asiaa: mitkä ovat jakautumisen ja mitkä jakautumatta jättämisen seuraukset tässä mielipuolisessa tilanteessa.” (RP 17.8.1992: 2)

Faircloughin (2010: 31, 64, 76) mukaan interaktion säännöllisyys tarkoittaa sitä, että osallistujat käyttäytyvät ennakkoon oletetulla tavalla. Diskurssin muutos merkitsee innovaatiota ja luovuutta, jolloin asiat menevät tottumuksen tai olettamuksen vastaisesti. Muutoksen myötä ylitetään rajoja ja yhdistetään olemassa olevia elementtejä uudella tavalla. Kumpikin osapuoli tuli hallitusneuvotteluihin selkeistä argumentaatiopositioista, joita kumpikin arveli pystyvänsä horjuttamaan ja kääntämään omaksi voitokseen. Argumentoinnin jumittuessa paikalleen Klaus

muutti säännönmukaisuutta, eikä enää jatkanutkaan federaation säilyttämisen linjalla. Vaikka jo ennalta oli selvillä, että tavoitteena on toimiva federaatio tai kaksi itsenäistä valtiota, Mečiar oli tuskin kuvitellut Klausin todellisuudessa esittäneen kahta vaihtoehtoista toimintatapaa. Kroupa (2000: 236) katsookin, että yllättävintä ratkaisussa oli tšekien mielen muutos. Vuosien 1989–1992 aikana tšekit olivat suhtautuneet kaikkiin slovakien ehdottamiin federaation jakamiseen tai vallan siirtämiseen tähtääviin yrityksiin kielteisesti sekä pelänneet Slovakian nationalistisia voimia, jotka saattaisivat hajottaa valtion. Hallitusneuvotteluissa tšekit kuitenkin kääntyivät valtion jakamisen innokkaiksi kannattajiksi, kun taas slovakit alkoivat jossain määrin perääntyä vaatimuksissaan.

Jotta henkilöt pystyisivät vaikuttamaan argumentaatiopositioissaan tasa-arvoisesti, heillä täytyy myös olla tasa-arvoinen asema (Fairclough 2010: 49). Vaikuttaa siltä, että Klausilla oli tilanteessa enemmän valtaa käytössään. Hänet oli valittu hallitustunnustelijaksi, joten hän oli tehtävänsäkin kautta päättävässä asemassa. Lisäksi hänen takanaan oli historiallinen tšekien suurempi vaikutusvalta yhteisessä valtiossa. Voidaan ajatella, että slovakien syytökset tšekien suuremmasta vallasta kulminoituvat myös tässä kysymyksessä. Neuvotteluiden aikaan nähtiin tilanteita, joissa Mečiar lykkäsi neuvotteluita tai poistui niistä kesken kaiken. Klausin kanssa kahdestaan keskusteltuaan hän palasi kuitenkin aina yhteisen neuvottelupöydän taakse. Mečiar tunnusti useaan otteeseen julkisestikin kunnioittavan Klausia ja tämän mielipiteitä. Toisin päin tätä ei kuitenkaan tapahtunut.

”Klaus on Tšekin poliittisella kentällä ainoa henkilö, jonka kanssa voi neuvotella rakentavasti.”
(Minárik 6.10.1992: 1)

Fairclough (2010: 418, 420–421) määrittelee diskurssin tavaksi esittää maailma tietystä perspektiivistä käsin. Eri ryhmät voivat nähdä tapahtuman erilaisista yhteyksistä käsin, joten tiettyjä tapahtumia ei voida ymmärtää ilman laajempia ketjuja. Tšekkoslovakian tapauksessa taustahistorialla oli suuri painoarvo sille, millaisista argumentaatiopositioista hallitusneuvotteluissa lähdettiin liikkeelle. Neuvottelijat olivat periaatteessa samassa tilanteessa, jossa oli oltu jo monella eri vuosikymmenellä. Henkilöt olivat vaihtuneet, mutta sekä Klausille ja Mečiarille oli puettu omaa roolia jo valtion alkuvaiheista asti. Tietyissä mielessä molemmat olivat positionsa vankeja ja toimivat näistä lähtökohdista käsin. Osallistujien ja tapahtuman subjektiopositiot voidaan kuitenkin erottaa toisistaan, jolloin osanottajia vaihtamalla on mahdollista vaikuttaa tapahtumien kulkuun (Fairclough 2010: 426–427). Tšekkoslovakian tapauksessa ratkaisua perustuslailliseen kysymykseen ratkaisua oli kuitenkin etsitty muidenkin poliitikkojen toimesta, joten pelkkä henkilökysymykseen ei olisi tilannetta ratkaissut.

4.5 Kokemustilojen ja odotushorisonttien kohtaamattomuus

Lehečkan (2003: 89) mukaan Tšekkoslovakian jakautumisessa oli kyse tunneperäisestä tapahtumaketjusta, joka oli saanut osapuolten väliset poliittiset suhteet kriisiin jo niin pitkällä aikavälillä, ettei tilanteeseen pystytty enää löytämään ratkaisua. Molempien valtakäsitykset olivat värittyneet aiempien kokemusten ja aiemman suhdehistorian mukaisesti (Wolchik 1996: 71). Koselleckin (2004) kokemustilan ja odotushorisontin -käsitteen valossa vaikuttaa siltä, että kokemukset yhteisen valtiohistorian ajalta eivät vakuuttaneet neuvottelijoita siitä, että toimivaa ratkaisua tulevalle yhteiselolle olisi mahdollista löytää. Kansallisuuksien välinen suhde oli ollut ongelmallinen kautta valtiohistorian, eikä nopeasta kaikkia osapuolia tyydyttävästä ratkaisusta ollut toivoa. Kiireen tuntua asian ratkaisemiseksi loi neuvotteluhetkellä vallinnut pelko tulevaisuudenkuvasta, jossa valtiohallinto joutuu totaaliseen pattitilanteeseen, transitiovaiheeseen liittyvät uudistukset hidastuvat ja koko valtio luisuu kaaokseen. Sosialismin keskitetty hallinto oli pitänyt erimielisyydet pinnan alla ja tulevaisuudenkuvan yksiselitteisenä, mutta samettivallankumous antoi mahdollisuuden arvioida tulevaisuutta uudella tavalla ja kokeilla radikaalimpiakin ratkaisuja. Hallitusneuvotteluissa Klaus päätyi siihen kokemustilaan, ettei yhteinen valtio siintänyt tulevaisuudessa tarpeeksi houkuttelevana. Tšekkoslovakian tarve oli lakannut.

Krausin ja Stangerin (2000c: 305) mukaan kumpikin osapuoli huomasi, etteivät ne voimat, jotka olivat sementoineet tšekkien ja slovakkien kumppanuuden olleet enää olemassa. Saksan uhkaa ei enää ollut, eikä myöskään Venäjän hegemoniaa. Tšekkoslovakian valtio syntyi saksalaisen ja hajosi venäläisen vaikutusvallan romahduksen seurauksena. Zajac (2000: 267) arvioi, että valtio olisi pystytty säilyttämään, jos Masarykin luomaa valtion perustamisen liittyvää tausta-ajatusta olisi pystytty muokkaamaan nykytilanteeseen tarkoituksenmukaisemmaksi. Valtion syntyvaiheessa kokemustilana ja odotushorisonttina oli se, että valtion perustamisen edellytys ja sen sisäinen sekä ulkoinen turva on tšekkoslovakialaisuudessa, joka ei kuitenkaan missään vaiheessa saanut kunnolla tuulta purjeisiinsa. Hallitusneuvotteluiden aikaan ensimmäisen maailmansodan aikaiset perusteet yhteisvaltiolle eivät olleet enää voimassa. Tärkeimmältä alkuperäiseltä yhdistävältä tekijältä oli siis pudonnut pohja ja odotushorisontti oli tältä osin muuttunut. Siellä ei enää näkynyt selkeää tarkoitusta tšekkoslovakialaisuudelle.

Vaikka Musilin (1995) teoksessa useaan otteeseen mainitaankin tšekkien ja slovakkien olleen valtion jakautumisvaiheessa monilta osin lähempänä toisiaan kuin valtion perustamisvaiheessa, yhteisen valtiohistorian kokemukset eivät olleet omiaan lisäämään uskoa

siihen, että tulevaisuudessa kumpikaan osapuoli pyrki edistämään toistensa asiaa. Slovakkien odotushorisontissa oli uusi pettymys valtiosuhteen järjestämisestä, mikä todennäköisesti sai Mečiarin kamppailemaan tiukasti omasta näkökannastaan. Mečiar pystyi taitavasti käyttämään hyväkseen slovakien aiempia pettymysentunteita nostaakseen omaa poliittista kannatustaan lupailemalla suurta ja merkittävää muutosta kannattajilleen. Mečiar pystyi esiintymään henkilönä, jonka johdolla odotushorisontissa olisi nähtävillä jotain muuta kuin perinteinen pettymys.

Tšekien pelkona oli slovakien keskittyminen omaan kansalliseen kysymykseensä, jolloin kriittisessä vaiheessa oleva muutosprosessi ja reformit jäisivät toissijaiseksi. Klausin silmissä odotushorisontti alkoi ilmeisesti tästä syystä näyttää valoisammalta ilman slovakkeja. Mečiar ei enää ollutkaan oman odotushorisonttinsa hallitsija, vaan Klaus päätyi antamaan hänelle enemmän kuin Mečiar olisi edes osannut toivoa.

4.6 Tšekkoslovakia kuviteltuna yhteisönä

Tšekkoslovakia perustettiin järkiratkaisun pohjalta, vaikka tšekit ja slovakit Rychlíkin (1995b: 99) mukaan tunsivatkin hengenheimolaisuutta keskenään. Tšekkoslovakialaisuuden ideaa ei onnistuttu uuteen valtioon juurruttamaan, vaan erityisesti slovakit jäivät unelmoimaan kansakuntansa vapaudesta ja täysivaltaisuudesta. Slovakit nostivat asemansa yhteisessä valtiossa esiin aina Tšekkoslovakian valtion murroskohdissa, sillä heidän mukaansa tšekit dominoivat elämää yhteisessä valtiossa. Tämä piti yllä slovakialaista autonomiaa tähtäävää nationalismia (*autonomy nationalism*). Varsinaista separatistista nationalismia (*secessionist nationalism*) slovakien keskuudessa ei juurikaan tunnettu. (Hilde 1999: 649, 651.) Slovakit eivät täysin tunteneet olevansa selkeä osa kuviteltua poliittista yhteisöä nimeltään Tšekkoslovakia. Slovakien kokemus täysivaltaisuudesta ja vapaudesta olisi Hilden (1999: 649, 658) mukaan saavutettu tasa-arvoisemmalla ja näkyvämmällä asemalla sekä suuremmalla poliittisella itsemääräämisoikeudella. Separatistisen nationalismin puuttuessa slovaknationalismi ei voi yksin selittää valtion hajoamista, vaikka se on voinut toimia osatekijänä sille, miksi tšekit kieltäytyivät slovakien esittämisestä mallista yhteiselle valtiolle.

Kansakuntiin liittyy Andersonin (2007: 279) mukaan tietoisuus kuulumisesta sarjalliseen aikaan ja jatkuvuuden kokemuksesta. Kansakunnilla ei ole selkeää alkukohtaa, eivätkä kansakuntien kuolemat ole luonnollisia tapahtumia. Tšekkoslovakian yhdeksi ongelmaksi muodostui tšekkoslovakialaisuuden keinotekoisuus. Yhteinen historia alkoi vasta valtion perustamisesta, mikä myös määritteli tšekkoslovakialaisuuden alkamisajankohdan.

Tšekkoslovakialaisuudesta puuttui Andersonin kuvaama tietoisuus yhteisestä menneestä ja kokemus jatkuvuudesta. Valtio jakautui lopulta selkeästi kahtia, joten voidaan ajatella, ettei tšekkoslovakialaisesta kansakunnasta koskaan syntynyt todellista kuviteltua yhteisöä, koska kansalliset identiteetit säilyivät voimakkaampina. Varsinaiset kansakunnat jatkoivat olemassaoloaan itsenäisinä valtioina Tšekkoslovakian lakkaamisenkin jälkeen. Vastaavalla tavalla on käynyt panslavistisen aatteen pohjalle syntyneelle Jugoslavialle, joka on hajonnut useammaksikin erilaiseksi kuvitelluksi yhteisöksi.

Anderson (2007: 224) mainitsee yhtenä nationalismin tyyppinä virallisen nationalismin, joka on lähtöisin valtiosta ja palvelee ennen kaikkea valtion etuja. Virallista nationalismia sovelletaan erityisesti silloin, kun vallankumoukselliset ottavat valtion haltuunsa ja ovat ensi kertaa siinä asemassa, että he pystyvät käyttämään valtion valtaa omien näkemystensä toteuttamiseen. Tšekkoslovakian historiassa ulkoisilla vaikutteilla on ollut suuri merkitys sisäisessä kehityksessä ja ratkaisuisissa. Samettivallankumouksen jälkeen oltiin ensimmäisen kerran tilanteessa, jolloin ympäröivä painostus sisäisten asioiden hoitamiseen oli harvinaisen vähäistä. Hilden (1999: 650) mukaan kommunistisen puolueen lisäksi millään muulla puolueella ei ollut parlamentaarista valtaa molemmissa osissa maata. Tämä johti siihen, että valtiovaltaa haluttiin käyttää hyvin erilaisiin tavoitteisiin. Vallankäyttö ei toiminut Tšekkoslovakian hyväksi, vaan loi kaksi erillistä virallista nationalismia, joista toinen pyrki palvelemaan tšekkien ja toinen slovakien etuja.

Andersson (2007: 85–86, 111–129, 132, 205, 218) korostaa kielen merkitystä kuvitellun yhteisön rakentamisessa. Kieli luo yhteisöllisyyttä ja on ikaikaisen vaikutelmansa vuoksi juurtunut syvään nyky-yhteiskunnissakin. Kielen välityksellä muistellaan menneisyyttä, kuvitellaan yhteenkuuluvuutta ja unelmoidaan tulevaisuudesta. Tšekkoslovakian yhtenäisyyden kannalta voidaan olettaa, että myös omat kansalliset kielet ovat olleet luomassa erilaisuutta. Kielten samankaltaisuudesta huolimatta Rychlík (2002: 25) mainitsee kielieron yhtenä esimerkkinä siitä, miksi yrityksistä huolimatta ei onnistuttu muodostamaan yhteistä tšekkoslovakialaista tietoisuutta. Kahden kielen käyttäminen rinnakkain ilman kielellistä estettä piti tehokkaasti yllä mielikuvaa kahdesta erillisestä kansasta. Pithart (2003:198) kirjoittaakin, että neuvotteluissa näytti siltä, kuin tšekeillä ja slovakeilla olisi ollut käytössään eri sanakirjat. Kummallakaan ei ollut kärsivällisyyttä, eikä hyvää tahtoa yrittää kääntää sanojaan ja käsitteitään. Pelkkiin kieliongelmiin Klausin ja Mečiarin neuvottelut tuskin kaatuivat, mutta tämä saattoi vaikuttaa siihen, että toiseen osapuoleen suhtauduttiin eri kansan ja kulttuurin edustajana.

4.7 Median rooli Tšekkoslovakian jakautumisen kuvaajana

Faircloughin (1995: 2, 4–5, 12, 17–18, 36, 61) mukaan tiedotusvälineillä on tärkeä rooli sosiaalisten ja kulttuurillisten muutosprosessien tutkimuksessa, koska media heijastaa muutoksia ja stimuloivat niitä yhä yleisimmiksi prosesseiksi. Medialla on mahdollisuus valita, mitä se ottaa mukaan, mitä jättää pois ja millä tavalla taustoittaa asian. Keskeistä on se, millä tavalla media kuvaa maailmaa ja millaisia identiteettejä ja suhteita jutuissa esiintyvillä henkilöille ja heidän välilleen rakennetaan. Voidaan kysyä, miten yhteiskuntajärjestelmän valtasuhteet vaikuttavat mediaan ja media valtasuhteisiin. Median sosiaalisessa roolissa ei ole kyse vain siitä, miten selektiivisesti se maailmaa kuvaa, vaan myös siitä, millaisia sosiaalisia identiteettejä ja ”itsen” versioita se heijastaa ja mitä kulttuurillisia arvoja tämä tuo mukanaan. Tärkeää on, miten sosiaalisia suhteita määritellään erityisesti yleisön, poliitikkojen ja median itsensä välillä. Joukkoviestinnässä on kyse laajemmasta sosiokulttuurisesta kontekstista: sosiaalisista ja kulttuurillisista rakenteista, suhteista, käytännöistä ja arvoista.

Tiedotusvälineiden tarjoama tieto on ideologisesti muotoutunutta. Ideologiset esitykset ovat yleensä epäsuoria, sillä ideologia on kätkeyty luonnollistettuihin kielenkäyttötapoihin ja yhteisesti hyväksytyihin itsestäänselvyksiin. Median ideologisuutta voidaan arvioida pohtimalla, kenen esityksestä on kyse, mikä sen motiivi on ja miten se vaikuttaa asianosaisten pyrkimyksiin. Median toimintaa valvotaan sekä ammatillisesti että institutionaalisesti, mikä tarkoittaa sitä, että yleensä esille pääsevät parhaiten ne, joilla on jo ennestään taloudellista, poliittista tai kulttuurillista valtaa. (Fairclough 1995: 14–15, 40, 44–45.) Uutistuotannossa toimittajat tuntevat yleensä suurta luottamusta rajattuja virallisia ja legitimoituja lähteitä kohtaan ja tukeutuvat näihin faktatietoina, jolloin tuloksena on pääasiallisesti vallitsevan järjestelmän mukainen maailmankuva (Fairclough 1995: 49, Scannell 1992: 344–346, Tuchman 1978: 210–211). Median suhde valtaan on kuitenkin muuttuvainen ja monitahoinen, eikä se ole suoraan alistettu poliittiselle manipuloinnille (Fairclough 1995: 45).

Yhtenäiset ja vakiintuneet diskursiiviset käytännöt ovat tyypillisiä tasoittuneelle yhteisölle, kun taas vakiintumattoman yhteisön diskursiiviset käytännöt ovat vaihtelevia ja muutoksella alttiita. Vaihtoehtojen määrää lisäävät poliittiset ja ideologiset kiistat. Valtaan päästäkseen uuden poliittisen suuntauksen on luotava itselleen poliittinen perusta ja kannattajia. Perustan luominen tapahtuu diskurssien avulla ja poliittisen menestyksen mitta on näiden diskurssien hyväksyntä. (Fairclough 1995: 65–66, 179, 183.) Puolue saa uskottavuutensa siitä, miten se itse uskoo ja panee muut uskomaan vastustajastaan (de Certeau 2013: 257). Poliittinen kenttä liittyy siis luonnostaan tiedotusvälineiden kenttään (Wodak 2009: 36).

Media koki Tšekkoslovakiassa muun yhteiskunnan mukaisesti muodonmuutoksen, joka koski sen asemaa ja tehtävää yhteiskunnassa. Muutos vaikutti mediasisältöihin ja heikensi merkittävästi sidettä valtioon. (Bednařík & al. 2011: 365.) Yhteiskunnallisen muutos sai siis myös kielellisen muotonsa. Erityinen kiinnostus kohdistui uusien vallanpitäjien julkisiin kielellisiin ilmaisuihin ja niiden näkyvyyteen tiedotusvälineissä. Alkuun uudet poliitikot olivat vailla kokemusta aktiivisesta osallistumisesta keskusteluihin, sillä politiikasta tuli yhtäkkiä julkisen kiinnostuksen kohde ja se muuttui yksitoikkoisesta monologista yhteiskunnalliseksi polemiikiksi ja eläväksi dialogiksi. (Kraus 2003: 13.) Osa tšekkiläisistä ja slovakialaisista poliitikoista uskoikin, että media oli vahvasti nationalistista ja hankaloitti tilannetta kommunismin kaatumisen jälkeen (Johnson 2000: 163). Johnson (2000: 163–164, 166, 171) arvioi, että lehdistöön ei kuitenkaan osattu luottaa vahvasti, eivätkä luetuimmat oikeistolaiset lehdet olleet poliittisesti merkittäviä. Hänen mukaansa ongelma oli siinä, että toimittajat olivat harvoin itsenäisesti aktiivisia. Tästä syystä kummankaan tasavallan kansalaiset eivät tunteneet hyvin toistansa ajatuksia ja agendaa. Toisen tasavallan lehtiä ei juurikaan luettu. Lähteiksi valitsemani tšekkiläiset *Lidové noviny* ja *Rudé právo* olivat ainoita lehtiä, joilla oli merkittävä määrä lukijoita myös Slovakian puolella. Slovakian puolella oli paljon enemmän kiinnostusta tšekkien asioihin kuin toisinpäin.

Johnsonin (2000: 165–166) pitää median roolia minimaalisena Tšekkoslovakian jakautumisessa. Poliitikot eivät pyrkineet kehittämään itsenäisen median roolia, eivätkä toimittajat osanneet ottaa tätä roolia historiallisten syiden sekä poliittisten kuvioiden ja instituutioiden keskeneräisyyden vuoksi. Median rooliksi jakautumisessa jäi valita, mitä poliittisten johtajien iskulauseita se kertoi tai jätti kertomatta ihmisille. Se antoi agendan ja viitekehysten, jonka kautta agenda tulisi nähdä. Toimittajat tunsivat enemmän vetoa politiikkaan kuin journalismiin, eivätkä yrittäneet muuttaa poliittisen agendan viitekehystä tai kontekstia ja hahmottaa uutisia toisella tavalla. Näin ollen tšekkimedia keskittyi demokraattisiin ja taloudellisiin uudistuksiin ja slovakkimedia kansallisiin kysymyksiin. Tšekkimedia ei myöskään pyrkinyt tekemään eroa Slovakian separatismien ja nationalismien välille, vaan piti kaikkia uusia järjestelyjä separatistisina. Molempien mediat epäonnistuiivat luomaan asianmukaista kuvaa toisesta tasavallasta. (Johnson 2000: 167, 177, Ulč 1992 :31, Žák 1995: 255.)

Johnsonin (2000: 167) mukaan poliittiset johtajat pyrkivät myös vaikuttamaan toimittajien viitekehysiin. Klaus ja Mečiar ajautuivat toimittajien kanssa vihaisiin ja äänekkäisiin väittelyihin, vaikka Klaus pystyikin valitsemaan sanansa Mečiarin paremmin. Molemmat myös jättivät toimittajat usein täysin huomiotta. Kumpikin heistä oli perinyt kommunistisen ajan

tradition, jossa mediaa voitiin käyttää politiikan apuna, mutta se ei saanut olla tiedon lähteenä poliittisille päätöksille (Crawford & Lijphart 1995: 192). Johnson (2000: 178) arvioi, että kommunismin vaikuttamat toimittajat jakoivat Klausin ja Mečiarin toiveet valtansa säilyttämisestä, eivätkä vaatineet kansalle merkittävää demokratiaroolia. Sekä poliitikot että toimittajat jättivät kansan poliittisten areenoiden ulkopuolelle. Shepherdin (2000: 114) mukaan Tšekissä toimittajat pyrkivät varsinkin alkuvaiheessa konsensukseen, eivätkä halunneet kritisoida oikeistolaisia poliitikkoja. Tästä huolimatta Klaus koki lehdistön toimivan hänen tavoitteidensa vastaisesti.

”Toimittajat ja media kantavat päävastuun siitä, että yleisöä on federaation jakautumisen suhteen johdettu harhaan.” (LN 19.8.1992)

Erityisesti liberaalimpaa linjaa edustavalla *Lidové Noviny*lla oli vaikeuksia saada Mečiarilta lausuntoja, joten lehdessä luki usein Mečiarin kieltäytyneen vastaamasta. Eräässä artikkelissa kuvataan Mečiarin jättäneen toimittajat huomioimatta, vaikka häntä oli pidetty neuvotteluiden odotetuimpana henkilönä. Kerrotaan, että hän suostui vastaamaan ainoastaan kysymykseen siitä, millä mielellä hän on tullut Prahaan neuvottelemaan. Uutisanti jää kuitenkin melkoisen pieneksi Mečiarin vastatessa tulleen hyvällä mielellä (LN 12.6.1992a: 1). Mečiarin kerrotaan myös järjestäneen lehdistötilaisuuden vain kutsutuille toimittajille. *Lidové Noviny* oli jätetty tiedotustilaisuudessa ovien taakse, kun taas *Rudé Právo*n toimittajat oli päästetty sisään. (LN 13.6.1992a: 1.) Artikkeleita lukiessa tuntui siltä, että *Lidové Noviny* pyrki varsinkin alkuun esittämään Mečiarille ”onko totta, että...” -tyyppisiä provokatiivisiksi tulkittavia kysymyksiä, joita se ei Klausille esittänyt. Klausin kommentit tuntuivat kelpaavan helpommin suoraan sellaisinaan ilman hankalia lisäkysymyksiä ja ennakko-oletuksia. Ei-äidinkielenä puhujana *Lidové Noviny*n artikkeleiden perusteella saa sen vaikutelman, että Klausin antamat lausunnot olivat selkeitä, mutta Mečiarin kommentit vaikuttavat sekavilta. On vaikea arvioida, johtuuko ero puhujien selkeyserosta, kielierosta vai siitä, etteivät toimittajat vaivautuneet esittämään Mečiarin näkökulmia selkeämmin. Mečiar itse ei ainakaan tuntenut luottamusta tšekkimediaa kohtaan, vaan väitti sen tulkitsevan väärin hänen antamaansa informaatiota (Čapko 13.6.1992: 2).

Vanhoillisempi *Rudé Právo* tuntui saaneen molemmilta osapuolilta paremmin ja laajemmin kommentteja. Vaikuttaisi siltä, että *Rudé Právo* kohteli Klausia ja Mečiaria artikkeleissaan tasapuolisemmin. Molemmat pääsivät ääneen omilla äänillään ja kysymyksenasettelut tuntuvat neutraaleimmilta. *Rudé Právo* harrasti myös enemmän tilannepohdintaa kuin *Lidové Noviny*. Molemmat lehdet kirjoittivat hyvin paljon suoria kommentteja molemmilta osapuolilta ilman varsinaista analyysia, mikä vaikuttaa ennemminkin

tiedottamiselta kuin journalismilta. Näyttää kuitenkin siltä, että *Rudé Právolla* oli kommunistisesta taustastaan huolimatta ammattimaisempi ote kirjoittamiseen ja se oli valmiimpi käsittelemään aihetta. Tämä on yllättävää, sillä *Lidové Noviny*n olisi voinut kuvitella *samizdat*-taustansa vuoksi tuottamaan laadukkaampia ja monipuolisempia artikkeleita. On mahdollista, että nimenomaan *Rudé Právolla* oli ennestään kokemusta poliitikkojen viestien välittämisestä, jolloin sen toiminta näyttäytyi neutraalimpana. Lehtien tiedottamistapojen eroja voi verrata näistä kahdesta lauseesta, jotka on kirjoitettu saman Klausin antaman lausunnon pohjalta:

”HZDS ei ole muuttanut negatiivista suhtautumistaan Havelin presidenttiehdokkuuteen, mutta ODS on valmis perustamaan tulevaisuudessa Tšekin presidentin viran ja ehdottamaan Havelia siihen virkaan.” (LN 25.6.1992: 1)

”ODS on tietyssä poliittisessa kehityksessä valmistautunut ehdottamaan Tšekin presidentin tehtävän muodostamista, johon se ehdottaisi Havelia.” (RP 25.6.1992: 1)

Tiedotusvälineiden ongelmana oli se, ettei niillä useinkaan ole mahdollisuutta vahvistaa politiikan takahuoneen tapahtumia (Wodak 2009: 19). Kesän 1992 hallitusneuvottelut käytiin pienessä piirissä suljettujen ovien takana (Kopecký 2000: 81), joten tietoa lehdistölle annettiin vain säännöstellysti. Klaus ja Mečiar astuivat näyttämölle vain halutessaan ja pystyivät valitsemaan sanansa yleisölle tarjottavan performanssin mukaisesti. Takahuoneessa käytiin todelliset keskustelut ja neuvottelut, joiden tarkasta kulusta vain paikallaolijat tietävät totuuden.

4.8 Suuren yleisön mielipide

Tšekkoslovakian jakautumiseen viitataan usein lehdistössä tapahtumana, jota kukaan ei todellisuudessa halunnut (Suda 1995: 122). Klausin (2001: 25) kirjoittaa kirjassaan *Evropa pohledem politika, pohledem ekonomia*, että pyrittäessä kommunistisen järjestelmän muutokseen saatiin aikaan valitettava ja epätoivottu ero Slovakiasta. Krausin ja Stangerin (2000c: 302) mukaan Tšekkoslovakian kohtalossa on nähtävillä, että poliittisen eliitin näkemykset painoivat yleistä mielipidettä enemmän, sillä sekä taloudellinen että poliittinen järjestelmä oli yhtä aikaa muutoksen kourissa. Vaikka kansanäänestyksen tarpeellisuudesta käytiin paljon keskustelua ja 2,5 miljoonaa tšekkoslovakialaista allekirjoitti vetoamuksen sen puolesta, sitä ei kuitenkaan järjestetty. Mielipidemittausten mukaan tšekit ja slovakit olivat eri linjoilla siitä, millä tavalla poliittisia ja taloudellisia uudistuksia olisi pitänyt tehdä, mutta valtaosa kummankin tasavallan kansalaisista kannatti Tšekkoslovakian säilyttämistä. Kansalaiset antoivat Klausin ja Mečiarin tavoitteille tukensa äänestämällä puolueita, joilla ei

ollut kannatusta kuin heidän omissa tasavalloissaan. Voidaankin sanoa, että äänestystulos oli periaatteessa se, joka tuotti jakautumisen, vaikka poliittinen eliitti toimi jakautumisessa päätöksentekijänä ja vastuunkantajana.

Puukko (1995: 61) kuvaa kirjassaan *Unelman pitkä varjo*, kuinka eräs eläkeikäinen prahalainen kieltäytyi ainakin vielä vuonna 1994 käyttämästä nimitystä Tšekki tai Tšekin tasavalta, vaan aikoi puhua koko loppuelämänsä Tšekkoslovakiasta. Kummassakaan tasavallassa kansalaiset eivät kuitenkaan protestoineet avoimesti Tšekkoslovakian jakamista vastaan (Kraus & Stanger 2000a: 22). Wolchikin (1995: 233–238, 240) mukaan kansalaisten toiveet valtion ja talouden järjestämisestä erosivat suurelta osin toisistaan ja nämä asenteet heijastuivat vuoden 1992 parlamenttivaalien tulokseen. Ne poliittiset voimat, jotka olivat selkeästi kannattaneet yhteistä valtiota, olivat menestyneet vaaleissa heikosti molemmilla puolilla. Erot arvoissa ja painotuksissa olivat sen verran merkittäviä, että ne tukivat itsenäisten valtioiden perustamista. Kansalaiset tuntuivat haluavan yhtä aikaa ristikkäisiä asioita, mutta siitä huolimatta yhteisessä valtiossa jatkamisen suosio pysyi vakaana. (Wolchik 1995: 240.) Poliittinen eliitti jätti mielipidemittausten tulokset omaan arvoonsa ja esimerkiksi Klaus epäili niitä opposition organisoimiksi (RP 14.8.1992: 13).

Rudé Právo julkaisi kesän ja syksyn 1992 aikana monia artikkeleita sisäistä mielipidettä tutkivan *Institut pro výzkum verejného mínění* (IVVM) (nykyisin *Centrum pro výzkum verejného mínění*) tutkimuksiin pohjautuen. Heinäkuun alussa *Rudé Právo* (1.7.1992: 3) uutisoi slovakien olleen selvästi tšekkejä tyytyväisempiä vaalitulokseen. Slovakeista jopa puolet oli vielä tässä vaiheessa tyytyväisiä vaalitulokseen, tšekeistä vain neljännes. Slovakian puolella kaikkein tyytyväisimpiä olivat HZDS:n kannattajat ja Tšekin puolella ODS:n ja kristillisdemokraattisen KDS:n kannattajat. Vaikuttaisi siltä, että hallitusneuvottelujen hankaluudesta huolimatta vaalivoittajien toimille riitti kannatusta ja erityisesti Mečiar oli onnistunut vakuuttamaan slovakit toiminnallaan. Elokuun loppupuolella *Rudé Právo* (26.8.1992: 3) kirjoitti Slovakian tilastoviranomaisen tekemästä tutkimuksesta, jonka mukaan slovakit luottavat poliitikoista eniten Mečiarin, jota kannatti jopa yli puolet kansasta. Slovakeista vain 15 % luotti Klausiin ja 9 % Haveliin.

Heinäkuun lopussa *Rudé Právo* (29.7.1992: 2) julkaisi IVVM:ltä saatujen tietojen pohjalta taulukon, jossa kansalaiset saivat arvioida, mitkä annetuista kymmenestä syystä olivat lähteenä hallitusneuvottelujen ongelmille. Näkemykset ongelmien alkuperästä vaihtelivat suuresti tasavalloittain. Slovakkivastaajat näkivät suurimmaksi ongelmaksi sen, että tšekit halusivat toimia yhteisessä valtiossa pääroolissa. Tšekkien joukossa tämä syy sai selkeästi vähiten kannatusta. Suurimmaksi ongelmaksi Tšekissä nähtiin se, etteivät poliitikot onnistuneet

tekemään edellisen kahden vuoden aikana sopimusta valtion hallinnasta. Tätä pidettiin toiseksi suurimpana ongelmana Slovakian puolella. Kansalaisilla näytti olleen ymmärrys siitä, että valtio oli jo pitkään ollut pattitilanteessa, jota oli vaikea ratkaista. Tilanteesta ei varsinaisesti haluttu syyttää vaalivoiton saaneita henkilöitä, vaikka tšekit pitivätkin Mečiaria henkilönä toiseksi suurimpana syynä ongelmille. Slovakiassa taas henkilöihin liittyvät syyt olivat vasta kuudennella (Klaus) ja jaetulla seitsemännellä (Mečiar ja Havel) tilalla. Tšekissä sijoitukset olivat Klausin (7.) ja Havelin (8.) osalta vastaavalla tasolla.

Slovakiassa kolmanneksi suurimpana ongelmana pidettiin tšekien haluttomuutta kompromisseihin. Tšekien mielestä tämä ongelma oli toiseksi pienin, mutta he pitivät slovakien kyvyttömyyttä kompromisseihin neljänneksi suurimpana ongelmana. Slovakit arvioivat oman kompromissihaluttomuutensa samalle tasolle (7.) kuin Mečiarin ja Havelin vaikutukset henkilöinä. Tšekissä kolmanneksi suurimpana tekijänä pidettiin slovakkipoliitikkojen suhtautumista talousreformeihin sekä slovakien halua saavuttaa itsenäisyys hinnalla millä hyvänsä. Slovakiassa itsenäisyyden tavoittelu hinnalla millä hyvänsä sai vähiten kannatusta, mutta erilainen suhtautuminen talousreformeihin nousi neljännelle (tšekkipoliitikkojen näkemykset) ja viidennelle sijalle (slovakkipoliitikkojen näkemykset). Tšekit katsoivat oman suhtautumisensa talousreformeihin selittävän vaikeudet kuudennen sijan arvoisesti. Molemmissa tasavalloissa se, ettei asiaa ollut ratkaistu kommunismin kaatumisen jälkeen, sai lähes vastaavat sijoitukset (slovakit 4. ja tšekit 5.). (RP 29.7.1992: 2.) Vaikuttaa siltä, että monissa neuvotteluita vaikeuttaneissa syissä (talous, asian ratkaisemattomuus aiemmin, tietyt henkilöt) tilanne nähtiin molemmissa tasavalloissa hyvin samankaltaisena, mutta suurinta syyllistä etsittiin selvästi eri suunnista. Slovakit pitivät tšekien vaatimuksia ongelmallisina, kun taas tšekit näkivät slovakit ongelmien lähteenä. Kansalaisten mielikuvat noudattelevat sitä, mikä hallitusneuvotteluissa aiheutti kitkaa. Hallitusneuvotteluosapuolten näkemykset erosivat vastaavalla tavalla kuin kansalaistenkin. Kansalaisten mielikuva vastasi juuri sitä, miten Klaus ja Mečiar selittivät tilanteen julkisuudessa.

Syyskuussa kansalaisilta kyseltiin mielipidettä valtion jakautumista. *Rudé Právossa* (5.9.1992: 2) kirjoitettiin IVVM:n tekemien kyselyjen pohjalta, että suurin osa asiantuntijoista piti parempana valtion jakamista kuin riidoissa jatkamista. Yli puolet kansalaisista arvioi, että ristiriitojen sopiminen olisi kuitenkin parasta, sillä Tšekkoslovakian jakautuminen aiheuttaisi surua. Jakautuminen näyttäytyi kansalaisten silmissä kuitenkin väistämättömältä, sillä kolmasosa kansalaisista uskoi elokuisen sopimuksen olleen sinetti lopullisella jaolle. Puolet uskoi, ettei asiaa vielä ollut päätetty, mutta jakautumiseen oltiin joka tapauksessa menossa. Enää vain 5% tšekeistä ja 6% slovakeista uskoi, ettei valtio tule jakautumaan. (RP 30.9.1992:

1.) Valtion jakautumisen välttämättömyys ja väistämättömyys oli siis saatu iskostettua hyvin kansalaisten mieliin.

Syyskuun lopussa *Lidové Noviny* (30.9.1992: 3) julkaisi IVVM:n selvitysten pohjalta artikkelin, jonka mukaan jo yli 80% kansalaisista katsoi federaation jakautumisen olevan varma asia. Yli 80% kansalaisista piti kansanäänestystä legitimeimpänä tapana lakkauttaa federaatio, mutta yli puolet kansasta katsoi myös lainsäätäjien toimesta tehdyn lakkauttamispäätöksen sallituksi. Molemmissa tasavalloissa suurin osa kantansa päättäneistä olisi kuitenkin äänestänyt jakautumista vastaan (Tšekki 44%, Slovakia 43%). Federaation olisi halunnut säilyttää 36 % tšekeistä ja 37% slovakeista. Ne tšekit, jotka kannattivat jakautumista, pitivät suurimpana syynä Slovakian nationalismia ja itsenäistymishalua. Jakautumista kannattavat slovakit näkivät federaation epäreiluna ja pragosentrisenä. Valtion säilyttämisen kannalla olevat pitivät syyllisinä ODS:n ja HZDS:n edustajia, jotka eivät pystyneet tekemään päätöksiä.

Vaikka federaation kannatus oli vielä syyskuussa molemmissa maissa suhteellisen korkealla tasolla, Slovakian puolella oli tapahtunut suuri mielipidemuutos samettivallankumouksen jälkeen. Kesäkuussa 1990 slovakeista 63 % oli vielä kannattanut federaatiota, mutta ennen vaaleja kannatus oli tippunut 24%:iin, kun slovakit alkoivat kiinnostua konfederaatiosta. Vastaavanlainen muutos tapahtui myös Tšekissä, jossa alettiin haikailla yhtenäisvaltion suuntaan. Hallitusneuvottelujen jälkeen federaation kannatus nousi molemmissa tasavalloissa. (Shepherd 2000:138.) Heinäkuussa molemmissa tasavalloissa federaatiota pidettiin sopivimpana valtiomuotona, konfederaatiota toiseksi sopivimpana ja valtion jakamista vähiten sopivana vaihtoehtona. Oman tasavaltansa federaatiosta olisi halunnut irrottaa 24% tšekeistä ja 32% slovakeista. (RP 25.7.1992: 2)

Lokakuussa *Rudé Právo* (13.10.1992: 3) uutisoi IVVM:n tutkimusten pohjalta tšekien suhtautuvan erittäin skeptisesti Tšekin ja Slovakian kansainväliseen asemaan federaation jakautumisen jälkeen. Tšekeistä jopa 43 % uskoi sen huononevan, kun taas slovakeista 30 % uskoi aseman parantuvan. Mečiarin tavoitteena oli Slovakian kansainvälisen näkyvyyden nostaminen, ja äänestäjät vaikuttivat uskovan tavoitteen toteutuvan. Mečiar korosti lausunnoissaan, kuinka Slovakia saa heti itsenäistymisen jälkeen solmittua hyvät suhteet ulkomaille.

”Meidän täytyy olla yhtenäisiä ja päättäväisiä. Slovakiassa eletään historiallista hetkeä. Jos Tšekkoslovakia hajoaa, Slovakiaa ei uhkaa kansainvälinen eristäminen. Kun perustuslaillinen jakautuminen tapahtuu, ainakin 12 maata tulee varmasti tunnustamaan Slovakian ongelmitta.” (LN 16.7.1992: 1)

Lokakuun loppupuolella *Lidové Noviny* (Hoffman 22.10.1992: 1) julkaisi Bratislavan Keski-Euroopan tutkimuksen instituutin tutkimusten pohjalta tiedon, että 56% slovakeista suhtautuu valtion jakamiseen huolestuneesti, 40% jopa pelolla. 33% slovakeista näki sen kuitenkin suurena mahdollisuutena ja vapauden saavuttamisena. Mielenpiteet jakautuivat tasaisesti: noin kolmasosa oli kannattanut jakautumista alusta asti, kolmasosa oli kääntynyt sen kannalle, koska muutakaan vaihtoehtoa ei enää ollut, ja kolmasosa ei kannattanut sitä edelleenkään. Kansanäänestyksessä vain niukka enemmistö olisi äänestänyt itsenäisyyden puolesta (53%).

Tšekkoslovakian jakautumisessa talous on nostettu yhdeksi merkittäväksi eroon johtavaksi tekijäksi. Slovakiassa vain puolet kansalaisista uskoi, että samettivallankumouksen jälkeiset syvät talousmuutokset olisivat tarpeellisia. Enemmistö slovakeista koki elintasonsa laskeneen, mutta vain 10% halusi talousreformit pysäytettävän, sillä suurin osa (61%) oli sitä mieltä, että Slovakiassa pitäisikin tapahtua merkittäviä muutoksia. Mečiarin suosio perustui pitkälti talousreformien pehmentämisvaatimukseen ja slovakit näkivät hänet taloudellisen menestyksen takaajana. 47% slovakeista arvioi, että vaalit aiheuttivat yhteiskunnallista epäjärjestyä, mutta Mečiar toimi yhteiskunnallisen järjestyksen takuumiehenä. (Hoffman 22.10.1992: 12.)

Yleistä mielipidettä tutkiva *Centrum pro výzkum verejného mínení* (CVVM) on jakautumisen jälkeen selvittänyt tšekien mielipiteitä asiasta. Jakautuminen näyttäytyi vuonna 1993 huomattavasti välttämättömämmältä kuin kymmenen vuotta myöhemmin. Vuonna 1993 tšekeistä 40% arvioi jakautumisen olleen välttämätöntä, mutta vastaavasti ajatteli vuonna 2012 enää 21%. Tilanne on kansalaisten mielissä näyttäytynyt tapahtumahetkellä todennäköisesti erilaiselta kuin ajan kanssa pohdittuna. Maailmanpoliittinen tilanne, omat poliitikot ja lehdistö saivat tilanteen näyttämään siltä, että jakautuminen oli ainoa vaihtoehto. Vuonna 2012 tšekit pitivätkin suurimpina syyllisinä silloista politiikkaa, poliittista tilannetta ja poliitikkoja. Toiseksi suurimpana syyllisenä pidettiin slovakkeja, jotka halusivat oman slovakialaisen valtion. Kolmanneksi yleisin vastaus oli kuitenkin se, ettei jakautumiselle tiedetty syytä. (Červenka 2012: 1–3, 5.)

Vogt (1994: 110) on tšekkejä samettivallankumouksen jälkeisistä kokemuksista haastateltuaan todennut, että muutos oli positiivisista seikoista huolimatta vaikea asia ja muutoksen nopeus hämmästyttävä. Uudenlaisten maailmojen aukeaminen oli yllättänyt, sillä ihminen on tottunut olemaan yhteiskunnassa suhteellisen turvallisessa asemassa. Mielenpidevastausten perusteella vaikuttaa siltä, että eroa ei haluttu, mutta ajatukseen totuttiin syksyn mittaan, kun jakautuminen alkoi lähestyä. Kansalaiset olivat eläneet kolme vuotta suurten muutosten kourissa, joten valtion jakamista ei todennäköisesti haluttu, koska muutosten keskellä haluttiin säilyttää jotain pysyvää. Tšekit ja Slovakit halusivat valtiolta erilaisia asioita,

mutta Tšekkoslovakia oli se, mihin oli totuttu. Uudet itsenäiset valtiot olisivat jälleen kerran hyppy tuntemattomaan. Bratislavan Keski-Euroopan tutkimuksen instituutin kyselyiden perusteella 64% slovakeista pelkäsi, että ero tulee olemaan konfliktinen ja se tulee tuomaan mukanaan monia jännitteitä. Vain ¼ kansalaisista uskoi eron tapahtuvan rauhallisesti. (Hoffman 22.10.1992: 1.)

Poliittinen eliitti teki jakautumispäätöksen omista lähtökohdistaan, historiallisten taustojen valossa, mutta osittain myös kansalaisten toiveiden mukaisesti. Kansalaisille päätös tarkoitti elämisen oppimista uudessa itsenäisessä valtiossa. Poliitikot päättivät, kansa sopeutui kukin tavallaan. Päätös ei ollut haluttu, mutta se oli siedettävä ja sen kanssa pystyi elämään. Tärkeintä oli kuitenkin konfliktitilanteen välttäminen ja normaalin elämän jatkumisen takaaminen. Vogt (1994: 131) nostaakin opinnäytetyössään osuvasti esiin yksityisen ja yleisen elämän välisen ristiriidan suurien muutoksien keskellä. Yksi hänen haastattelemistaan tšekkiopiskelijoista vastaa kysymykseen vallankumouksen jälkeisestä elämästään seuraavasti:

”How is your life now?
I am very satisfied... I HAVE A VERY NICE GIRLFRIEND...”

5 Yhteenveto

Tšekkoslovakia päädyttiin jakamaan puolen vuoden aikajänteellä, vaikkei se kesän 1992 vaaleissa kenenkään varsinaisena tavoitteena ollutkaan. Hallitusneuvotteluissa päästiin käytännössä vain 12 päivässä siihen lopputulokseen, ettei yhteistä valtiohistoriaa ollut hyödyllistä jatkaa. Klaus ja Mečiar olivat kompromissikyvyttömiä yksinpelaajia, joiden muut tavoitteet ajoivat valtion säilyttämisen ohi. Kumpikaan ei osannut vaalien jälkeen luopua vaaliretoriikasta, vaan toisen syyllistämistä jatkettiin avoimesti lehdistössä hallitusneuvotteluiden aikaankin. Tšekkoslovakian perustaminen oli ollut järkiratkaisu, mutta nyt maailmanpoliittinen tilanne oli muuttunut, eikä ulkovaltojen paine enää pitänyt tšekkejä ja slovakkeja yhdessä. Näin ollen Tšekissä ja Slovakiassa ryhdyttiin käyttämään valtaa eri etujen ajamiseksi ja erilaisiin tavoitteisiin pääsemiseksi. Poliittisen eliitin kokemattomuus, ehdottomuus ja tilanteen aiheuttama paine olivat ne tekijät, jotka eron lopullisesti sinetöivät, mutta lähtökohtaisesti kansan tahto eli äänestystulos loi hallitusneuvoteluille tietyt lähtökohdat.

Hallitusneuvottelut johtivat eroon, koska kumpikaan osapuolista ei ollut valmis liikahtamaan omasta argumentaatiopositioistaan kompromissien rakentamiseksi. Molemmat olivat aiempien kokemuksiensa vankeja ja näkivät odotushorisonnin hyvin eri tavoin. Erityisesti Mečiar ei ollut millään tavalla valmis tulemaan vastaan kuvitellen, etteivät tšekit ole missään tapauksessa valmiita jakamaan valtiota. Menneisyyden kokemukset saivat hänet kamppailemaan tiukasti vaatimuksistaan, jotta odotushorizontti näyttäisi tulevaisuudessa Slovakian näkökulmasta uudenlaiselta. Hänellä oli toiminnalleen vahva slovakkien yleinen tuki takanaan, joten odotushorizontissa siinsi varmasti myös oman poliittisen uran suotuisa jatkuvuus.

Nopeaan ratkaisuun vaikutti merkittävästi Klausin luoma vaikutelma suuresta kiireestä. Ratkaisuja piti syntyä heti tai muuten kävisi huonosti. Klausin ylitulkinnat Mečiarin vaatimuksista ja vastauksista avasivat nopeasti tien kahdelle itsenäiselle valtiolle, ja Mečiar sai enemmän kuin olisi halunnutkaan. Klaus muutti yllättäen aiempien diskurssien kaavaa, jonka jälkeen hän linnoittautui vakaasti uuteen argumentaatiopositioonsa, eikä antanut enää minkään estää Tšekkoslovakian siirtymistä historiaan. Yhteinen valtio ei näyttänyt hänen odotushorizontissaan enää houkuttelevalta vaihtoehdolta, joten Tšekkoslovakian tarve lakkasi olemasta. Tavoitteen saavuttaakseen Klausin piti myös kääntää suuri mielipide-enemmistö puolelleen. Lehdistössä hän kuvasi johdonmukaisesti tilanteen kiireellisenä, jakautumisen välttämättömänä sekä esitti muut ratkaisumallit mahdottomiksi. Tässä hänen tukenaan toimi

lehdistö, joka välitti kansalaisten tietoisuuteen poliitikkojen suoria kommentteja vailla tarkempia analyysejä.

Klausin pääseminen tavoitteeseensa kertoo siitä, että hänellä oli neuvotteluissa ja yhteiskunnallisesti suurempi valta-asema Mečiarin nähden. Periaatteessa Mečiarin suvereniteettitavoitteista syntyi hallitusneuvottelujen myötä Klausin tavoite, vaikkei Mečiar näin suurta suvereniteettia ollut missään nimessä tavoitellutkaan. Klaus sai siis muutettua Mečiarinkin odotushorisontin oman uuden tavoitteensa mukaiseksi. Jakautumispäätöksen jälkeen Klaus pyrki lausunnoillaan häivyttämään lehdistössä sen tosiasian, että oli itse ollut aktiivinen toimija jakautumispäätöksen taustalla. Hän kuvasi itsensä vastuunkantajaksi, joka oli joutunut tekemään vastenmielisiä ratkaisuja, ja esitti etsivänsä keinoja Tšekkoslovakian säilyttämiseksi. Käytännössä muut ratkaisut eivät jakautumispäätöksen jälkeen kelvanneet, mutta syyn jakautumiseen hän vieritti johdonmukaisesti slovakien niskaan.

Kiire yhdistettynä kummankin osapuolen värittyneisiin kokemuksiin toisistaan olivat Tšekkoslovakian kannalta tuhoisa yhdistelmä. Tšekkoslovakialaisuus oli jäänyt keinoitekoiseksi rakennelmaksi, eivätkä kansalliset identiteetit olleet hävinneet yhteisen historian aikana minnekään. Tšekkoslovakiasta ei päässyt syntymään todellista kuviteltua yhteisöä, koska siltä puuttui selkeä yhteinen menneisyys, eikä sen jatkuvuus näyttäytynyt ilman ulkoista uhkaa välttämättömältä. Slovakit erityisesti eivät tunteneet olevansa todellinen osa kuviteltua yhteisöä, ja tämä tunne aktualisoitui kaikissa valtion murroskohdissa kulminoituen lopulta kesän 1992 hallitusneuvotteluissa, joissa oli selvästi aistittavissa keskinäisen luottamuksen puute, mikä näkyi lehdistössä jatkuvana nokitteluna puolin ja toisin.

Lehdistö otti vallanpitäjiä tukevan roolin ja välitti varsin kyseenalaistamatta Klausin ja Mečiarin lausuntoja kansalaisille sekä antoi heidän vapaasti luoda vastustajastaan haluamaansa kuvaa. Kumpikin esitti omat tavoitteensa ainoina mahdollisina vaihtoehtoina ja kuvasi toisen tavoitteet täydellisinä mahdottomuuksina. Tämä teki yhteistyöstä mahdotonta ja tarkoitti pikaisia hyvästejä yhteiselle valtiolle, vaikka kumpikin näki hallitusneuvotteluissa saamansa mandaatinkin eri tavoin: Klausin mukaan mandaatti riitti ainoastaan federaation säilyttämiseen tai valtion jakamiseen, kun taas Mečiarin mielestä mandaattia valtion jakamiseen ei edes ollut. Tulkintaerosta huolimatta Klaus pystyi ajamaan oman näkemyksensä läpi. Klaus onnistui selittämään lehdistön hankalatkin kysymykset itselleen suotuisassa valossa kuitaten kansanäänestysvaatimuksenkin vain merkinä nopeita ratkaisuja odottavien kansalaisten turhautumisesta. Tutkimukseni lehdistöaineistossa painottuu Klausin osuus, sillä hän pääsi tšekki-lehdistössä Mečiarin paremmin esiin ja pystyi muutenkin antamaan selkeämpiä lausuntoja. Mečiarin koki tšekki-lehdistön kohtelevan häntä epäoikeudenmukaisesti, joten

tulevaisuudessa olisi tärkeää tutkia yksityiskohtaisemmin Mečiarin esiintymistä slovakilehdissä, mikä voisi monipuolistaa kuvaa Mečiarin toimijuudesta.

Kansalaisten suuri enemmistö halusi vaalituloksesta huolimatta säilyttää Tšekkoslovakian. Vaaleissa he olivat äänestäneet hyvin erilaisten tavoitteiden puolesta, mutta suurten muutosten kourissa eläneet kansalaiset halusivat pitää jotain tuttua ja pysyvää elämässään. Mieliopidetutkimusten mukaan tšekeillä ja slovakeilla oli hyvin samankaltainen tilannekuva jakautumiseen johtavista syistä, mutta syylliset löytyivät molempien mielestä toista kansallisuutta edustavien puolelta. Kansalaisten käsitykset noudattelivat vahvasti samaa linjaa, mikä myös hallitusneuvotteluissa oli aiheuttanut kitkaa. Heillä oli siis mieliopidetutkimusten mukaan mielessään aivan vastaava kuva kuin se, minkä kummankin puolen poliitikot olivat halunneet antaa julkisuuteen. Syyskuuhun 1992 mennessä ajatus jakautumisen välttämättömyydestä oli mieliopidemittausten perusteella saatu iskostettua kansalaisten mieliin. Jakautumista kannattava tšekit pitivät syyllisenä slovakien nationalismia sekä itsenäisyshaluja, kun taas jakautumista kannattavat slovakit pitivät federaatiota epärealistisena ja pragosentrisenä. Nämäkin mieliopiteet heijastelevat sitä, millaisen kuvan poliitikot olivat tilanteesta luoneet julkisuuteen.

Tšekkoslovakian säilyttämistä toivovat kansalaiset sen sijaan löysivät syylliset muualta. Heidän mukaansa syyllinen oli päätöksestä vastannut poliittinen eliitti, joka ei kyennyt ratkaisemaan tilannetta muulla tavalla. Kansalaiset eivät halunneet jakaa valtiota. Mečiar ei halunnut jakaa valtiota. Tšekkoslovakia kuitenkin jaettiin, sillä yhteisessä valtiossa jatkamisen mahdottomuudesta saatiin Klausin avittamana muodostettua dominoiva diskurssi, joka perusteli epätoivotun lopputuloksen.

6 Sametové hrátky v Československu – argumentace na pozadí rozpadu státu

6.1 Úvod

Československo existovalo skoro 75 let v Evropě. Vznik Československa je spjat s rozpadem mnohonárodnostního Rakouska-Uherska po první světové válce, a rozpad Československa se zmenšením vlivu Sovětského svazu na konci 80. let. Pád komunistického režimu znamenal znovuotevření otázky česko-slovenských vztahů, protože po sametové revoluci Češi a Slováci mohli svobodně vyjádřit svůj názor o budoucnosti, který nakonec vedl k rozpadu Československa na konci roku 1992.

V mé práci zkoumám rozhovory, argumenty a vyjádření volebních vítězů Václava Klause a Vladimíra Mečiaru v jednáních o ustavení nové vlády, která rychle vedla k vzniku dvou samostatných států – České republiky a Slovenské republiky. Kromě toho, představím argumenty pro vznik Československa, abych mohla ukázat, jak ty argumenty už nebyly platné. Je však třeba dávat pozor na to, že ani Klaus ani Mečiar původně nechtěli rozpad Československa, ale jejich odlišné cíle způsobily rozpad. Z tohoto důvodu moje hlavní výzkumná otázka je: s jakými argumenty Klaus a Mečiar zrušili Československo. Rozpad Československa měl politický charakter, a proto představím také veřejné mínění a reakci médií na situaci.

Rozpad Československa je zajímavé téma, ale dostalo málo pozornosti, protože Češi a Slováci se rozdělili administrativně bez násilí. To byl však mimořádný proces, protože podobný vývoj na světě neznáme. (Pehe 1992: 84.)

6.2 Hypotéza a objasnění tématu

Československo existovalo jenom tři roky po sametové revoluci. Staré problémy mezi národy se objevily velmi rychle, protože Češi a Slováci se nemohli spolu dohodnout na obnovení ústavy a ekonomických reformách (Hilde 1999: 647). Mečiar chtěl dosáhnout Slovensku nezávislejší pozici a mezinárodněprávní subjektivitu, ale Klaus usiloval o funkční federaci, která by pomohla provést radikální ekonomické reformy. Jednání se nicméně rychle dostala do slepé uličky a Klaus se rozhodl pohodlným způsobem interpretovat Mečiarovy projevy, aby mohl co nejrychleji pokračovat v ekonomických reformách bez Slováků, kteří zpomalili reformy. (Hilde 1999: 663, Rychlík 2002: 273-284.) Moje hypotéza je, že debata dosáhla bodu,

kde celý stát se rozhodli rozdělit skoro omylem, ačkoliv Klaus zde jasně byl aktivní stranou. Jednání ještě dlouho netrvala, ale řešení přišlo rychle a tím způsobem, že Klaus interpretoval Mečiarovu projevy.

Problémy mezi Čechy a Slováky nezačaly jenom po sametové revoluci, ale soužití ve společném státě mělo svoje potíže. Přes společnou státní historii se staly různé osudové okamžiky, které způsobily problémy vztahům mezi národy (Hilde 1999: 684). Musil (1995b: 9-10) píše, že rozpad Československa lze zkoumat ze dvou různých hledisek. Podle jednoduššího hlediska, rozpad byl nevyhnutelným důsledkem toho, že Československo bylo umělou kombinací dvou různých národů. Podle druhého hlediska, rozpad byl důsledkem nešťastných okolností a náhod. To znamená, že politici neměli dost zkušeností, imaginací a schopností, ale používali nacionalistickou politiku, aby získali podporu pro svoje vlastní zájmy. Politická elita neměla trpělivost, když musela dělat rozhodující rozhodnutí pod tlakem. V své práci se soustředím na posledně jmenované hledisko, protože mimo jiné veřejné mínění bylo proti rozpadu, a podle Musila (1995a: 77) se národy během společné státní historie neustále sblížovaly. Není však možné rozumět rozpadu bez analýzy celé historie Československa (Musil 1995b: 3), a proto představím také určité historické osudové okamžiky, které způsobily problémy vztahům mezi národy, a dokonce měly vrchol v jednání v létě 1992. Podle mé hypotézy rozpad Československa byl důsledkem malé politické elity, protože stát byl rozdělen bez nějaké podpory.

6.3 Metodologie

Ve své práci používám jako metodu diskurzivní analýzu. Podle Fairclougha (2010: 390, 504-505) jazyk a diskurzy získaly více pozornosti ve výzkumu transformace střední a východní Evropy, protože sociální změna znamená i změnu v konstrukcích, situacích a praxích, a současně vynese nové diskurzy. Jazyk je částí reality, a používání jazyka je jedním způsobem sociálních praxí. Diskurz je způsobem, jak pojednávat o určitém tématu a tím ovlivnit. (Jokinen & al. 2008a: 9.) S pomocí jazyka je možno charakterizovat svět, tvrdit něco o realitě a budovat realitu (Jokinen & al. 2008b: 18, 41). V mé práci zkoumám, jak používání jazyka může konkrétně proměnit realitu – vzniknout a rozdělit stát. S pomocí diskursivní analýzy je možno zkoumat interakce a sociální boje mezi mluvčími. Kromě toho, je možno zkoumat mocenské vztahy a role mezi mluvčími, protože v dialogu se rozhovor pořád mění (Fairclough 1992: 12, 36, Jokinen & al. 2008b: 17-18, 38, 43). Tak diskursivní analýza pomáhá analyzovat rozhovor a vyjádření Klause a Mečiara, kteří rozhodně představili své vlastní názory a hlediska. Ten

dialog, který rozbil Československo, dobře představuje, jak interpretace slova druhého může úplně změnit směr dialogu. Diskursivní analýza pomáhá charakterizovat, jak se Klaus a Mečiar snažili vytvořit pravdu o svých vlastních cílech a představit je jako samozřejmosti. Nakonec Klausův diskurz se stal dominantním.

Politici používají jazyk v politickém smyslu a jejich jazykové boje mohou významně ovlivňovat společenství (Jokinen 2008: 189). Ve své práci používám také Billigův pojem argumentační pozice, podle kterého argumenty, názory a postoje jsou situačními pozicemi ve vztahu k veřejné diskuzi, ve které je důležité bránit svou pozici ve vztahu ke konkurenční pozici (Billig 1991: 43, 143–144, Billig 1996: 118, 207, Jokinen 2008: 191). Politici se snaží získat obecnou podporu své argumentační pozice tak, aby jejich pozice vypadala rozumněji (Billig 1991: 39, Billig 1996: 123, Perelman 1996: 8, 16–17, 20, 25, 28, 171, Jokinen 2008: 191–192). Argumentační pozice Klause a Mečiara byla zajímavou, protože veřejné mínění nepodporovalo rozpad, ale oba silně bránili svůj názor, přestože celý stát byl v ohrožení.

Používám také Koselleckův (2004) pojem o horizontě lidských očekávání a prostoru lidských zkušeností. Podle Kosellecka (2004: 259–263) přítomnost vždycky má interakci mezi prostorem zkušenosti a horizontem očekávání. To znamená, že minulé události ovlivňují události současné, a tudíž mají také vliv na očekávání o budoucnosti a přinesou budoucnost do přítomnosti. Minulé události a očekávání o budoucnosti ovlivňovaly jednání Klause a Mečiara. Celá státní historie měla vliv na to, že Československo rozdělili.

Moje práce je také spjata s výzkumem nacionalismu, a proto používám Andersonův (2007), pojem imaginárního společenství, abych představila, jak Československo nikdy nebylo skutečným imaginárním společenstvím. Podle Andersona (2007: 39–41) národy jsou imaginárním politickým společenstvím, jehož členové kterého sdílejí pocit jednoty. Československo bylo založeno na myšlence o dvou blízkých státotvorných národů. Soužití však nebylo bezproblémové, a i přes blízkost národů, nakonec vedlo ke vzniku dvou národních států. Spojení mezi národy nebylo dostatečně silné, aby Československo mohlo být skutečným imaginárním společenstvím.

6.4 Vznik Československa

Před vznikem žili Češi a Slováci v Rakousku-Uhersku, ale měli různou minulost. Češi měli dřívější dlouhou státní historii, ale Slováci nikdy neměli vlastní stát. Během první světové války Tomáš Garrigue Masaryk začal plánovat společný stát se Slováky (Rychlík 1995b: 100). Vznik Československa by byl realizací obojích práv na vlastní národní stát. Masaryk tvrdil na mezinárodním fóru z praktických důvodů, že Češi a Slováci jsou jedním národem, protože chtěl současně ukázat, že Rakousko-Uhersko jako mnohonárodní stát byl nestabilním. Z tohoto důvodu koncepce jednoho národa byla důležitá. Kromě toho, idea jednoho národa zvýšila počet slovanského obyvatelstva v Československu. (Rychlík 2012: 45.) Tímto způsobem se Československo stalo v roce 1918 jedním z koncipovaných národních států, které prezentovalo Čechy a Slováky jako jeden národ. Jinak by nebylo možno přesvědčit dohodové mocnosti o jeho nutnosti. (Rychlík 2012: 55.) Ve skutečnosti Československo bylo mnohonárodním státem, kde Češi tvořili menšinu ve vztahu k druhým národům (Kyppö 2011:118). Z tohoto důvodu Slováci byli důležitými jako protiváha proti německé menšině (Rychlík 1995b: 102). Ani Češi ani Slováci nemohli navíc kvůli geopolitickým důvodům sami opustit Rakousko-Uhersko nebo bojovat proti vnějším hrozbám (Bartlová 1995: 163, Kraus 2000: 200). Nicméně vztahy národů v ústavě z roku 1918 nebyly dostatečně vymezeny a ukázalo se, že to bylo největší slabosti Československa (Bartlová 1995: 172, Suda 1995: 112).

Ve skutečnosti byl Masaryk toho názoru, že Češi a Slováci tvoří jeden národ, který se liší od druhého jenom jazykově, historicky a kulturně (Skilling 1994: 79). Před založením Československa národy žily v různých realitách v Rakousku-Uhersku (Bartlová 1995: 160). Vydávání Čechů a Slováků za jeden národ bylo všeobecně přijímáno mezi občany, ale z různých důvodů. Češi si skutečně mysleli, že Češi a Slováci jsou jedním národem a nepovažovali Slovensko za nějakou národní otázku. Zatímco Slovákům československý národ byl způsobem, jak se dostat z rámce uherského státu. Koncepce jednotného národa měla být opuštěna, jakmile splní své poslání, ale z českého hlediska se československý národ měl stát trvalým základem státní existence. (Rychlík 2012: 55–56.)

6.5 Osudové okamžiky Československa

V roce 1938 Hitler dokázal přesvědčit druhé velmoci, aby podepsaly Mnichovský diktát, podle kterého Československo muselo odstoupit pohraniční území Německu. V stejnou dobu Slovensko získalo autonomní postavení. Později Německo donutilo Slovensko k vyhlášení samostatnosti a okupovalo české země, které se staly Protektorátem Čechy a Morava. (Järvinen 2011: 99, Kyppö 2011: 119.) Podle Průhy (1995: 54) a Rychlíka (1995b: 103) samostatnost Slovenska byla víceméně jenom iluze, protože stát byl závislý na Německu. To byl však velký šok pro Čechy, protože poprvé rozuměli, že Slováci nesdíleli nápad o československém národě (Rychlík 1995a: 180).

Už během druhé světové války se popularita komunismu mezi Čechy a Slováky zvýšila, ale po válce popularita pokračovala v růstu, protože Sovětský svaz byl viděn jako osvoboditel od nacismu. Autorita Sovětského svazu v Československu byla konečně potvrzena na Jaltské konferenci, kde se Československo stalo státem, který patřil k sféře vlivu Sovětského svazu. (Järvinen 2011: 99-100.) Do obnoveného státu Slovensko vystupovalo za jiných podmínek, než v roce 1918. Už nebylo možné vytvořit jednotný politický československý národ, ale tvořit spojení dvou politických celků s vlastní omezenou suverenitou. (Rychlík 2012: 282.) Nová ústava byla nakonec výsledkem kompromisu, kterým vznikl asymetrický model správy. Vedle federálních orgánů Slováci měli svoje národní orgány, ale Češi podobné neměli. (Suda 1995: 119–120.) V roce 1948 proběhl však komunistický státní převrat a komunisté získali všechnu moc. (Kraus 2000: 205). Po převratu komunistická strana začala kontrolovat život a centrum moci bylo zcela jinde. Politika nebyla už vytvářena v Praze, ale v Moskvě. Slováci však měli pocit, že rozhodnutí byla dělána v Praze. (Wolchik 2000: 93–94, Kraus 2000: 205, Rychlík 1995a: 195, Rychlík 2012: 373.)

V 60. letech se československé hospodářství začalo oslabovat, ale komunistická strana nechtěla dělat politické nebo ekonomické reformy. Namísto toho lidem dávali kulturní svobody. V roce 1968 první tajemník komunistické strany Antonín Novotný byl nahrazen Slovákem Alexandrem Dubčekem. Dubček usiloval o socialismus s lidskou tváří, který mimo jiné znamenal zrušení cenzury a rozšíření občanských práv. V létě inteligence zformulovala manifest, ve kterém požadovali zvýšení demokracie. To způsobilo neklid v Sovětském svazu, a proto členské státy Varšavské smlouvy poslaly tanky do Československa a ukončily pražské jaro během jedné noci. Československo muselo anulovat reformy, což znamenalo počátek období normalizace. (Järvinen 2011: 101–103, Kyppö 2011: 121.) Slovákům normalizace přinesla reformu, po které dlouho toužili (Průha 1995: 71). Československo se stalo federací

se silnými konfедераčními prvky (Rychlík 2012: 515). Komunismus a federace nicméně nešly dohromady, protože komunistická strana kontrolovala všechno (Rychlík 1995a: 197). Podle Příhody (1995: 135) a Rychlíka (1995a: 195) Češi a Slováci měli různé cíle během Pražského jara. Češi usilovali o demokracii, zatímco Slováci usilovali o federaci. Slovákům komunistické období znamenalo modernizaci a také období normalizace bylo pro ně úspěšné. (Pithart 1995: 217–218, Příhoda 1995: 195.)

Komunismus padl v Československu v roce 1989 současně s ostatními státy východní Evropy. Protesty před sametovou revolucí měly celočeskoslovenský charakter, ale pád komunistického režimu znamenal znovuotevření národní otázky (Rychlík 2002: 70, 92). V roce 1990 proběhla první svobodná volba, ve které byli představitelé zvoleni na dva roky, aby vytvořili novou demokratickou strukturu a provedli nejvážnější ekonomické reformy (Jičínský 2003: 56). Poprvé byl schválen kompetenční zákon jako dočasný kompromis mezi národy, který výrazně omezoval pravomoci federálních orgánů. Kompetenční zákon však neřešil ten filosofický problém, že národy měly rozdílné chápání Československa. Zatímco Češi pokládali zákon za maximum, pro Slováky znamenal jen první krok ke volnému česko-slovenskému soustátí. (Rychlík 2002: 167, Rychlík 2012: 580–582.)

Vztah mezi národy hrál vážnou roli ve všech osudových okamžicích Československa, a tak se opět stalo (Zajac 2000: 262). Komunistický režim nedovolil problémům přijít na povrch, a nová politická elita neměla zkušenost s demokratickými kompromisy (Kraus & Stanger 2000b: 6, Wolchik 2000: 99). Češi měli zájem o ekonomické reformy a Slováci o otázku postavení Slovenska. Komunistické období bylo úspěšnější pro Slovensko, a proto Slovákům nebylo nutné odtrhnout se od komunismu. Budoucnost znepokojovala Slováky více než Čechy. (Příhoda 1995: 136.) Kromě toho, Československo bylo poprvé v situaci, kdy mohlo samo rozhodnout o své budoucnosti bez zahraničního vměšování (Stein 2000: 42).

Podle premiéra Slovenska Jana Čarnogurského společný stát nikdy nebyl více než pragmatickým řešením, které zestárnulo po studené válce (Kraus a Stanger 2000a: 18). Československo procházelo mnoha změnami, které vždycky otevřely otázku postavení Slovenska. Během společné historie se však snažili jenom zmírnit národní otázku a vůbec ji neřešit. (Skalnik Leff 2000: 29–30.) Češi považovali Československo za svůj stát, ale pro Slováky bylo těžké se s ním ztotožnit (Musil 1995b: 2). Podle Kučery a Pavlíka (1995: 36–38) se národy neustále sblížovaly, ale národní identita nezmizela. Musil (1995a: 87, 89–92) tvrdí, že v Československu žila dvě poměrně oddělná společenství. Kulturní struktury se mění pomalu a pád komunismu odhalil odlišné sociopolitické hodnoty. Slováci nemohli pochopit, že

Češi nechtěli upustit od radikálních demokratických a ekonomických reforem, aby se zachoval společný stát. (Musil 1995b: 5.)

6.6 Letní volby v roce 1992

Už na začátku roku 1991 slovenská politická elita a média cítily rostoucí nedůvěru k Čechům. Mečiar byl populární na Slovensku, protože Slováci věřili v jeho schopnosti bránit jejich zájmy. (Zajac 2000: 266.) Jeho strana HZDS požádala o deklaraci svrchovanosti bez samostatnosti a mezinárodněprávní subjektivitě pro Slovensko. Mečiar tvrdil, že jejich požadavky neznamenaají rozbití Československa. Mečiar podporoval konfederaci, která znamenala volný svazek států, v kterém mohou fungovat jako samostatný stát. (Rychlík 2002: 206, Rychlík 2012: 590–591, Suda 1995: 122–123, Žák 1995: 259). HZDS slíbila také zpomalit rychlost a zmírnit ekonomické reformy. (Hacker 2010: 70–72, Kopeček 2010: 136, Shepherd 2000: 140). V českých zemích podobná významná nacionalistická politická síla nevznikla. Klaus a ODS měli zájem o hospodářskou politiku s radikálními reformami. (Rychlík 2002: 129, Rychlík 2012: 582, Wolf 1998: 19, 47–48.) Češi podporovali Klausovu politiku, protože měli zájem o západní styl života, a tak bylo nutné se chovat jako na západě. ODS je mohla využít efektivně, protože Klaus dominoval ekonomickému myšlení už od sametové revoluce. (Helicher 2000: 157, Shepherd 2000: 76, 91-92, 120).

Strany ve svých programech neusilovaly o rozdělení státu. ODS usilovala o funkční federaci a HZDS o mezinárodněprávní subjektivitu (Pithart 2003: 186). Avšak ODS vystoupila v platformě s heslem "bud funkční federace nebo rozdělení Československa na dva státy" (Rychlík 2002: 274). Klaus věřil, že po volbách jednání budou o fungující decentralizovanou federaci, která bude pokračovat v razantní ekonomické reformě (Wolf 1998: 55). Mečiarova konfederace byla v polovině mezi federací a samostatností, ačkoliv její definice vypadala jako vztah mezi dvěma samostatnými státy. Mečiar usiloval o kombinaci, která neexistovala, ale stala se nejpopulárnější alternativou na Slovensku. Skoro nikdo však nemohl vymezit, co to znamenalo (Pehe 1992: 84, Rychlík 2002: 207 Shepherd 2000: 138–139.) Podle Wolfa (1998: 56) každému, kdo uměl číst platformy, bylo jasné, že Československo nemůže přežít. Průzkumy veřejného mínění ukazovaly, že většina Čechů souhlasila s Klausovou politikou a většina Slováků s Mečiarovou politikou, ačkoliv nechtěli rozdělení Československa. Nicméně politická kultura byla ještě nestabilní a politici mohli lehko řídit občany. (Wolchik 1995: 227, 232–235.) Kvůli volební kampani Češi mysleli federativně a Slováci republikově (Pithart 2003: 197–198). Rozpad Československa byl složitá řada událostí, která neměla jeden vysvětlující činitel, ale

různé záležitosti a náhody vedly k rozbití státu (Musil 1995a: 92). Politická elita měla však významný vliv, a proto zkoumám události z hlediska politické elity a analyzuji rozhovory, které Klaus a Mečiar (nebo tiskový tajemník) dali pro Lidové noviny a Rudé právo.

6.7 Diskurzy za rozpadem

Euforie sametové revoluce skončila, když se Československo blížilo k druhým parlamentárním volbám v létě 1992 (Turnovec 2000: 109). Jak ODS tak HZDS jasně vyhrály volby a obě měly zřejmý ústavní názor. ODS mohla přijmout jenom funkční federaci nebo rozdělení státu a HZDS jenom konfederaci nebo rozdělení státu (Jičínský 2003: 64, Lehečka 2003: 87, Žák 1995: 261–262.). Volební výsledek vytvořil silnou polarizaci mezi českou pravicí a slovenskou nacionalistickou populistickou levicí (Stein 2000: 183,186). Prezident Havel pověřil Klause sestavením federální vlády (Wolf 1998: 62). Klaus si pravděpodobně myslel, že požadavky Slováků byly jenom předvolební triky (Žák 1995: 262) a věřil, že může dělat kompromisy s Mečiarom (Dengler 8.6.1992: 1). Oba přišli k prvnímu jednání s představou, že budou těžká, avšak nebudou nemožná (Rychlík 2012: 598).

Argumentační pozice Klause a Mečiara byly dané už během volební kampaně, ale v jednání oba museli poprvé vymezit svou pozici vůči druhému volebnímu vítězi. Oba museli bránit svou pozici, a současně najít společné řešení. Oba si pravděpodobně mysleli, že nakonec druhá strana bude souhlasit s nějakým kompromisem. Proto ani Klaus, ani Mečiar nechtěli opustit svou pozici. Během prvních jednání se Klaus zcela nevzdával naděje a věřil, že Mečiar sleví ze svých požadavků a Československo se nerozpadne, protože předsedové stran se setkali také mezi čtyřma očima. Po osobním setkání Klaus začal mluvit o krocích k federaci, ale Macek (ODS) ho přerušil a pověděl o slovenském návrhu o volné obranné a hospodářské unii (Macek 2000: 245). Je zajímavé, že úzký kruh elity byl ještě zmenšen na osobní setkání předsedů, který podtrhl jejich pravomoc, a dal jim možnost mluvit volněji. Zdá se, že Klaus věřil, že ovládá diskurz, protože se vrátil k jednání s představou o krocích k federaci, ale informace o volné obranné a hospodářské unii změnila směr rozhovoru. Klaus zřejmě nemohl destabilizovat argumentační pozici Mečiara.

Později Klaus nazval jednání mírným a pracovním, ale silně kritizoval HZDS, aby projevil, že její cíle nebyly tak přijatelnými a nesobeckými jako jeho cíle, které přinesou výhody všem. Klaus se snažil představit své názory jako normální a racionální, zatímco názory HZDS by způsobili nestabilitu. Klaus představil svou stranu jako stranu, která chtěla nést odpovědnost a rychle dokončit jednání bez ohledu na těžkou situaci. V Klausových vyjádřeních je výrazněji

cítit spěch a nutnost se rychle rozhodnout. (RP 10.6.1992a: 1-2). Po prvním jednání tiskový tajemník HZDS obvinil ODS z vydírání a odmítnul nařčení z viny na možném rozpadu státu. Podle HZDS to byla ODS, která se snažila rozdělit stát, protože požadovala federaci s unitárními prvky a ekonomikou, a pokud by HZDS s tím nesouhlasila, Československo by se rozpadlo. (Minárik 11.6.1992: 1.) Pro politickou mluvu je typické, že slova druhé strany se používají proti nim a využívají podle vlastních potřeb. Oba obvinili druhého z úmyslu rozbít stát, ale s různými argumenty. Klaus tvrdil, že uvolnění federace je signálem o úmyslu rozbít stát, zatímco HZDS oznámila, že požadavek federace je signálem o úmyslu rozbít stát. Oba se snažili vytvořit pravdu o svém názoru a získat pro něho veřejnou podporu.

Ve druhém kole jednání se rozhovor stal nekonečnou debatou o rozdílech mezi federací, konfederací, unií a samostatným státem. (Stein 2000: 199.) Po jednání Klaus zdůraznil, že čeští politici našli shodu, která dala pro OSD více jistot jednat se Slováky (LN 13.6.1992b: 1). Tímto způsobem Klaus chtěl ukázat, že má širokou podporu a silnou pozici v jednání. Jeho podpora není jenom od ODS, ale má širší okruh podporovatelů. Politická mluva je často předpojatá a je také typické, že slova druhého jsou nesprávně chápána a používají se proti němu. Mečiar často cítil, že byl nepochopeným a ODS vedla jeho poselství nesprávným směrem (LN 13.6.1992a: 1, 3). Mečiarova nacionalistická populistická politika avšak dostala svou sílu právě z pozice nepochopeného. Zkušenosti Slováků podporovaly tuto pozici, protože Slováci cítili, že nebyli v rovné pozici s Čechy. Mečiar se snažil vysvětlit, proč federace nestačí Slovákům. Zdůraznil, že to je Klaus, který usiluje o nemožné, ale on sám usiluje o řešení, které je prospěšné všem. (Čapko 13.6.1992: 1.) Klaus se snažil schovat za politický mandát a řekl, že nemá právo změnit federaci, a proto je lepší rozdělit stát než změnit federaci (RP 13.6.1992: 2). Oba se snažili představit svůj politický a ideologický názor jako jediný, racionální a přirozený způsob.

Před třetím jednáním Mečiar neočekávaně oznámil odložení a řekl, že Klaus o tom ví. Nicméně Klaus tvrdil, že nic nevěděl a publikoval tiskovou zprávu o tom, že ODS je připravená jednat. (LN 15.6.1992: 1.) Tímto způsobem HZDS vypadala jako strana, která se vyhne odpovědnosti, a Mečiar jako politik, který lže. Tato příhoda jistě nezvýšila důvěru mezi stranami. Důvěru nezvýšilo ani Mečiarovo vyjádření o tom, že Klaus dělá politickou propagandu, překračuje svůj mandát a skrývá informace. (Minárik 15.6.1992: 2, RP 15.6.1992a: 1.) Jejich cílem bylo společně jednat o sestavení vlády a dohodnout se na budoucnosti státu, ale rozhovor nicméně vypadal jako boj mezi dvěma předsedy a volební rétorikou. Zdá se, že zachování své argumentační a dominantní pozice bylo důležitější než skutečná spolupráce. V takové atmosféře je těžké vybudovat důvěru. Před třetím jednáním mluvili také o potřebě referenda. Mečiar podporoval referendum, ale Klaus je považoval za

nepotřebné. Současně Češi organizovali petici na podporu referenda. Klaus to chápal jako přirozenou reakci, že občané chtějí přispět k rozumnému řešení v složité situaci. (RP 17.6.1992: 2). Prakticky se Klausovi podařilo interpretovat situaci způsobem, který byl pro něj prospěšný. Zatím Mečiar jednal jako obránce demokracie a tvrdil, že podle ústavy je referendum nutné. Považoval Klausův spěch za nepotřebný a charakterizoval ho jako politika, který má zájem jenom o ekonomiku a je připraven obětovat dobré vzájemné vztahy mezi národy. Mečiar neviděl možnost kompromisu, protože by bylo nerealistické očekávat, že by Klaus nebo on sám odstoupili od svých postojů. Mečiar tvrdil, že Češi byli překvapení, že Slováci tentokrát nezměnili své mínění po volbách. (Minárik 17.6.1992: 2.)

Na třetím jednání Klaus nabídl Slovákům silnou federaci, post federálního premiéra a dodatečné investice, aby zmenšil následky ekonomických reforem. Slováci však neakceptovali nabídku, protože by nezvýšila jejich mezinárodní viditelnost. (Stein 2000: 202, Wolf 1998: 67.) Česká strana říkala mnohokrát, že slovenské návrhy povedou k rozpadu státu, a proto federace je jediná důvěryhodná možnost. Nakonec Češi interpretovali Mečiarovy odpovědi tak, že Slováci chtěli rozdělit Československo (Rychlík 2002: 284, Stein 2000: 203.) Důvodem k interpretaci bylo to, že Mečiar nejprve odmítl místo ve federální vládě, a o chvíli později tvrdil, že každá republika bude hospodařit za své. (Stein 2000: 203.) Situace se zrodila, když Klausovi došla trpělivost s požadavky o konfederaci nebo obranné a hospodářské unii. Klaus pochyboval, že Slováci chtějí samostatnost za české peníze a otázal se, jestli Slováci jsou hrdý národ. Mečiar odpověděl: "Každý za své!". (Pacner 2012: 639, Rychlík 2000: 60, Stein 2000: 203.) Podle Pacnera (2012: 639) to byla rozhodující věta. Pravděpodobně si Mečiar neuvědomil, že ji vyřkl v nejméně vhodném okamžiku, a nemohl ji vzít zpět. Klaus, který vždycky uvažoval ekonomicky, si vyložil těchto pár slov tak, že dva rozpočty znamenají dva státy. Už dříve se Mečiar zmínil, že Slovensko chce vstoupit do Evropy jako národ, který má svůj stát. Klaus to interpretoval tak, že jestli Slováci chtějí být státotvorným národem, to znamená, že nechtějí zůstat ve společném státě, protože mají pocit, že nejsou rovnoprávní, pak tedy Češi budou také státotvorným národem a budou mít svůj státní útvar. (Štěpánek 1993: 30.)

Podle Rychlíka (2000: 61) Klaus změnil své mínění o budoucnosti Československa během třetího jednání, ačkoliv Mečiar tvrdil, že Klaus rozhodl o dezintegraci federace už na počátku prvního jednání (RP 7.7.1992: 2). Zdá se však, že na třetím jednání Klaus změnil svůj cíl a pravidla hry tím způsobem, že Mečiar tomu nerozuměl, a proto mohl změnit směr rozhovoru. Klaus pravděpodobně pochopil, že jiná cesta pryč z patové situace nebyla, a rozhodl, že Češi musí pokračovat v reformách bez Slováků. Zdá se, že Klaus měl více moci, protože mohl vymezit směr hovorů, a jeho výklad se stal dominantním diskurzem. Mečiar pravděpodobně

neusiloval o samostatnost, ale o více viditelnosti Slovenska ve stejném státě. Jeho požadavky však způsobily situaci, kdy Klaus chtěl dát Slovensku větší suverenitu, než o jakou Mečiar usiloval. Diskurz byl aktualizován tímto způsobem, o který nikdo původně neusiloval, ale otevřel prostor pro dva samostatné státy. Klaus převzal během rozhovorů novou roli a začal usilovat o samostatný stát. Zdálo se, že nejdříve to více méně byl Mečiarův cíl, ale během jednání samostatný stát se stal Klausovým cílem.

Bez ohledu na výsledek jednání, ani Klaus ani Mečiar jej nechtěl odhalit médiím. Před médií se ODS tvářila jako spasitel státu, který uklidnil slovenské divoké přání rozdělit stát, ačkoliv HZDS ani nevěřila, že má mandát rozdělit stát (RP 19.6.1992: 1-2). ODS úplně ignorovala roli Klause jako tlumočnicka Mečiarových slov, a tvrdila, že ODS silně podporuje společný stát. Mečiar také chtěl vyvolat dojem, že možnost vytvořit konfederaci ještě existuje (LN 18.6.1992: 2). Pravděpodobně Slovensko nebylo připraveno na rychlou samostatnost a mohlo více ztratit než získat. S pomocí samostatnosti Slovensko mohlo dosáhnout toho, co Mečiar slíbil v jeho platformě, ale asi nechtěl přiznat, že konfederace nebude a výsledek jednání nebude stejně bezpečným jako jeho původní plán. Dosáhl nějaké vítězství, ale ne tím způsobem, jak si myslel. Oba chtěli ukázat, že dominovali diskurzu a měli převahu, ačkoliv ani jeden z nich nedosáhl svého původního cíle, ale nechtěli přiznat neúspěch před občany.

Na čtvrtém jednání potvrdili, že jediná věc, na které se ODS a HZDS se mohly shodnout, bylo rozdělení Československa (Rychlík 2002: 284). Médiím se ODS však snažila tvrdit, že tato situace nutně nemusela vést k rozpadu. Zdá se, že Klaus opravdu litoval situace nebo chtěl vyvolat dojem, že je silný politik, který nese odpovědnost za důsledek, který mu nebyl příjemný. Tím způsobem se mohl jakoby distancovat od skutečného rozhodování, ačkoliv byl velmi aktivní a rozhodující stranou. Chtěl vyvolat dojem, že ODS dělala všechno, aby zachovala Československo, ale Slovákům nic nestačilo. (LN 22.6.1992: 1, Minárik 22.6.1992: 3.) Klaus opravdu navrhl během jednání různé kompromisy, ale Mečiar upevnil sebe k své argumentační pozici pevněji než Klaus a nebyl připraven ustoupit ani o píď ze své pozice. Pravděpodobně špatné zkušenosti s Čechy ho přiměly tvrdohlavě se držet svých nemožných požadavků, například o mezinárodněprávní subjektivitě. Zato Klaus se mohl chovat jako rozumný politik a vyvolat dojem, že Slováci usilovali o nesmyslnosti. Jednání o sestavení nové vlády bylo ukončeno před prezidentskými volbami, ale funkce prezidenta zůstala neobsazena, protože HZDS nesouhlasilo s kandidaturou Havla. Podle Žáka (1995: 263–264) možnost pro kompromis s Čechy zmizela kvůli této příhodě, protože Havel byl velmi populárním mezi Čechy. Podle Klause to ukázalo, jak se Slováci už odpoutali od Československa a nesdíleli chápání jednoty (LN 7.7.1992: 1, Perknerová 21.7.1992: 3).

V polovině července Česká národní rada rozhodla, že se Češi musí připravit aby vytvořili samostatnou Českou republiku (ČNR 13.7.1992). Slovenská národní rada podobné prohlášení nedala, ale o několik dnů později přijmula deklaraci o svrchovanosti. Mečiar tvrdil, že deklarace byla jakoby symbolické politické prohlášení a neznamena deklaraci samostatnosti, a neměla sílu zákona. Deklarace nezměnila státoprávní postavení Slovenska, ale prakticky obsah deklarace znamenal rozpad Československa. Hned' po deklaraci Havel abdikoval, protože nechtěl asistovat rozdělení Československa. (Rychlík 2000: 62, Rychlík 2002: 291, Rychlík 2012: 609–610, Stein 2000: 209–210.) Mečiar se choval jako vítěz a používal nacionalistickou rétoriku, ale dával pozor na to, aby nebyl příliš proti Čechům (LN 18.7.1992a: 1). Pravděpodobně se nevzdal naděje na udržení Československa, protože společný stát byl výhodnější pro Slováky. Deklarace však byla jakoby vznik nového imaginárního společenství, protože charakterizovala slovenskou tisíciletou historii a čekání, a jasně ukazuje, že teď se něco změnilo. Mečiar se snažil argumentovat ve dvou směrech: na jednu stranu chtěl zdůraznit, že dal Slovákům to, co si přáli, ale na druhou stranu tvrdil, že se nic nezměnilo. Deklarace avšak byla užitečná pro Klause, protože mohl tvrdit, že fakticky Slováci chtějí rozbit společný stát (LN 23.7.1992: 1). Zatímco Mečiar zdůraznil nevinnost Slováků. (RP 9.7.1992: 2). Ani jeden z nich nechtěl nést břemeno viny, ale politicky bylo důležité najít viníka.

Po deklaraci svrchovanosti HZDS ještě nevzdala myšlenku konfederace a snažila se přesvědčit ODS o konfederaci nebo unii. Slováci pravděpodobně nebyli připraveni na rozdělení a snažili se získat čas. ODS však ztratila zájem o Slovensko, protože se obávala, že zpomalení procesu by vedlo k hospodářským problémům, a požadovala rychlé a úplné rozdělení, jestli Slováci neměli zájem o federaci. (Pacner 2012: 647, Rychlík 2000: 62, Rychlík 2012: 610, Žák 1995: 263.) Klaus ještě veřejně oznámil, kdy by bylo nejlepší rozdělit stát (RP 24.7.1992a: 1-2). Chtěl vyvolat dojem, že záležitost skončila. To znamenalo začátek nové fáze jednání, kde Mečiar se musel postavit novým způsobem, aby dosáhl co nejlepší smlouvu s Čechy.

V srpnu začala jednání o konkrétních opatřeních rozdělení státu (Rychlík 2012: 210). Dříve oba už používali mírnější vyjádření, ale před jednáním začala zuřivá debata. Mečiar obvinil ODS z toho, že přijede jenom na jednání o rozdělení Československa. Podle Mečiara se HZDS pilně snažila zabránit rozpadu, ale už nemohla garantovat, že se situace nebude stupňovat. Klaus si myslel, že HZDS má velké vnitřní problémy. (LN 25.8.1992b: 1.) Jednání nezměnilo situaci, a *Rudé Právo* (27.8.1992: 1) mohlo napsat titulek: "ODS a HZDS se v Brně dohodly: K 1.1.1993 vzniknou dva státy". Po jednání obě strany tvrdily, že vzájemné vztahy budou klidné a dobré. (RP 28.8.1992: 3, RP 31.8.1992: 2).

V září Slovenská národní rada přijala ústavu, která byla ústava samostatného státu, ačkoliv platnost některých paragrafů byla stanovena až od počátku ledna 1993. Federální shromáždění nicméně zpomalilo rozdělení, protože odmítalo návrh zákona o rozdělení federace. (Žák 1995: 264–265.) Navíc Mečiar tvrdil, že není možné přijmout zákon o rozdělení prostou většinou bez široké podpory (RP 29.9.1992b: 2). Klaus však už rozhodl o rozdělení a neviděl jinou možnost. Rozdělení se stalo jeho novým cílem, a ve stejnou dobu přijmul novou argumentační pozici, kterou nechtěl opustit. Charakterizoval situaci jako úplně bezalternativní (Dengler 4.9.1992: 2).

V říjnu opozice navrhla vytvoření ústavní komise, která by změnila federaci na unii. HZDS podporovala návrh, který byl také přijat. ODS nicméně chtěla rozdělit stát a nikoho neposlala do komise. Na schůzce mezi Klausem a Mečiarom Klaus požádal Mečiara, aby se zavázal k rozdělení, a Mečiar to nakonec slíbil. (Rychlík 2000: 63.) Klaus viděl ústavní komise jako hrozbu pro demokracii a snažil se vyděsit občany vzestupem levice (LN 1992: 1, 16). Zjednodušil situaci a tvrdil, že alternativy jsou liberální ekonomické reformy nebo návrat do komunismu. Jeho reakce ukazuje, že neměl zájem na zachování Československa. V listopadu Mečiar nakonec garantoval, že Slovenko ratifikuje nutné smlouvy ve stanovené lhůtě (LN 10.11.1992: 1, 16). To byl čas, aby ukázal schopnost Slovenska a udělal krok k slovenskému imaginárnímu společenství.

6.8 Argumentační pozice, horizont očekávání a imaginární společenství

Podle Wodaka (2009: 37) pravomoc může být legitimována charismatickými osobnostmi. Takoví lidé se liší od běžných lidí zvláštními vlastnostmi a pravomocí. Nejen Klaus, ale i Mečiar je charakterizován jako charismatická a zvláštní osobnost. Sociolog Fedor Gál tvrdí, že z hlediska rozdělení Československa Klaus a Mečiar byli nejlepší osobnosti. Oba byli prototypy postkomunistických politických vůdců: charismatičtí a individuální hráči, kteří neuměli dělat kompromisy. (Puukko 1995: 139–141). Pro politickou mluvu je typické, že je předpojatá a konfrontační. Zaměří se na změnu a neuvažuje rovnoměrně různé alternativy. Je důležitější zachovat si vlastní názor a bránit se kritice. (Billig 1996: 186–187, Jokinen 2008: 192, Palonen 1992: 370, Perelman 1996: 158.) V tomto smyslu Klaus a Mečiar byli výborní politici, protože silně bojovali za svou pravdu. Před jednáním oba měli jasnou argumentační pozici, ale mysleli, že mohou ovlivnit názor druhého a vyhrát debatu. Nicméně když se jednání dostala do patové situace, Klaus změnil směr jednání a přestal bránit federaci. Podle Kroupy (2000: 236) změna názoru české strany byla nejpřekvapivější, protože dříve negativně reagovala na rozdělení státu.

Nakonec začali podporovat rozdělení, zatímco Slováci poněkud začali ustupovat ze svých požadavků. Minulost hrála velkou roli v tom, v jakých argumentačních pozicích Klaus a Mečiar byli před jednáním. Situace byla stejná jako už mnohokrát před tím v dějinách. Vyjednávači byli jiní, ale role Klause a Mečiara byly připravené už od vzniku státu.

Podle Lehečky (2003: 89) rozdělení Československa bylo emocionálním sledem událostí, protože politické vztahy byly už dlouho v krizi, a nebylo možné najít nějaké řešení. Kraus a Stanger (2000c: 305) píšou, že obě strany si všimly, že původní představa o vytvoření Československa neexistovala, protože Německo už nebylo hrozbou a Rusko nemělo nadvládu. Původní sjednocující činitel zmizel a změnil horizont očekávání. Slováci se báli, že znovu nedostanou, co chtějí. Pravděpodobně z tohoto důvodu Mečiar tak silně bojoval za svoje požadavky. Mohl obratně využívat dřívější zklamání Slováků, aby zvýšil svou podporu a hrál roli osobnosti, která může změnit horizont očekávání. Češi se naopak báli, že Slováci se budou znovu soustřeďovat na národní otázku, a nebudou mít zájem o nutné reformy. Z Klausova hlediska se horizont očekávání začal objevovat lépe bez Slováků. Z tohoto důvodu Mečiar už nemohl ovládat svůj horizont očekávání, protože Klaus mu dal více, než si Mečiar přál.

Československo bylo založeno z racionálního důvodu, ale Češi a Slováci cítili i vzájemnou soudržnost (Rychlík 1995b: 99). Slováci nicméně úplně necítili, že patří k imaginárnímu československému společenství. Podle Andersona (2007: 279) národy mají pocit, že patří k sériovému času a mají zkušenost s pokračováním. Národy nemají jasný bod narození a nezemřou přirozeně. Umělost československého národu se stala problémem, protože společné dějiny mohly začít, když Československo bylo založeno. Stát se nakonec jasně rozdělil na dvě část, což ukazuje, že československý národ nikdy nebyl skutečným imaginárním společenstvím a národní identity byly silnější. Anderson (2007: 85–86, 111–129, 132, 205, 218) píše, že jazyk má velký význam v založení imaginárního společenství. Navzdory podobnosti jazyků, rozdíl mezi jazyky byl jeden z důvodů, proč nebylo možné vytvořit společné československé vědomí. Dva paralelní jazyky bez jazykové bariéry efektivně udržovaly představu o dvou oddělných národech. (Rychlík 2002: 25.)

6.9 Role medií

Podle Fairclougha (1995: 2, 4–5, 12, 17–18, 36, 61) média mají důležitou roli při výzkumu procesů sociální a kulturní změny, protože média odrážejí změnu. Československá média zažila velkou transformaci, která změnila jejich pozice a úlohu ve společnosti (Bednařík & al. 2011: 365). Podle Johnsona (2000: 165–166) role médií byla minimální při rozpadu Československa. Novináři měli spíše zájem o politiku než žurnalismus a nesnažili se změnit rámce politických agend nebo chápat situaci jinak. Proto se česká média soustředila na demokratické a ekonomické reformy a slovenská média na národní otázku. Médii se nepodařilo vytvořit správný obraz o národech. (Johnson 2000: 167, 177, Ulč 1992 :31, Žák 1995: 255.) Johnson (2000: 178) píše, že novináři bez zkušenosti sdíleli přání Klause a Mečiara, aby zachovali jejich pravomoc, a nepožadovali pro občany významnou demokratickou roli. Jak politici tak novináři ignorovali občany v politické aréně. Média si často nemohla ověřit politické události, protože jednání se konala za zavřenými dveřmi (Kopecký 2000: 81, Wodak 2009: 19). V důsledku toho Klaus a Mečiar mohli volit slova a čas, když mluvili s médii.

6.10 Veřejné mínění

Média často zmiňují rozpad Československa jako událost, kterou nikdo skutečně nechtěl (Suda 1995: 122). Kraus a Stanger (2000c: 302) píšou, že názor politické elity byl důležitější než veřejné mínění, protože jak politická tak ekonomická struktura byly současně uprostřed změny. Podle průzkumů veřejného mínění Češi a Slováci však měli různé názory, jak pokračovat v politických a ekonomických reformách, ačkoliv většina podporovala zachování Československa. Přesto občané zvolili strany, které byly populární jenom ve své republice. Nakonec volební výsledek v zásadě způsobil rozdělení, ačkoliv o něm rozhodla a odpovědnost za něj nesla politická elita. Rozdíly mezi hodnotami a preferencemi byly tak významné, že nakonec vznikly dva samostatné státy. Občané chtěli současně protikladné věci, ale popularita Československa zůstala stabilní. (Wolchik 1995: 240.) Zdá se, že nikdo nechtěl rozdělení, ale lidé si na to zvykli, když se rozdělení blížilo. Lidé žili tři roky uprostřed velkých změn, a pravděpodobně nechtěli rozdělení, protože chtěli zachovat něco, co dobře znali. Politická elita rozhodla o rozpadu za svého hlediska a z historických důvodů, ale částečně v souladu s občany. Pro ně to znamenalo život v novém státě. Politici rozhodli a lidé se přizpůsobili nové situaci každý svým způsobem. Rozhodnutí nebylo to, co lidé chtěli, ale bylo snesitelné.

6.11 Závěr

Československo rozdělili rychle během půl roku, ačkoliv rozpad nebyl cílem nikoho ve volbách 1992. Politici se prakticky během 12 dnů rozhodli, že nemá smysl pokračovat v společném státě. Klaus a Mečiar nechtěli dělat kompromisy a jejich ostatní cíle byly důležitější. Ani jeden z nich neopustil volební retoriku po volbách, ale pokračoval ve vzájemném obviňování v médiích. Zánik Československa byl řešením rozumu, ale světová politická situace se změnila a tlak cizích zemí neudržel Čechy a Slováky pohromadě. Následkem toho politici začali využívat pravomoc, aby dosáhli různých cílů. Důvodem rozpadu byla nezkušenost a neschopnost kompromisu politické elity, která pracovala pod tlakem, ale výsledek hlasování způsobil okrajové podmínky pro jednání.

Jednání o sestavení nové vlády vedlo k rozpadu, protože ani jedna ze stran nebyla připravená, aby se odklonila v jakémkoli směru ze své argumentační pozice a dělala kompromis. Obě strany byly ovlivňovány minulými zkušenostmi a viděly horizont očekávání jinak. Zvláště Mečiar nebyl připraven přijmout nějaký kompromis, protože si myslel, že Češi v žádném případě nechtějí rozdělit stát. Kvůli minulým zkušenostem Mečiar bránil svůj názor pevně, aby horizont očekávání byl jiný v budoucnosti. Klaus stále tvrdil, že je nutné spěchat s řešením, což jistě mělo vliv na to, že řešení dělali rychle. Klaus interpretoval Mečiarovy požadavky a odpovědi způsobem, který otevřel dveře pro dva samostatné státy. Klaus změnil vzor diskurzu a Mečiar ke svému překvapení dostal více, než chtěl. Potom Klaus pevně držel svou novou argumentační pozici a neudělal nic, aby zabránil rozdělení Československa. Klaus avšak musel získat veřejné mínění na svou stranu. V médiích důsledně charakterizoval rozdělení jako naléhavé a nutné, a představil druhé možnosti jako nemožné. Tisk ho podporoval tím způsobem, že publikoval jeho vyjádření bez jasných analýz.

Zdálo se, že Klaus měl na jednáních a společnosti více pravomocí než Mečiar, protože mohl dosáhnout svého nového cíle. Během jednání Mečiarův cíl se jakoby stal Klausovým cílem, ačkoliv původně Mečiar neusiloval o tak velkou suverenitu. Nicméně v médiích Klaus dokázal svou roli jako aktivní činitel na rozhodnutí zakrýt. Představil sebe jako osobu, která nese odpovědnost, a vytvořil dojem, že dělal nedobrovolné řešení a snažil se najít prostředky, aby zachoval Československo. Ve skutečnosti ale neměl připravené žádné jiné alternativy. V médiích neustále obviňoval Slováky z rozpadu.

Spěch a špatné zkušenosti z minulosti byly zničující kombinace. Československý národ byl umělý národ, a proto národní identity byly silnější. Zvláště Slováci necítili, že patří k imaginárnímu československému společenství, a tak slovenská národní otázka se objevila

ve všech osudových okamžicích a kulminovala na jednání v létě 1992. Zdálo se, že vyjednávači neměli vzájemnou důvěru, což způsobilo neustálou zuřivou debatu v médiích. Tisk neuměl analyzovat situaci, ale dal jim slovo bez filtrování. Klaus a Mečiar mohli svobodně v médiích vytvořit takový obraz o druhé straně, jaký chtěli. Oba tvrdili, že cíle druhé strany byly úplně nemožné, což činilo spolupráci nemožnou a znamenalo rychlý konec společného státu.

Bez ohledu na volební výsledek většina občanů chtěla zachovat Československo. Ve volbách hlasovali pro různé cíle, ale uprostřed velkých změn, chtěli zachovat něco trvalého. Podle průzkumů veřejného mínění Češi a Slováci měli podobný obraz o důvodech, které vedly k rozpadu, ale oba národy si myslely, že právě představitelé druhého národa byli viníky. Dojmy občanů o problémech byly stejné jako skutečné problémy na jednáních. To znamená, že občané měli na mysli zcela odpovídající obraz, jaký politici chtěli dát v médiích. Podle průzkumů veřejného mínění v září 1992 občané už věřili, že rozpad je nutná a jediná alternativa. Češi, kteří podporovali rozpad, si mysleli, že důvodem byl slovenský nacionalismus a touha stát se nezávislým. Slováci, kteří podporovali rozpad, si mysleli, že důvodem byl pragocentrismus a nespravedlivá federace. Ty názory také zrcadlily obraz, který politici vytvořili o situaci v médiích.

Zato občané, kteří chtěli zachovat Československo, našli viníka jinde. Mysleli si, že viníkem byla politická elita, která nemohla řešit situaci jinak. Všeobecně občané nechtěli rozdělit stát, Mečiar nechtěl rozdělit stát, ale Československo bylo rozděleno, protože se Klausův názor o nemožném soužití stal dominantním diskurzem, který odůvodnil nepopulární výsledek.

7 Lähteet

Primaarilähteet

- Čapko, Gustáv. 13.6.1992. V. Mečiar označil volnou federaci V. Klause za fikci. *Rudé Právo*, 13.6.1992, 1-2.
- Červenka, Jan. 2012. *Dvacet let poté: Jak česká veřejnost vnímá rozdělení ČSFR?* Po121204b, tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR v.v.i. http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6918/f3/po121204b.pdf (22.7.2014)
- ČNR = *Stenoprotokol České národní rady, 2. schůze, 13.7.1992.* <http://www.psp.cz/eknih/1992cnr/stenprot/002schuz/s002001.htm> (7.10.2013).
- Dengler, Robert. 8.6.1992. Možnost s obchodu s Mečiarom je. *Rudé Právo*, 8.6.1992, 1.
- Dengler, Robert. 27.6.1992. Václav Klaus v rozhovoru pro RP. Ve výsledky referenda moc nevěří. *Rudé Právo*, 27.6.1992, 1.
- Dengler, Robert. 4.9.1992. Co pronásledovalo Klause v Kanadě? *Rudé Právo*. 4.9.1992, 2.
- Dengler, Robert. 18.6.1992. Klaus bude českým premiérem, Mečiar slovenským. *Rudé Právo*, 18.6.1992, 1-2.
- Dengler, Robert & Mitrofanov, Alexandr. 9.6.1992. Tempo koaličních jednání má být rychlé. *Rudé Právo*, 9.6.1992, 1-2.
- Dengler, Robert & Perknerová, Kateřina. 7.10.1992. HZDS se zavázalo respektovat, že ODS nesouhlasí s Česko-Slovenskou Unií. *Rudé Právo*, 7.10.1992, 1-2.
- Havel, Václav. 1990. *Novoroční projev prezidenta ČSSR Václava Havla*. 1.1.1990. (http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=327_projevy.html&typ=HTML (9.2.2015)).
- Hoffman, Ivan. 22.10.1992. Odcizení mezi občany a vládou. *Lidové Noviny*, 22.10.1992, 1,12.
- LN 12.6.1992a = HZDS v čele parlamentu. *Lidové Noviny*, 12.6.1992, 1.
- LN 12.6.1992b = Třetí cesta není. *Lidové Noviny*, 12.6.1992, 1.
- LN 13.6.1992a = Nerozumitlený Mečiar. *Lidové Noviny*, 13.6.1992, 1,3.
- LN 13.6.1992b = Nezvratné referendum. *Lidové Noviny*, 13.6.1992, 1.
- LN 15.6.1992 = ODS - HZDS: Stav napětí. *Lidové Noviny*, 15.6.1992, 1.
- LN 17.6.1992a = Slovensko nejde k Uralu. *Lidové Noviny*, 17.6.1992.
- LN 17.6.1992b = Bude vláda už dnes? *Lidové Noviny*, 17.6.1992, 1.
- LN 18.6.1992 = Českým premiérem Václav Klaus, Slovenským Vladimír Mečiar. *Lidové Noviny*, 18.6.1992, 1.
- LN 22.6.1992 = Brána rozchodu otevřená. *Lidové Noviny*, 22.6.1992, 1.
- LN 25.6.1992 = ODS a Havel. *Lidové Noviny*, 25.6.1992, 1.
- LN 18.7.1992a = Po tisíci letech. *Lidové Noviny*, 18.7.1992, 1.
- LN 18.7.1992b = Podle dohodnutého scénáře? *Lidové Noviny*, 18.7.1992, 3.
- LN 18.7.1992c = Budeme silná konkurence. *Lidové Noviny*, 18.7.1992, 3.
- LN 7.7.1992 = Svatoplukovy Pruty. Slovenský premiér se zřetelně vyslovil pro rozdělení ČSFR. *Lidové Noviny*, 7.7.1992, 1.
- LN 16.7.1992 = Slovensku jde o přežití. V Mečiar se zhrozil nad obsahem "tajné české vlády". *Lidové Noviny*, 16.7.1992, 1.
- LN 23.7.1992 = V. Klaus: Slovenská vláda má zájem o jednání. Ústava stále otevřená. *Lidové Noviny*, 23.7.1992, 1.
- LN 19.8.1992 = V. Klaus o rozpadu. Novináři klamou. *Lidové Noviny*, 19.8.1992.
- LN 25.8.1992a = Co zamýšlí HZDS? *Lidové Noviny*, 25.8.1992, 1,16.
- LN 25.8.1992b = V. Mečiar se odmítl sejít s V. Klausem. *Lidové Noviny*, 25.8.1992, 1,16.

LN 30.9.1992 = Rozdělení státu je jisté. *Lidové Noviny*, 30.9.1992, 3.

LN 2.10.1992 = Unie – hrozba demokracii. *Lidové Noviny*, 2.10.1992, 1,16.

LN 23.10.1992 = Nadšene přijetí. *Lidové Noviny*, 23.10.1992, 2.

LN 10.11.1992 = Dohoda o majetku. *Lidové Noviny*, 10.11.1992, 1,16.

MFD 8.6.1992 = Havel požádal Klause o sestavení vlády. *Mladá Fronta Dnes*, 8.6.1992, 1.

Minárik, Pavol. 8.6.1992. Šance V. Havla jsou minimální. *Rudé Právo*, 8.6.1992, 2.

Minárik, Pavol. 11.6.1992. ODS prý vůči Slovensku přišla i s možností sankcí. *Rudé Právo*, 11.6.1992, 1-2.

Minárik, Pavol. 15.6.1992. Mečiar nevyklučuje, že Klausova zkouška skončí neúspěchem. *Rudé Právo*, 15.6.1992, 1-2.

Minárik, Pavol. 17.6.1992. "Po setkání prezidentem nejsem optimistou". *Rudé Právo*, 17.6.1992, 1-2.

Minárik, Pavol. 22.6.1992. Mečiar a Klaus odpověděli RP. *Rudé Právo*, 22.6.1992, 3.

Minárik, Pavol. 6.10.1992. V. Mečiar: Václav Klaus je jedinou osobou na české politické scéně, s kterou se dá konstruktivně jednat. *Rudé Právo*, 6.10.1992, 1.

Minárik, Pavol. 25.7.1992. V Mečiar v rozhovoru pro RP přiznává, že tak rychlý vývoj nepředpokládal, a říká: Pohyb nenastal z vůle Mečiara ani Klause, je dimenzován celoevropsky. *Rudé Právo*. 25.7.1992, 1,23.

Mitrofanov, Alexandr. 7.10.1992. V úterý jednali předsedové ODS a LSU. Trnka tvrdí, že Klaus není proti ratifikačnímu referendu. *Rudé Právo*, 7.10.1992, 1-2.

Perknerová, Kateřina. 21.7.1992. V. Klaus: Volba federalního prezidenta už nemá cenu. *Rudé Právo*, 21.7.1992, 1,3.

Perknerová, Kateřina. 5.10.1992. Pro českou vládu Unie nepřijatelná. *Rudé Právo*, 5.10.1992, 1-2.

RP 8.6.1992 = Klíče ke společnému státu mají Klaus s Mečiar. *Rudé Právo*, 8.6.1992, 1.

RP 10.6.1992a = Klaus předběžně kyvl HZDS na obsazení místa předsedy FS. *Rudé Právo*, 10.6.1992, 1-2.

RP 10.6.1992b = Mečiar souhlasí, aby prezidentem byl Čech. *Rudé Právo*, 10.6.1992, 1-2.

RP 11.6.1992 = Klaus tvrdí, že slovo sankce v Brně vůbec nepadlo. *Rudé Právo*, 11.6.1992, 1-2.

RP 13.6.1992 = Bude TV dialog Klaus-Mečiar? *Rudé Právo*, 13.6.1992, 2.

RP 15.6.1992a = Jednání jednostranně odloženo. *Rudé Právo*, 15.6.1992, 1-2.

RP 15.6.1992b = V. Klaus: Referendum nepotřebujeme. *Rudé Právo*, 15.6.1992, 2.

RP 17.6.1992 = Klaus předloží návrh složení federalní vlády. *Rudé Právo*, 17.6.1992, 1-2.

RP 19.6.1992 = Dělení čs. státu začalo. *Rudé Právo*, 19.6.1992, 1-2.

RP 24.6.1992 = Vláda se loučila s úsměvem. *Rudé Právo*, 24.6.1992, 1.

RP 25.6.1992 = Kandidátem by byl V. Havel. *Rudé Právo*, 25.6.1992, 1.

RP 7.7.1992 = Nechceme nezávislost, jsme do ní tlačeni. *Rudé Právo*, 7.7.1992, 1-2.

RP 18.7.1992 = Havlova abdikace není pro Klause a Mečiara žádným překvapením. *Rudé Právo*, 18.7.1992, 1-2.

RP 1.7.1992 = Na Slovensku větší spokojenost s volbami. *Rudé Právo*, 1.7.1992, 3.

RP 9.7.1992 = V. Mečiar: 30. Září není dnem rozdělení ČSFR. *Rudé Právo*, 9.7.1992, 2.

RP 24.7.1992a = V Klaus na dotaz RP k dělení Československa. Dva mezníky rozpadu – 30. září a 31. prosinec. *Rudé Právo*, 24.7.1992, 1-2.

RP 24.7.1992b = Z tiskové konference předsedů ODS a HZDS v Bratislavě. Mečiar: Snažíme se vyloučit jugoslávskou variantu. *Rudé Právo*, 24.7.1992, 2.

RP 25.7.1992 = IVVM : Občanům obou republik by federace vyhovovala, ale mhono šancí jí už nedávají. *Rudé Právo*, 25.7.1992, 1-2.

RP 29.7.1992 = V čem vidí zdroj obtíží česko-slovenských jednání? *Rudé Právo*, 29.7.1992, 2.

- RP 31.7.1992 = Podle Klause může věřit ve vzkříšení referendem jen naivka a snílek. *Rudé Právo*, 31.7.1992, 2.
- RP 6.8.1992 = V. Mečiar v SNR s odvoláním na ústavní formu. Referendum dnes není v zájmu Slovenska. *Rudé Právo*, 6.8.1992, 2.
- RP 13.8.1992 = Švýcarska televize k rozpadu federace: Lekl se Mečiar vlastní odvahy? *Rudé Právo*, 13.8.1992, 13.
- RP 14.8.1992 = Rozhovor Českého premiéra pro FAZ. Průzkumy mínění jsou podle Klause záměrně organizovány opozicí. *Rudé Právo*, 14.8.1992, 13.
- RP 17.8.1992 = Klaus: Nic jsme nerozhodli, vedeme jednání. *Rudé Právo*, 17.8.1992, 2.
- RP 26.8.1992 = Slováci nejvíce důvěřují Mečiarovi. *Rudé Právo*, 26.8.1992, 3.
- RP 27.8.1992 = ODS a HZDS se v Brně dohodly: K 1.1.1993 vzniknou dva státy. *Rudé Právo*, 27.8.1992, 1.
- RP 28.8.1992 = Klaus: Po 1. lednu 1993 korunová zóna. *Rudé Právo*, 28.8.1992, 3.
- RP 31.8.1992 = Pro Mečiara rozdělení ČSFR neznamena konec soužití. *Rudé Právo*, 31.8.1992, 2.
- RP 5.9.1992 = Většina odborářů soudí, že lepší společný stát rozdělit než mít spory. *Rudé Právo*. 5.9.1992, 2.
- RP 29.9.1992a = Incident na ponělním zasedání rady obrany státu v Praze. Mečiar práskl dveřmi. *Rudé Právo*. 29.9.1992, 1-2.
- RP 29.9.1992b = Předseda HZDS získával českou opozici pro zákon o zániku federace. *Rudé Právo*. 29.9.1992, 1-2.
- RP 30.9.1992 = Čtyři pětiny občanů si myslí, že rozdělení federace je jisté. *Rudé Právo*. 30.9.1992, 1-2.
- RP 8.10.1992a = Mečiar: Referendum se v SR uskuteční. *Rudé Právo*. 8.10.1992, 1.
- RP 8.10.1992b = Mezi státní česko-slovenské smlouvy do národních rad už za měsíc. *Rudé Právo*. 8.10.1992, 1-2.
- RP 10.10.1992 = Oddálil jsem rozpad státu, říká Mečiar. *Rudé Právo*. 10.10.1992, 2.
- RP 13.10.1992 = Češi skeptičtí, Slováci optimisté. *Rudé Právo*. 13.10.1992, 3.
- RP 26.10.1992 = Klaus: Neděláme stát ze vzdoru. *Rudé Právo*. 26.10.1992, 1-2.
- Tabery, Paulína. 2012. *Názory obyvatel na rozdělení Československa*, po121204c, tisková zpráva, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6919/f3/po121204c.pdf
 (22.7.2014)

Sekundaarilähteet

- Anderson, Benedict. 2007. *Kuvitellut yhteisöt – Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Bartlová, Alena. 1995. Political Power-Sharing in the Interwar Period. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 159–179. Budapest: Central European University Press.
- Bednařík, Petr & Jiráček, Jan & Köpplová, Barbara. 2011. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Grada: Praha.
- Billig, Michael. 1991. *Idelogy and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage Publications.
- Billig, Michael. 1996. *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. New Edition. European Monographs in Social Psychology. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme. Cambridge: Cambridge University Press.

- Čarnogurský, Ján. 2000. A Retrospective Look at the Dissolution of Czecho-Slovakia. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 221–225. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Crawford, Beverly & Lijphart, Arend. 1995. Explaining Political and Economic Change in Post-Communist Eastern Europe: Old Legacies, New Institutions, Hegemonic Norms and International Pressures. *Comparative Political Studies*, volume 28, number 2 / July 1995. 171-199.
- Čulen, Konštantín. 1938. *Pittsburghská dohoda (stručné dejiny)*. Bratislava: Generálny sekretariát hlinkovej slovenskej ľudovej strany.
- de Certeau, Michel. 2013. *Arkipäivän kekseliäisyys. 1: Tekemisen tavat*. Tampere: Niin & Näin.
- Draper, Theodore H. 1993. The End of Czechoslovakia. *The New York Review of Books*, Vol. 40, No. 3, January 28, 1993.
- Edwards, Derek & Potter, Jonathan. 1992. *Discursive Psychology*. (Inquiries in Social Construction.) London: Sage Publications.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. (Language in Social Life Series.) Singapore: Longman.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, Norman. 2010. *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. 2nd edition. Harlow: Pearson Education.
- Foucault, Michel. 1977. *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. London: Penguin Books.
- Fowler, Roger. 1985. Power. Teoksessa van Dijk, Teun A. *Handbook of Discourse Analysis. Vol 4. Discourse Analysis in Society*, 61–82. London: Academic Press.
- Gál, Fedor. 2003. Rozpad Československa v politickej perspektíve. Teoksessa Vodička, Karel (toim.). 2003. *Dělení Československa. Deset let poté...*, 105–118. Praha: Volvox Globator.
- Goffman, Erving. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Hacker, Paul. 2010. *Slovakia on the Road to Independence. An American Diplomat's Eyewitness Account*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Helicher, Brad A. 2000. Klaus's "Middle Game": Repercussions of Privatization and Democratization in the Czech Republic. Teoksessa Hancock, M. Donald & Logue, John (toim.). *Transition to Capitalism and Democracy in Russia and Central Europe. Achievements, Problems, Prospects*, 155–181. Westport: Praeger.
- Hilde, Paal Sigurd. 1999. Slovak Nationalism and the Break-Up of Czechoslovakia. *Europe-Asia Studies*, Vol. 51, No. 4 (Jun, 1999), 647–665.
- Innes, Abby. 2001. *Czechoslovakia: The Short Goodbye*. New Haven and London: Yale University Press.
- Jičínský, Zdeněk. 2003. Ke ztroskotání Československého federalismu. Teoksessa Vodička, Karel (toim.). 2003. *Dělení Československa. Deset let poté...*, 51–68. Praha: Volvox Globator.
- Johnson, Owen V. 2000. Failing Democracy: Journalists, the Mass Media, and the Dissolution of Czechoslovakia. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 163–182. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Jokinen, Arja. 2008. Poliitikkojen puheet puntarissa: kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2008. *Diskurssianalyysin aakkoset*, 189–226. Tampere: Juvenes Print.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi. 2008. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2008. *Diskurssianalyysin aakkoset*, 75–108. Tampere: Juvenes Print.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2008a. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Juvenes Print.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2008b. Diskurssiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2008. *Diskurssianalyysin aakkoset*, 17–47. Tampere: Juvenes Print.
- Järvinen, Jouni. 2010. *Normalization and Charter 77 – Violence, Commitment and Resistance in Czechoslovakia*. (Kikimora Publications A21.) WS Bookwell Oy.
- Järvinen, Jouni. 2011. Tšekki. Teoksessa Jouni Järvinen & Jouko Lindstedt (toim.) *Itä-Eurooppa matkalla länteen. Itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*, 91–110. Tallinna: Gaudeamus.
- Kapras, Jan. 1920. *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského*. Praha: Národa.
- Klaus, Václav. 2001. *Evropa pohledem politika, pohledem ekonom*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Kopeček, Lubomír. 2010. *Éra nevinosti. Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal.
- Kopecký, Petr. 2000. From "Velvet Revolution" to "Velvet Split": Consociational Institutions and the Disintegration of Czechoslovakia. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 69–86. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Koselleck, Reinhart. 2004. *Futures Past – on the Semantics of Historical Times*. New York: Columbia University Press.
- Kraus, Jiří. 2003. Výjadřování polemičnosti a významných opozic v politickém diskurzu. Teoksessa Čmejrková, Světlana & Hoffmannová, Jana (toim.). 2003. *Jazyk, média, politika*, 13–39. Praha: Academia.
- Kraus, Michal. 2000. The End of Czechoslovakia: International Forces and Factors. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 199–218. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Kraus, Michael & Stanger, Allison. 2000a. Contending Views of Czechoslovakia's Demise. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 7–25. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000b. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Kraus, Michael & Stanger, Allison. 2000c. Lessons from the Breakup of Czechoslovakia. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*. 299–306. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Kroupa, Daniel. 2000. A Comment on Čarnogurský and Pithart. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*. 253–239. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Kučera, Milan & Zdeněk, Pavlík. 1995. Czech and Slovak Demography. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 15–39. Budapest: Central European University Press.
- Kusý, Miroslav. 1995. Slovak Exceptionalism. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 139–155. Budapest: Central European University Press.

- Kyppö, Anna. 2011. Slovakia. Teoksessa Jouni Järvinen & Jouko Lindstedt (toim.) *Itä-Eurooppa matkalla länteen. Itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*, 91–110. Tallinna: Gaudeamus.
- Lehečka, Miroslav. 2003. Tšekki samettivallankumouksen jälkeen. Teoksessa Heino Nyyssönen (toim.) *Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004*, 82–114. (Kikimora Publications, Series B:28) Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Macek, Miroslav. 2000. Fragments from the Dividing Czechoslovakia. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 241–246. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Mansfield, Edward & Snyder, Jack. 1995. Democratization and War. Dangers of Transition. *Foreign Affairs* May/June 1995.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/50974/edward-mansfield-and-jack-snyder/democratization-and-war> (21.7.2014).
- Musil, Jiří. 1995a. Czech and Slovak Society. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 77–94. Budapest: Central European University Press.
- Musil, Jiří (toim.). 1995b. *The End of Czechoslovakia*. Budapest: Central European University Press.
- Nisonen, Riikka. 2003. Tšekkien ja slovakien sivistynyt ero. *Idäntutkimus* 4/2003, 98–100.
- Nyyssönen, Heino. 2003. Slovakia Unkarin ja Tšekin varjossa. Teoksessa Heino Nyyssönen (toim.) *Itäinen Keski-Eurooppa vuonna 2004*, 115–144. (Kikimora Publications, Series B:28) Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Pacner, Karel. 2012. *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Brána.
- Palonen, Kari. 1992. Puolueohjelmien retorisesta luennasta. *Politiikka* 34:4, 370–374.
- Pehe, Jiří. 1992. Czechoslovakia: Towards Dissolution. *RFE/RL Research Report*, Vol. 2, No. 1, 1 January 1993, 84–88
- Perelman, Chaïm. 1996. *Retoriikan valtakunta*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pithart, Petr. 1995. Towards a Shared Freedom, 1968-89. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 201–222. Budapest: Central European University Press.
- Pithart, Petr. 2003. Paradoxy rozhodou: filozofická a mravní hlediska a evropské paralely. Teoksessa Vodička, Karel (toim.). 2003. *Dělení Československa. Deset let poté...*, 181–201. Praha: Volvox Globator.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret. 1987. *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications.
- Přihoda, Petr. 1995. Mutual Perceptions in Czech-Slovak Relationship. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 128–138. Budapest: Central European University Press.
- Průha, Václav. 1995. Economic Development and Relations, 1918-89. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 40–76. Budapest: Central European University Press.
- Puukko, Martti. 1995. *Unelman pitkä varjo. Raportteja Puolasta, Tšekistä, Slovakiasta ja Unkarista*. (Kleio ja Nykypäivä.) Helsinki: Painatuskeskus.
- Rychlík, Jan. 1995a. From Autonomy to Federation, 1938-1968. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 180–200. Budapest: Central European University Press.
- Rychlík, Jan. 1995b. National Consciousness and the Common State (A Historical-Ethnological Analyses). Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 97–105. Budapest: Central European University Press.
- Rychlík, Jan. 2000. The Possibilities for Czech-Slovak Compromise, 1989–1992. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 49–66. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.

- Rychlík, Jan. 2002. *Rozpad Československa: Česko-slovenské vztahy 1989–1992*, Bratislava: Academic Electronic Press.
- Rychlík, Jan. 2012. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Vyšehrad: Ústav pro studium totalitních režimů.
- Scannell, Paddy. 1992. Public service broadcasting and modern public life. Teoksessa Scannell, Paddy, Schlesinger, Philip & Sparks, Colin (toim.). *Culture and Power. A Media, Culture & Society Reader*, 317–348. London: Sage.
- Shepherd, Robin H. E. 2000. *Czechoslovakia: the Velvet Revolution and Beyond*. London: Macmillan Press.
- Skalnik Leff, Carol. 2000. Inevitability, Probability, Possibility: The Legacies of the Czech-Slovak Relationship, 1918-1989, and the Disintegration of the State. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 29–48. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Skilling, H. Gordon. 1994. *T.G. Masaryk. Against the Current, 1882–1914*. Hong Kong: The Pennsylvania State University Press.
- Stanger, Allison. 2000. The Price of Velvet: Constitutional Politics and the Demise of the Czechoslovak Federation. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 137–159. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Štefánek, Anton. 1936. Slovensko: 1. Přehled politický. Teoksessa: Chalupný, Emanuel & al. (toim.). 1936. *Slovník národohospodářský, sociální a politický. 1. díl*, 417–420. Praha: Otakar Janáček.
- Štěpánek, Petr. 1993. *Jan Stráský – prezident na půl úvazku*. Praha: Irma.
- Stein, Eric. 2000. *Czecho/Slovakia. Ethnic Conflict, Constitutional Fissure, Negotiated Breakup*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Suda, Zdeněk. 1995. Slovakia in Czech National Consciousness. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 106–127. Budapest: Central European University Press.
- Švečová, Soňa. 1989. Dva typy tradičnej rol'nickej rodiny v Československu. *Česky lid*. Roč. 76/1989, No. 4, 210–222.
- Svejnar, Jan. 2000. Explaining Czechoslovakia's Dissolution: Assessing Economic Performance before and after the Breakup. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 183–197. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Tuchman, Gaye. 1978. *Making News. A Study in the Construction of Reality*. New York: The Free Press.
- Turnovec, František. 2000. Electoral Rules and the Fate of Nations: Czechoslovakia's Last Parliamentary Election. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 107–136. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Ulč, Otto. 1992. The Bumpy road Of Czechoslovakia's Velvet Revolution. *Problems of Communism* 41:3, May-June 1992, 19–33.
- Ulč, Otto. 1996. Populism, Racism, and Society in Czechoslovakia. Teoksessa Held, Joseph (toim.). *Populism in Eastern Europe. Racism, Nationalism, and Society*. 63-106. East European Monographs, No. CDXL. New York: Columbia University Press.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan. 1992. *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia University Press.
- Wodak, Ruth. 1989. 1968: The Power of Political Jargon – a "Club-2" discussion. Teoksessa Wodak, Ruth (toim.). 1989. *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*. 137–163. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Wodak, Ruth. 2009. *The Discourse of Politics in Action. Politics as Usual*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vodička, Karel. 1993. Koaliční ujednání: Rozdělíme státi volby'92 a jejich důsledky pro československou státnost. Teoksessa Vodička, Karel (toim.). 1993. *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky Česko-Slovenského rozchodu*. 83–116. Praha: Patriae.
- Vodička, Karel. 2003. Příčiny rozdělení: shrnující analýza po deseti letech. Teoksessa Vodička, Karel (toim.). 2003. *Dělení Československa. Deset let poté...*, 205–264. Praha: Volvox Globator.
- Vogt, Henri. 1994. *Vallankumouksesta Eurooppaan?: tšekkiopiskelijoiden narratiivit itäisen Euroopan vallankumouksen kuvastajina Euroopan muutoksen kuvastimessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Wolchik, Sharon L. 1995. The Politics of Transition and the Break-Up of Czechoslovakia. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 225–244. Budapest: Central European University Press.
- Wolchik, Sharon L. 1996. The Politics of Ethnicity and the Breakup of the Czechslovak [sic!] Federation. Teoksessa Drobizheva, Leokadia & Gottemoeller, Rose & McArdle Kelleher & Catherine & Walker, Lee (toim.). 1996. *Ethnic Conflict in the Post-Soviet World. Case Studies and Analysis*, 67–85. Armonk, New York: M.E. Sharpe.
- Wolchik, Sharon. 2000. The Impact of Institutional Factors. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 87–105. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Wolf, Karol. 1998. *Podruhé a naposled aneb mírové dělení Československa*. Praha: G Plus G.
- Zajac, Peter. 2000. Czechoslovakia after 1989: The Reason for the Division. Teoksessa Kraus, Michael & Stanger, Allison (toim.). 2000. *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*, 259–268. Lanham: Rowan & Littlefield Publishers.
- Žák, Václav. 1995. The Velvet Divorce – Institutional Foundations. Teoksessa Musil, Jiří (toim.). 1995. *The End of Czechoslovakia*, 245–268. Budapest: Central European University Press.